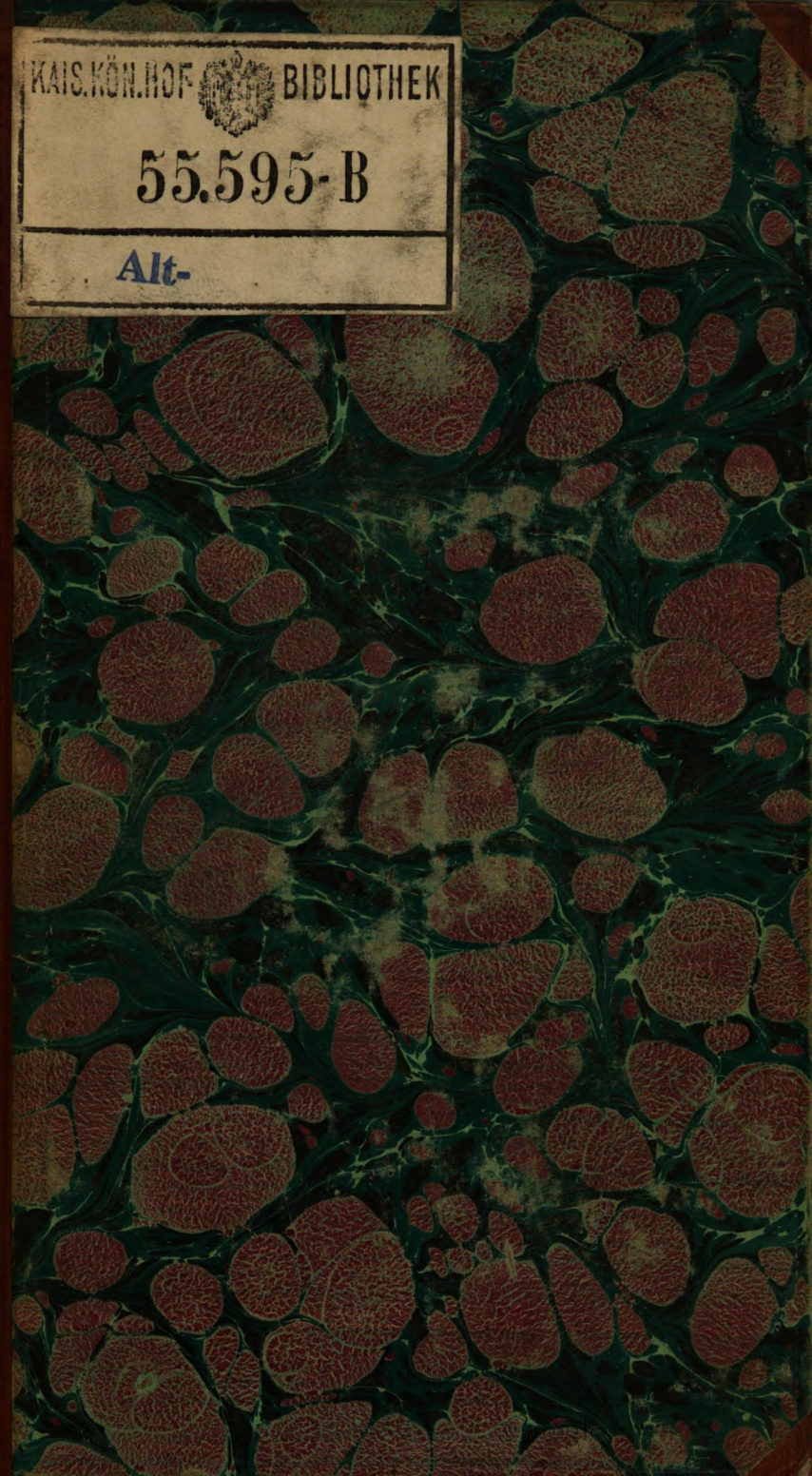

KAIS. KÖN. HOF BIBLIOTHEK

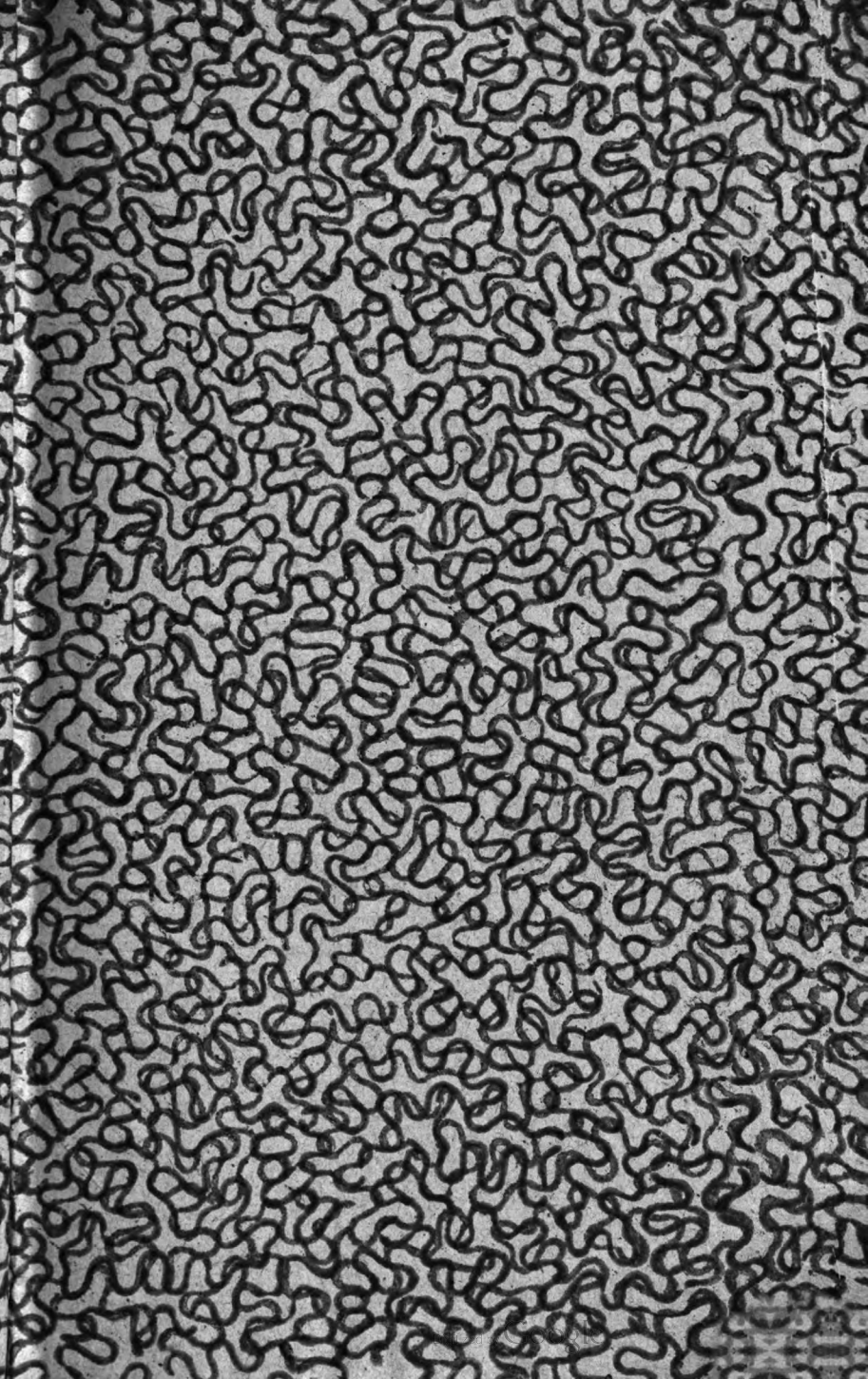
55.595-B

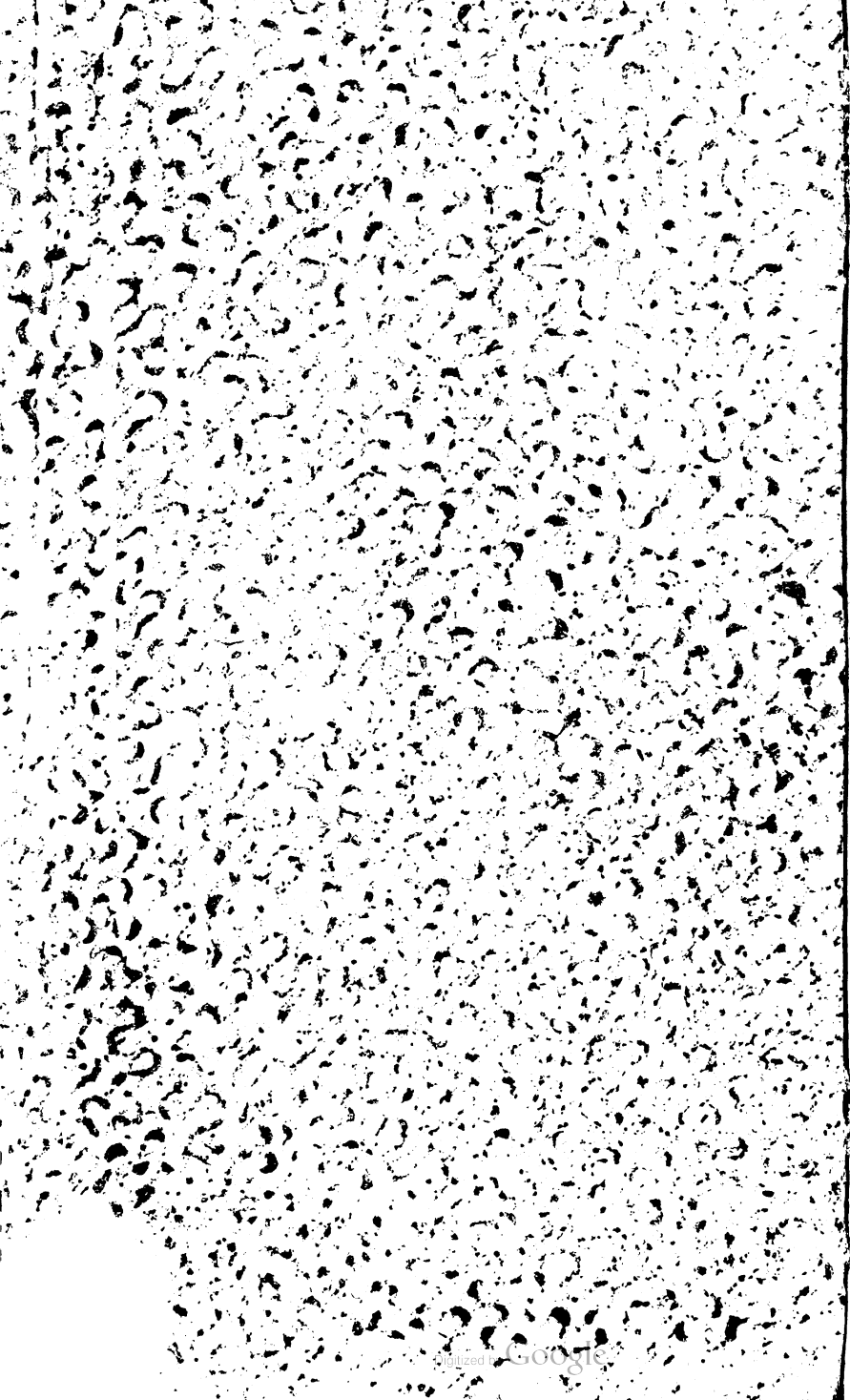
Alt-

43. ~~00.150.~~

437

55595-B.

MUNKÁCS.

AZAZ:

MUNKÁCS VÁROSÁNAK

ÉS

VÁRÁNAK

TOPOGRAPHIAI, GEOGRAPHIAI,
HISTÓRIAI ÉS STATISTIKAI

LEÍRÁSA

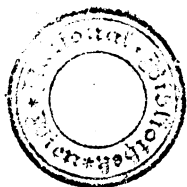
BALAJTHY JÓSEF

ÁLTAL.

DEBRECZENBEN,

NYOMTATTATOTT TÓTH LAJOS ÁLTAL.

1836.

Admittitur ad Typum.

Debrecini die 22. Maii. 1835.

Josephus Komjáthy,

R. L. Rev.

MÉLTÓSÁGOS GRÓF
SZÉKI TELEKI JÓSEF
ÚRNAK,

CSÁSZÁRI KIRÁLYI KAMARÁSNAK, A' NAGY MÉLTÓSÁGÚ
KIR. UDVARI MAGYAR CANCELLARIA TANÁCSOSÁ-
NAK ÉS REFERENDÁRIUSÁNAK,

TER. NEMES SZABÓLCS VÁRMEGYE

FŐ-ISPÁNYJÁNAK,

A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG

ELŐLÜLŐJÉNEK,

ÉS

TISZÁN INNEN LÉVŐ FŐ TISZTELETŰ SUPERINTEN-
DENTIA 'S A' S. PATAKI ANYA OSKOLA

SOK ÉRDEMŰ FŐ CURÁTORÁNAK

Ő NAGYSÁGÁNAK.

Méltóságos Gróf!

Nagyságos Uram!

Midőn én hivatalomtól üres óráimat Munkács leírására fordítottam, nem vala egyéb czélom, hanem hogy azt a' Tudományos Gyűjtemény számára beküldvén, az által ezt a' nevezetes magyar várost és annak várát a' magyar olvasó közönséggel néminémüképpen közelebbről megismertessem, ingyen sem gondoltán még akkor azt, hogy ez olly sok ívekre nevedekjen, mint nevededett. — Azomban, mennél tovább haladtam, annál szélesebben kiterjedett mező nyílt meg előttem. A' Gróf Schönborn Fülep Ferentz Ó Excellentiája azon kegyes engedelme, mellynélfogva munkácsi gazdag Levél-tárja előttem megnyittatott; a' T. N. Vármegye, a' Város' és a' Ref. Gyülekezet Levél-tárjai és a' honi 's külföldi édes Hazánk történeteit Írók munkái,

olly gazdag kútfont nyitottak meg e' tárgyban előtem, hogy abból az erre tartozó ok-leveleket bőven meríthettem, 's újabb újabb innen ki nem maradható tárgyakra találván, arra határozám magamat, hogy azokból egy egészet készítek 's úgy közöljem azt a' két Magyar Hazával.

Az itt előfordult nevezetes történetek, — mellyeknek Honunk mind vallásbeli mind polgári történeteire nagy befolyások lett, figyelmet érdemelnek. Az a' nevezetes Concordata, melly a' Római szertartású T. T. Papság jogjainak az országba legerősebb alapja, itt készült augusztusban 1233-ban II-ik vagy Jéru'sálemi András Király által, a' ki a' R. Sz. Pápa ösztönzésére, az Orosz Fejedelmeket, a' keresztényen Vallás bévételére akarván kényszeríteni, kereszties hadával itt szállott táborba, 's az említett Concordatába itt alapította meg a' Titt. Papság jogjait. — Többnyire itt vetettek lobbat azon szerencsétlen polgári háborúk' emészto lángjai, mellyek édes Honunkat olly sokszor

mély gyászba borították. — A' Bécsi, Nikolsburgi 's Lintzi békekötések (pacificatiok) Munkács fejedelmi birtokosi 's urai által eszközöltettek. — Az Eperjesi Vér-fördő, egy a' munkácsi Várból Gróf Caraffához került aszszony hamis vádjából vette eredetét. — Munkácson kezdődött Batori 'Sófia által az a' veszedelmes vallásbeli háború is, mellynek lángja felső Magyar Országot elborította, 's a' Reformatio idejétől fogva itt eddig akadály nélkül gyakoroltatott vallásbeli szabadságot megháborította. — A' Római Sz. birodalombeli grófságot nyert Gróf Széki Teleki Mihálynak, a' felséges Austriai Ház eránt való megkülömböztetett hűségének kimutatására, a' munkácsi történetek adtak alkalmatosságot. — A' munkácsi Várnak Fels. II-ik Jó'sef Császár által országos fenyítő-házzá lett változtatása; az 1360-ban Herczeg Koriatovits által alapított 's a' Sz. Miklós Püspök 's Confessor tiszteletére épült Csernekhegyi Klastrom; az itt lévő gyárak' készítményei, Munkácsnak egyéb nevezetességei; annak az északi kereskedésre

nézve igen alkalmas fekrése 's a' t. mind ezek a' Honi történetek' olvasásokba gyönyörködök' figyelmöket felébreszthető tárgyak.

Több évi fáradozásaim után, ezen munkámat bévégezván, a' Nagyságod' mind a' két magyar Hazában a' Tudományok' Mecaenasi nemes lelkű pártfogásáról esmeretes dicső Eleiről örökség szerént szállott buzgósága, 's a' Tudományoknak 's honi kimívelődésnek Hazánkban való előmozdítására nézve tett mindenek előtt tudva lévő nagy áldozat tételei arra bátorítottak engemet, hogy ezen Munkács' geographiai, topographiai, históriai és statistikai Monographiáját Nagyságodnak ajánljam, 's a' Nagyságod nagy neve alatt bocsássam világ eleibe.

Méltóztassék azért Nagyságod ezen csekély munkámat 's ennek ajánlását kegyesen elfogadni, 's ezt úgy nézni, mint a' mellyel Nagyságod eránt való mély tiszteletemet kívánom nyilvánvalóvá tenni.

A' Felséges Isten éltesse szerencsésen Nagyságodat dicsó Nemzetünk' 's szent Vallásunk' javára ; a' méltóságos Teleki Gróf Ház díszére, és a' Honi Literatura előmenetelesítésére nestori időkhig ! Melly szívès kívánásom mellett Nagyságodnak kegyébe ajánlott 's mély 's alázatos tisztelettel vagyok Munkácson. September 24-ik napján 1830.

Nagyságodnak

alázatos szolgája

Balajthy Jó'sef mk.

Pr.

MUNKÁCS.

Munkács Városa, a' hozzá dél-nyugotra közel két ezer lépésnyire eső Várral, fekszik Beregh Vármegyében, az északi szélességnek 45° , $25'$, $12''$, a' napkeleti hosszúságnak pedig 49° , $22'$, $10''$ alatt egy kies térségen. Napkeletről, északról és napnyugotról, fél hórd formára keffemetes kinézésű szőlőkkel béplántált hegyek veszik körül; délről pedig síkon fekvő setétellő erdőkbe enyészik el a' láthatár. A' Laturka helységén felyül fekvő Magora hegyéből eredt Latorcza vize, melyet tsak hamar a' sebes Zsdenyova, a' rohanó Vicsa, Pennya és Vizenicze vizei nevelnek, sebes robajjal mossa nyugoti oldalát, melly gyakori kiöntésével a' két oldalán fekvő szántó földeken a' zsíros iszapot lerakván, azokat felette termékenyekké teszi. A' Város felső vagy északi részén még 1782-ben épült 110 ölnyi hosszúságú 's 4 ölnyi szélességű fa-híd megavulván, lelyebb a' Város' közepe erányába készült 1815-ben egy erős pompás és mesterséges alkotású fahíd, mellynek hossza 84 öl, szélessége pedig $5\frac{1}{2}$ öl 's 8 báltozat alatt bocsátja el a' köveken sebes hömpölygéssel 's lassú mormogással folyó Latorcza vizét. — Elragadó 's romantos kinézés esik erről a' hídról, északra a' Basilita Atyák jó ízléssel készült Klastromjok és a' Lengyel Országgal határos fellegetek érő havasok felé, és délre a' szabad téren felemelkedett hegy' tetején fejejlő Vár felé. A' nyári tikkasztó nappali meleg' elmúlásával, a' csendes est' enyhébe, itt találják fel a' város míveltebb ízlésű lakosi megfrissülésüket, gyenge etéziák lengedezvén itt megszűnés nélkül; és ez a' híd, az úgy nevezett itt lakó Noblesznek a' Prátère.

Viselt dolgaikról híres Eleink, a' dicső Magyar Nemzet, Mongol Történet Író, Abulga-zi Bajadur Chán bizonyítása szerint, Á'siának Igur nevű tartományából, nem tudni mi okon,

840-ben Kr. sz. u. felkerekedvén, Ogek, vagy a' Béla Király nevetlen Jegyzője szerint, az Álmos vezér Attya' Ugek Chán' vezérlése alatt az Irtis folyó vizéhez jöttek, 's egy darabig ott mulatván a' Jaik és Volga folyók mellett telepedtek meg. Innen ismét kevés ideig itt tartott mulatások után a' Tanais vizéhez költöztek; de itt sem találtak magoknak állandó lakhelyet, hanem a' most említett vízen általjövén, Európában ütöttek sátort. Itt mulattokba a' Pacináciták őket megtámadván, két részre oszlottak; az egyik rész napkeletre Persia felé: a' másik rész pedig napnyúgot felé vette útját, a' mint ezt Bizantziumi Író Constantinus Porphirogenneta emlékezetben hagyta és ez a' napkelet felé igyekezőktől elszakadt 7 Vezérek alatt napnyúgotra vándorló 7 Nemzettség, az ő bizonyítása szerint, a' Don vagy Tanais és Dniper vizei között fekvő Lebedias tartományában telepedett meg. Ezen tartományban három esztendeig laktak a' Chasaresek szomszédságokban; holott tovább nem maradhatván, a' keletről nyúgotra nyomakodó Pacináciták miatt általjöttek a' Dniperen, és annak nyugoti részén a' Dniester és Prut mellyékén Kioviában, Ukraíniában, Bessarábiában és Moldvában, a' Béla Király nevetlen Jegyzője által Atelkuzunak vagy Atelköznek neveztetett földön telepedtek meg 884-ben, és itt szinte tíz évekig laktak. Innen hívta őket segítségül VI-ik Leo Sapiens n. k.

Császár, a' Bolgarok' Fejedelme Simeon ellen, a' kit, a' Dunán általmenvén, megverték ugyan, és földét elpusztítván gazdag prédával tértek vissza Atelközbe: de 892 ben Arnulphus a' n. ny. Császár őket a' Marahanusok ellen segítségül híván, midőn csak az öregeket, aszszonyokat és gyermekeket hagyták volna oda haza, a' megverettetését el nem felejthető Bolgarok' Fejedelme Simeon, a' Pacinácitákkal az otthon maradtakra ütött, és azokat részszerént levágta, részszerént elkergette és földjüket elfoglalta. Ezt a' Marahánokat meggyőző 's megalázó Magyarok meghallván, Constántinus Porphirogeneta szerint, igyekeztek ugyan lakhelyöket vissza szerezni, de a' Pacinácitáktól megverettetvén, Kiovián és Galitzzián keresztül, az ezen tartományok Fejedelmeiktől adott kalaúzok 's útmutatók vezérlésök után, a' Karpaton keresztül, minden kétségen kívül, Bereg Vármegyében eső Vereczkei nyíltúton (Passus) Magyar Országba bejöttek 895-ben Álmos Vezérok alatt, és legelőször is Munkács mellett állapodtak meg, mellyet, mint Béla Király nevetlen Jegyzője a' 12-ik részben írja, azért neveztek Munkásnak vagy Munkácsnak, mivel ide nagy munkával 's fáradsággal jutottak el. — Itt 40 napokig nyugtatta Álmos az elfáradt Magyarokat, a' kik ezen idő alatt vetették meg a' Munkácsi Vár' néminémű alapját, mellyet idővel Munkácsi Herczeg Kiriatovits vagy Koriatovits Tó-

dor nagyobbra épített, a' Rákóczi nemzetség pedig tökéletességre és arra az állapotra vitt, a' mellyben most is fenn áll. — Innen Almos Ungvár felé menvén és azt tsak hamar megvévén, négy napig tartott vendégség után, a' Fejedelemséget letette, azt a' maga fijának Arpádnak átaladta, és a' Magyarokat az ő hűségére feleskette. — Arpád Szerents mellett megállapodván 's Vezérei által Zalánt, Gládot, Gélut vagy Gyalut, Ménmorúthot, Swatoplugot vagy Zwendibáldot, 's másokat meghódoltatván és azoknak tartományaikat elfoglaltatván, az elfoglalt földet Hősei közt elosztotta; de hogy az osztálykor Munkács név szerint kinek jutott: bizonytalan.

1) *Munkácsnak Urai.*

Dicső Eleinknek Á'siából lett kijövetelők után, az ezt követett 's lefolyt setét homály fedte századokból, Munkácsra nézve legkisebb kétséget eloszlató történeti bizonyságunk sem lévén, kik birták ezen idő lefolyta alatt Munkácsot, annak még akkor csekély kiterjedésű Várával és az ahoz tartozó uradalommal együtt egész 1064-ig: tudni nem lehet. Mindazáltal úgy látszik, hogy a' Monarchiai Igazgatásnak az Országba lett béhozatása és megalapítása után, Munkács csak hamar a' Magyar Királyok' tulajdonok lett; mert külö-

ben Salamon Király 1064-ben nem engedhette volna azt László Herczegnek mint nem tulajdonát. Ugyan is 1063-ban az I-ső Béla legidősebb fija Geiza Herczeg, a' Királyságot Salamonnak önként általengedvén: azt kívánta Salamontól, hogy néki és testvérjeinek Lászlónak és Lampertnek adjon annyi jószágot, a' mennyiből rangjokhoz képeest élhessenek, a' mit Salamon, megkoronáztatása alkalmával meg is ígért. De midőn ezen ígéretét egy Vid nevű Tanácsosának fondor javaslatára hallgatván, nem tellyesítette, Geiza, a' Lengyelek Fejedelmének Boleszlónak segítségével, Salamont ígérete tellyesítésére kénthette, 's a' Győri Püspök' Desiderius közbenjárására Győrbe kötött békesség' erejénél fogva az egész Nyírség, melly akkor Szabolcs, Szathmár, Bihar és Közép Szólnok Vármegyéket foglalta magába, a' Geizáé és testvéreié lett, és különösen az Ugoicsai és Beregi Megyék Lászlónak adódtak, és így Munkács is, *) mellyet idővel László Lampert Öcscsének engedett által, kinek nevérol neveztetett a' mostani Beregszász városa Lampertházának.

Az ezután következett években sem emlékeznek Történet Íróink csak egy szóval is Munkácsról, szinte 246 esztendőök lefolytok alatt egész 1310-ig. Ezen említett évben, a' sokak-

*) Engel. Gesichte T. I. pag. 169.

tól törvényes Királynak elesmerni nem akart Robert Károly, minekutánna az Erdélyi Vajdától visszszanyert koronával Szék. Fejérváron újra megkoronáztatott, Trencsényi Máté aztán is vakmerően ellene szegezte magát, titkos egyetértésben lévén Ottóval, a' Bajor Herceggel, és a' Pápa Követe' Cardinalis Gentilis interdictumára sem adta ki a' királyi és papi erőszakosan magához ragadott jószágokat. Omodaeus, a' Nádor, követvén a' Trencsényi Máté példáját, ámbár Robert Károlyt elesmerte Királynak, mindazáltal Gölniczet, Lublót és Munkácsot hatalma alá hajtotta; Abauj és Zemplén Vármegyéket elfoglalta, és azokból a' királyi Várnagyokat és Bánya Tiszteket elkergette. De nem sokáig örülhetett Omodaeus Munkácsnak 's a' többi erőszakkal elfoglalt birtokoknak; mert midőn Kassát is erővel a' magáévá akarta vólna tenni, a' Kassaiak ellene fegyvert fogtak 's vele megütköztek, melly ütközetben maga Omodaeus is elesvén, az ő özvegye és fiai, János, Miklós, Dávid és László minden attyok által erőszakkal elfoglalt királyi jószágokat, és így Munkácsot is, kénytelenítették visszaadni. Mellyből kijő, hogy Munkács, valamint annakelőtte, úgy ekkor is a' királyi jószágok közé tartozott: és hogy ennek a' magyar koronás Fejedelmek voltak mindenkor urai 's birtokosi.

Ekképpen Munkács az I-ső Károly Király birtokába visszaesvén, az ő 1342-ben történt

elhúnyta után az ő fija, I-ső vagy Nagy Lajos Király, Munkácsot a' még 1284-ben Kún Lászlótól befogadott, 's Bereg, Ugocsa és Máramaros Vármegyékbe letelepített Oláhok ekkori Fejedelmének, Bogdánnak, és annak fijának Dragosnak adta, hihetően a' Lithvánusok ellen folytatott háborúban kimutatott hűségöknek 's vitézségöknek megjutalmaztatásául. Azomban ezek az Oláh Fejedelmek: t. i. Bogdán és Dragos, nem tudni mi okon, 1359-ben, Bereg, Ugocsa és Máramaros Vármegyékből, Oláhjaikkal együtt mindenestől felkerekedvén, Moldvába költöztek által, és Munkácsot 300 falukkal üressen hagyták. Utánnok indult ugyan Lajos Király egy nagy sereggel, és Podolia felől az ő kérésére Kázmír Lengyel Király is eleikbe akara kerülni, de őket bé nem érhetvén, a' visszajövetelre nem kényszeríthették. Lajos Király tehát a' pusztán hagyott földet Munkáccsal 's a' 300 üressen maradt falukkal, a' még 1351-ben Lithvaniából kezesül Magyar Országgra hozott 's Zemplén Vármegyébe a' Sátor hegyén épült Várral megajándékoztatott Koriatovits Tódornak adta, *) 's ötet innen Munkácsi Herczegi czimmal Munkácsra általtette, a' ki azután Podóliából, a' Lajos Király engedelmével 40,000 Oroszokat híván ki, azokat az üressen maradt

*) *Ex építette S. A. Ujhelyt is. Szirmay not. Topog. Comit. Zemplén. p. 251.*

300 falukba letelepítette, a' kiknek ivadékjaik még most is lakják az akkor nékiek adatott földet. Koriatovits sok kincsel bíró Herczeg lévén, Munkács Városát kőfallal körül kerítette, *) annak várát megnagyobbította 's megerősítette, azt a' terméskövekbe nagy erővel 's fáradsággal béásott árkokkal körülvéttette, 's abba egy szinte 50 öles mélységű kútát ásott, melly még ma is megvan. Ő építette Munkáchoz közel a' Czernek hegyén 1360-ban a' Basilus Rendén lévő Orosz Szerzetesek' számok-
ra a' Miklós Püspök és Confessor tiszteletére azt a' Klastromot, melly a' Havas-alföldi Vajda, Multyanszky Koszta, 's annakutánna a' Rátz Demeter által megújított állapotjába most is fennáll. **) Turóczi említi, ***) hogy Dominica, a' Koriatovits Nője, a' Czernek hegyével átaellenbe fekvő hegyen a' Basilissa Orosz Apácák számukra egy Klastromot építtetett, mellynek némely omladéka ma is láthatók; de hogy ez meddig állott fel, mikor 's kik által rontatott 's pusztított el: sem Turóczi, sem Történet Íróink között más nem említvén, bizonyosan meghatározni nem lehet; hihetően az 1660-ki Lengyel béütéskor pusztított el. — Munkácsi Herczeg Koriatovits Tódor, 1365-ben

*) *Szentiványi. Fol. 139.*

**) *Brevis notit. Fund. Theod. Koriatovits, Auctore R. P. Joannico Basilovits.*

***) *Hist. Hung. pag. 154.*

Podóliában elfogattatván 's megölettetvén, mivel maga után örököst nem hagyott, Munkács a várral 's az ahoz tartozó helységekkel együtt ismét a' Királyra I-só Lajosra szállott vissza.

Kázmír Lengyel Királynak 1370-ben történt halála után, 1-só Lajos Nov. 15-ik napján magát Krakkóba Lengyel Királynak megkoronáztatván, Lengyel Országot az édes anyjának Er'sebet Királynénak igazgatására bízta, és ugyan akkor Munkácsot is minden hozzátartozókkal nékie adta: *) és azt bírta is Budán történt haláláig. Lajos Királynak elhunytá után, az ő nője, Er'sebet királyné birtokába esett Munkács, és azt bírta is mind addig; míg 1387-ben Horváth János, a' Tóth Országi Bán, ötet Mária királynéval, Diakóvár és Gara nevű helységek között megtámadván, 's Gara Miklóst, Forgács Balá'st, 's az ő több kísérőit nagy részént megöletvén, először Kruppa várába, azután Újvárba (Novigrád) fogságra nem vitette, 's ott az említett évben Mária királyné szemeláttára meg nem ölette. **)

Er'sebet királyné ily kegyetlen kivégeztetése után, Mária királynénak a' Velen-

*) *Vid. Privilegium Sztranfalvensium et Krajnensium, per Johannem II-um electum Regem Hungariae, cum insertione priorum privilegiorum expeditum.*

**) *Pethő Gergely, magyar krónikájának 57-ik lapján azt írja, hogy Horváth János, Er'sebet királynét, a' Boszuta vagy Varhas vizébe vetette.*

czei Követ Barbó Pantaleon közbenjárására Budán köz megegyezéssel Királynak kikiáltatott, 's 1387-ben Mártzius 20-kán Szék. Fejérváron megkoronáztatott férje, 'Sigmund lett a' Munkács Ura. — Európában mind inkább elhatalmasodni kezdő Törökök, a' Szerbus Zsarnok, Lazarevics István, birtokait is fenyegetvén, sőt azokba gyakran berontván 's tetemes károkat tévén, hogy magát azok ellen megerősítthesse, 'Sigmund Királyhoz folyamodott; 's néhány Bojárokkal és a' maga unokájával, Brankovics Györggyel, ötet Tatába felkeresvén, az ő eránta való hűségre 's engedelmességre megesküve, valamint 'Sigmund is néki óltalmat ígére, 's Brankovics Györggyöt és férjfi ágon lévő maradékát az egész Servia bírásába megerősítette; kivévén Belgrád, Machow, Galambócz, Bramicsewo és más várakat, mint Magyar Országhoz tartozó, de attól részszerént erővel, részszerént egyezésnél fogva elidegenített vég-erősségeket, mellyeket Lazarevics 'Sigmund Királynak önként visszaengedett, azokat mindazáltal az ő engedelmevel, haláláig kezei között megtartván. A' Lazarevics István 1427-ben Junius 19-kén történt halála után a' zsarnokságba ötet követett unokája, Brankovics György, a' ki Vukovicsnak és Vuknak nevezetett, Belgrádot a' többi említett végvárakkal, a' kötött szövetség ereje szerént 'Sigmundnak általadta; annyival inkább, mivel látta, hogy

a' Servia felé bellyebb bellyebb nyomuló II-ik Amurath győzedelmes fegyveré előtt meg nem maradhat, és követei által 'Sigmondnak tudtára adta, hogy a' Tatai egyezés szerént, a' Lazarevics halála után már Magyar Országhoz tartozó Galambócz és Bramicsewo várait, egy Serviai Bojár árulása miatt, a' Törökök felégették. 'Sigmond Király tehát fegyveres erővel Serviába toppant, 's a' Törököket onnét ki-rettentvén, az említett várakat általvette; Talóczi Mátét Belgrádi Commendánsá tette, és a' várat megerősítette. Hogy tehát 'Sigmond Király, Brankovicsnak az által engedett várak miatt vallott kárát kipótolja, 50,000 arany jövedelmet béhozó jószágokat és várakat ajándékozott, és Munkácsal, Szólnokot, Tóthszágot, Szalánkeményt, Kölpént, Becsét, Világosvárt, Tokajt, Regéczet, Szerdahelyt, Szathmárt, Böszörményt, Debreczent, Csötörtök-helyt, Túrt, Tisza-Varsányt nékie adta, és ezeken kívül egy házat Budán, melly néki szállás gyanánt szolgáljon. A' mit előre sajátított György, a' bé is telyesedett. Mert Amurath 1439-ben Szendrőt, három hónapig tartott ostrom után megvévén, őtet Serviából kikergette. Ekkor György magyar országi jósaiba vette magát, és itt tartózkodott mind addig, míg Ulászló Király alatt, a' világ bámulta híres Hunyadi János, Amurathon tökéletes diadalmat vévén, véle Györgynek, a' Sze-

geden kötött béke erejénél fogva, mind Szendrőt, mind az egész Serviát vissza nem adotta. E' nagy jót György azzal viszszenozá, hogy midőn Hunyadi János a' Rigómezején megverettetvén, Belgrád felé való szaladása közben egy Rácra találkozott volna, ez a' helyett, hogy kérésérē, ígérete szerént őtet Belgrádba vezette volna, a' György' jobbagyi közt kihirdetett parancsolat szerént, őtet Szendrőbe vezette, holott is őtet György azonnal fogságra tévé. Hunyadi azomban a' háládatlan György kezei közzül kiszabadulván, azzal boszszulta meg szállásadását, hogy minden Magyar Országban lévő jószágait és így Munkácsot is töle elfoglalta. Igaz ugyan, hogy mellesleg megemlítem, hogy már az 1448-ban történt rigómezei ütközet előtt is, a' magát rút hűségtelenségével 's Törökökhöz való szításával megbélyegezett György' magyar országi jószágai közzül Ulászló Király, Munkácsot, a' hozzá tartozó uradalommal, még 1440-ben a' Dobozról nevezett híres Dobozi, vagy inkább Dobo de Ruszka Nemzetségnek ajándékozta, a' mint ez a' fels. királyi magyar Kamara' Levéltárjában lévő 1440-ről szőlő Ulászló Király adomány Leveléből megtetszik. De úgy látszik, hogy azt, az említett nemzetség nem soká bírta; mivel azt, ugyan azon 1440-ben Ulászló Király, Pálóczi Lászlónak, a' királyi Udvar' fő Mesterének adta, a' mint ez megtetszik Ulászlónak

azon beiktató parancsolatjából, mellynek erejénél fogva Pálóczi László Munkácsnak bírásába 1440-ben béiktatódott, mellyet foglalatjának különösségénél fogva; itt előadni méltónak ítélek:

Cum nos pro fidelibus servitiis fidelis nostri magnifici Ladislai de Pálócz, Magistri Curiae nostrae, per eum nobis laudabiliter exhibitis, Castrum illustris Georgii Despoti Rasciae, Munkács vocatum, in Comitatu de Beregh existens, quo et aliis universis Castri possessionibus et bonis in hoc Regno habitis, ipse Despotus eo, quod praedationum et vastationum Regni, per saevissimos Turcas, in quorum medio, et duo filii eius existunt, factarum conscius et consentiens fuisse suspicatur, pro eo etiam, quod tempore ingressus nostri, in huius Regni regimen, idem Despotus, nulla rationabili causa motus, de hoc Regno, ad aliorum terram se conferens, contumaciae et rebellionis potius, quam fidelitatis et obedientiae nobis praebuit argumentum, privari debere, nisi eius fidei experientiam pleniorrem habebimus; creditur, simul cum cunctis possessionibus Villis, Tributis ac aliis utilitatibus et pertinentiis quomodocunque vocitatis ad idem spectantibus praefato Ladislao de Pálócz usque vitae suae tempora per eum tamen tempore huiusmodi privationis Despoti, si eadem ex nunc vel ulterius quibuscunque etiam aliis causis facta fuerit occupandis, duximus conferendum velimusque ipsum

non obstante athuc ipsa non habita privatione Despoti, in Dominium eiusdem ipsorum legitime per nostrum et vestrum homines facere et nunc introduci. Datum Budae Dominica proxima post Festum B. Jacobi Apostoli. Ao. 1440.

E' szerint 1440-ben Pálóczi László lett a' Munkács Ura, melyet ámbár az Adomány Levélbe kitett értelem szerint, egész haláláig *) kellett volna néki bírni; mindazáltal az csak 1451-ig vólt néminémű birtokában; minthogy ettől György csak feltételesen fosztatott meg; hanem ekkor Hunyadi és György Zsarnok, egymással megbékélvén, ismét annyira öszve barátkoztak, hogy György, még unokáját is Er'sebetet, **) Ulriknak, a' Cilléji Grófnak leányát, a' Hunyadi fijának, Mátyásnak eljegyzette, oly kötéssel, hogy ha György, a' rendelt időre, t. i. két év múlva haza nem adná a' menyasszszonyt, szabad légyen Hunyadinak Mátyás számára elfoglalni a' György magyar országai jószágait; 's ekkor az egyesség 2-ik pontja szerint Kölpény, Száva Sz. Demeter, Szálankemény, Zemplin, Becse, Becskerek, Érsomló, Világosvár Györgynek mindjárt visszaadódtak; de Munkács, Szathmár-Németi, Bőszörmény, N. Bánya, Debreczen, Tokaj és Túr,

*) Pálóczi László meghalt 1470-ben.

**) Ezen házasságból semmi sem lett, mivel a' menyasszszony a' Szendrőbe kötött egyesség után, csak hamar meghalt.

hadi költségeinek viszzapótolásául Hunyadi János kezei között maradtak, mellyeknek bírásokban Ulászló Király meg is erősíté.

A' halhatatlan emlékezetű Hunyadi János 1456-ban Augustus 11-kén történt elhúnyta után, Munkács az ő özvegyére, Horogszegi Szilágyi Er'sébetre szállott, *) és azt bírta egész haláláig, melly történt 1484-ben.

Horogszegi Szilágyi Er'sébet halála után, minden kétségen kívül, az ő elfelejthetetlen emlékezetű fija, Mátyás Király bírta Munkácsot, mind addig, míg drága életének 1490-ben April, 6-kán egy veszedelmes guta ütés véget nem vetett.

Mátyás Király elhúnyván, az ő házasságon kívül született fijának Hunyadi Jánosnak, a' Dalmat, Horváth és Tóth országi Bánnak, Opoli és Liptói Herczegnek esett birtokába Munkács, **) és azt bírta is 1495-ig, a' midőn II-ik Ulászló Király tőle Munkácsot, nem tudni mi okon, elvévén: azt Pécsi Püspök és Kincs tár Mester Csáktornyai 'Sigmondnak és annak öcsének Csáktornyai Ernesztnek adá ***)

Nem soká bírák a' Csáktornyaiak Munkácsot, mivel az már 1498-ban Vingardi Geréb Péter Ország Bíráját uralta, 'a' ki 1499-ben

*) Vid. *Privilegium Krajnyensium.*

**) Vid. *Privilegium Libertinorum Nagy Lutszensium.*

***) Vid. *Donationum Uladislai II-i.*

Zápolya István helyett lett Nádorrá, 's 1504-ben cserélte fel a' földi életet az örökkévalóval.

Minthogy Vingardi Geréb Péter maga után örököst nem hagyott, Munkács II-ik Ulászló Királyra szállott vissza, és azt a' maga Francia és Spanyol Királyok' vérökből származott, 's Lajos Francia Király udvarában nevelkedett hitvesének, Annának ajándékozta *) 1504-ben, de azt Anna királyné kevés ideig bírhatta; mert midőn Lajossal várandós lévén, némelyek azt a' hírt költötték, hogy ha leány gyermeket találna is szülni, egy idegen férjfi gyermeket készen tartván, azt akarná maga szülte gyermeke gyanánt elfogadni: hogy ezen alap nélkülvő költeményt meghamisíthassa, egy ezen dolgba tanúnak választatott magyar fő ember jelenlétében szülte el Lajost; de a' mellette lévő Bábák, a' fő ember jelenléte miatt nem úgy látván hozzá, mint kelle vala, mind addig nevedének benne a' belső rágások, hogy őtet magavetiségeért életével fizettették, 1514-ben a' Munkácsi Vár, hozzátartozó uradalommal, az el nem idegeníthető királyi jószágok és jövedelmek közzé számláltatott, **) melly azután 1518-ban a' királyi konyha feltartása végett, a' Budai királyi Tisztartónak adatott gondviselése.

*) *Vid. Privilegium Szatnalfvensium.*

**) *Vigore Articuli 3-i 1514.*

se alá, mint megtetszik az 1518-ki Bácsi Diéta 15 Art. 1 és 2-ik §-ból. *)

§. 1. *Item quod Castrum Huszt, cum Cameris salium Maramarosiensis et Transylvanien-sis ac Tricesimis, Vigesisimis, Quinquagesimis, Cae-mentis Camerisque et Fodinis auri et argenti, nec non Civitatibus Liberis, Saxonibusque regis manibus Theaurarii regii pro tempore constituti, Castra vero Munkács, Thata, Comarom, cum omni inferiore parte Visegradiensi veteri Buda ac Insula Ros et Chepel apellatis, nec non oppidis Sambok, Salmar et Kezeő, cunctisque eorum pertinentiis-Cumanisque et Phlilstaeis, pro sustentatione ac conservatione Coquinae Regiae Mattis, ad manus Provisoris Budensis assignentur.*

§. 2. *Ad quam lardis et vino de proventibus Castris Munkács, usonibus tero et aliis piscibus de Comarom et Thata providere et insuper Decimas Budenses et alias etiam in Sirmio, Provisor ipse Regiae Mattis pro mensa et curia sua comparare debet.*

Ezek szerint tehát Munkács, a' Budai kir. Tisztartók' gondviselésök alatt vőlt 1512-ig, midőn annak bírását Mária királyné, a' szerencsétlen II-ik Lajos nője vevé által. Tudniillik, még 1515-ben, mikor II-ik Ulászló Király a' maga leányát Annát, Bécsben Maximilián Császár valamellyik unokájának nőül ígérte: ugyan

*) Vid. Ann. 1518 Art. 15 et 1519. Art. 11 apud Kovachich Syllog. Decret. Comit. T. 1. pag. 253 et 257.

akkor Máriát is, a' Maximilián Császár unokáját, Filep Spanyol Király Leányát, következőképpen V-ik Károly és I-ső Ferdinánd Császárok' testvérét, a' maga fijának II-ik Lajosnak (a' ki 1526-ban Aug. 29-kén a' magyarokra nézve elfelejthetetlen Mohácsi szerencsétlen ütközet alkalmával a' Csele patakjába veszett) jegyezte el, és akkor Ulászló, Máriának évenként való jövedelmül 25,000 aranyokat ígért, és hogy azokat annál bizonyosabban megkaphassa 's bévehesse, Munkácsot, Máramarost a' só kamarával, Körmöcz-Bányát, Husztot, Ó-Budát, Cseh Országban pedig Hradetz, Krudin, Duvor és Jaromir Városokat nevezte ki ő néki. Mikor tehát 1521-ben Juniusban, II-ik Lajos Király ötet Linczből az Országba béhozatta, az említett jöszágok és várak néki általadattak, és azokat a' Mohácsi gyászos veszedelem után is megtartotta egy darabig kezei között, nevezetesen 1526-ban Munkácsot annak várával együtt, ő bízta Büdy Mihálynak, mint kedves emberének gondviselése alá, *) Ferdinánd Király is meghagyta azt ő nála, és Esztergomban való mulatásakor Nov. 25-kén 1526-ban királyi Levelével erősítette meg ötet Munkácsnak 's azon jövedelmeknek és jöszágoknak bírásukban, melyek az ő II-ik Lajosnak lett eljegyeztetésekor ígérődtek volt néki. **)

*) *Budai Ferentz polgári Lexicon 1 Dar. 445 lap.*

**) *Polg. Lexicon II Dar. 633 lap.*

De mind e' mellett is, a' Mohácsi veszedelmet követett zűrzavaros időben, nem maradhatott meg Munkács az özvegy Mária Királyné kezei között; mert Ferdinánd és Zápolya János, a' magyar királyságon egymással vetélkedvén, Munkács a' két Király közt Éris almája lett; és hol az egyik, hol a' másik birtoka alá esett, a' mint a' sors, 's az egyik vagy másik erősebb vagy gyengébb volta hozta magával. Ugyan is, Mohácsi veszedelem után, a' Királyhoz 40,000-ed magával Tólnára siető Zápolya, Szegeden meghallván a' magyar tábor' Törökök által lett semmivé tettetését és II-ik Lajos Király élete szerencsétlen végét, minekutánna Tokajban Verbőczy István munkálkodása által, az oda gyűlt főemberektől Királynak kikiáltatott, 's annakutánna Sz. Fejérváratt az oda meghívott vele tartó egyházi és világi Főemberek' köz megegyezésekkel 1526-ban Nov. 10-kén Esztergomi Érsek Várdai Pál jelen nem lévén, Podmanyczki István Püspök által Királyjá koronáztatott volna: más részről pedig I-ső Ferdinánd, a' Po'sonyi Ország' Gyűlésén, Zápolya ellen Királynak választatván, ugyan csak Sz. Fejérváratt 1527-ben Nov. 9-dikén megkoronáztatott; minthogy a' királyságon kettőjök között támadt pört, szóval eligazítani nem tudták, fegyverre költ a' dolog, 's tehetsége szerint ártott egyik a' másiknak.

Hogy már 1529-ben Munkács, a' János Király birtokában volt, nyilvánvaló abból, hogy azt és az azzal járó uradalmat, Szathmár-Németiért és az ahoz tartozó jószágokért, Somlai Bátori Istvánnal elcserélte, a' mint ez a' fels. kir. Kamara Levél-tárjában lévő 1529-ről szöllő János Király' Leveléből megtetszik. *) De hogy ez a' csere tökéletességre ment-e, 's Munkácsot Somlai Bátori István birta-e? vólta-képpen meghatározni nem lehet; mert annyi bizonyos, hogy Mária Királynétól munkácsi Kapitánnyá tett, 's Ferdinándhoz szító Büdy Mihály, még 1537-ben viselte a' munkácsi kapitányságot, és itt vonta Zápolya Jánostól ugyan ezen évben Kávási Kristófot és Csapi Farkast a' Ferdinánd részére.

Azomban Ferdinánd és János Királyok addig tusakodtak egymással, míg 1538-ban a' N. Váradonn kötött békesség ereje szerint, mindenik fél magyar Ország azon részének batorságos bírásához nem jutott: mely akkor kezei közt vól. És így, minthogy Munkácsot, már akkor János Király birta, az ő kezénél maradt az egész haláláig, melly történt Szászsebesen 1540-ben Julius 22-kén.

Izabella, a' János Király özvegye, 'Sigmund Lengyel Királynak, a' Mailandi Herczeg Leányától Sfortzia Bónától született leánya,

*) Art. 20. 1552.

Férje elhunytá után, az 1540-ben Jul. 7-kén Budán született fijának, János 'Sigmondnak, nevében az uralkodást általvévén, meghalt férjének minden jószágait, a' tőle Soliman Császár által álnok mesterséggel elvett Budán kívül, mind addig bírta, míg János 'Sigmond egyik Tutorá, Martinuzi György, Váradi Püspök eszöklése által, Izabella híre nélkül Nyír-Bátorban és Diószegen Gróf Salm Miklóssal és Batori Andrással végre hajtott alkudozásoknál és a' Szászszebesen megújított egyezésnél fogva, a' Kolo'svári nagy Templomban I-ső Ferdinánd e' végre kiküldött biztosinak, Kasztald Jánosnak, Bátorinak és Nádasdinak, azokat nagy sírások között által nem adta. Ekkor tehát ismét I. Ferdinánd Királyé lett Munkács, melyet Izabella parancsára, Ferdinánd biztosinak Tömösvárt, Lippát, Karansebest, és Lugost általadó, 's magát Tömösvárnál, a' nemesség ellen feltámadt keresztes parasztok Fővezéröknek Dó'sa vagy Székely Györgynek lováról lett letaszításával 's elevenen lett elfogásával nevezetessé és híressé tett Suraklini Petrovics Péternek adott Ferdinánd, a' most megnevezett várakért.

E' szerint tehát Munkácsnak Ura Petrovics Péter lett, ki Izabellának, Martinuzi György mesterkedése által, mind Erdélyből, mind Magyar Országból lett kiküszöböltetését nehezen szívelvén, minden módon azon igyekezett, hogy Izabellát Erdélybe visszahozhassa, és Munká-

cson tanácskozott arról 1553-ban Artándi Kelemennel. Innen ment ő ugyan csak 1553-ban 5000-ed magával N. Várad' elfoglalására. Az Erdélyi Rendeiktől 1556-ban visszahívattatott Isabella, Lembergől jöven, legelőször is Munkácson állapodott meg, mint Petrovics Péter jószágában. Kálmantschi Sánta Márton által ő terjesztette itt szélesebben a' Luther tudományát. Meghalt 1557-ben Oct. 13-kán életének 70-dik évében.

Suraklini Petrovics Péter 1557-ben meghalózván, minthogy maga után semmi örököst nem hagyott, többi jószágával együtt, Munkácsnak is törvény szerént I-ső Ferdinánd Királyra kellett volna szállni: de azt Izabella maga számára elfoglaltatta, úgy hogy Ferdinánd fegyveres kézzel igyekezte azt visszazavenni, de abban nem bókdogálhatott, a' várbeliek is vitézül óltalmazván magokat, — midőn az ostrom alatt Perényi Mihályt egy a' várból kijött ágyú golyóbis megölte, — az ostromló sereget is Bebek Ferencz Balassa Menyhértel az alól elűzván, és a' várat Izabella számára megtartván; mellyet bírt is 1559-ben Sept. 15-kén történt haláláig.

Izabella kevéssel elhunytá előtt önként által akarta ugyan adni János 'Sigmundnak az országlást, 's maga Lengyel Országhoz közelebb Munkácsra akara vonulni, de abban halála által meggátoltatván, Munkácsnak János lett egyedül való Ura. I-ső Ferdinánd Király békességes

alku által akará valamint Erdélyt, úgy Magyar Ország' részeivel Munkácsot is kezére keríteni, de abból semmi sem leve; mivel János 'Sigmond Csáki Mihály, Szalánczi János és Békési Gáspár az alkuról leverék. Hogy tehát Ferdinánd czélját érhesse, Bátori András és Thurzó Ferencz közbenjárások által 1561-ben János 'Sigmondtól elhajlott 's Ferdinánd hűségére állott híres Balassa Menyhértnek ajándékozta Munkácsot; de az János 'Sigmond kezében lévén, a' néki ígért Detrekő várán kívül, a' csak nem régen Izabellától hűsége jutalmául nyert Tasnádot, Szathmárt és N. Bányát is meghagyta kezei között, míg Munkácsot János 'Sigmondtól elveheti. Tellyes iparral is vólt azon Balassa Menyhért, 's hogy Munkácsot annál könnyebben elfoglalhassa, Halmiba Ferdinánd engedelmevel egy kastélyt építtetett. De így sem bódogúlhatott szándékában, mert Hagymási Kristóf, a' János 'Sigmond Huszti Kapitánya, egy éjjel a' Halmi Kastélyra ütven, azt megvette, földig rontotta, az ör-sereget pedig részszerént levágta, részszerént eloszlatta. — Így Ferdinánd János 'Sigmonddal semmire sem mehetvén, életét is 1564-ben bévégezvén, a' királyságba őtet követett Maximilián Király igyekezte Munkácsot alku szerént kezére keríteni. Azomban ebben Maximilián Király sem bódogúlhatván, fegyveres népet küldött János 'Sigmond ellen Svendi Lázár és Förgács Simon vezérlésök alatt, kik

is Munkácsot és annak várát ostrom alá fogván, azt Lugosi Jánosnak és Kerepesi Demeternek vitéz ellentállások daczára is megvevék, és a' Maximilián számára elfoglalák. Nehezen szenvedte ezt János 'Sigmond, de azt erővel vissza nem vehetvén, Erdélyi Sebestyént Konstánczinápolyba küldötte, hogy ott a' török Basák által vegye arra Szelim Császárt, hogy Maximiliánnal adassa vissza néki Tokajjal, N. Bányával és Szathmárral Munkácsot is, de arra rá nem mehetett: 's Munkács a' Maximilián kezében maradt, 's annak Kapitányának ő tette Bay Ferenczet 1567-ben.

Nem soká tartá Maximilián Munkácsot bírtokában, mivel azt 1569-ben a' Beregi és Tornaí Fő Ispánnak, Mágócsi Gáspárnak veté zálogba 73,000 forintokért, melly szerént Munkácsnak Ura Mágócsi Gáspár lett, 's az bírta is haláláig, melly történt 1571-ben. *)

Mágócsi Gáspár halála után, az ő fiaié Mágócsi Ferenczé lett Munkács, **) mellynek bírása a' Maximilián halála által üressé lett Thrónt elfoglalt Rudolf Király ötét, királyi adomány Levelével meg is erősítette. ***) De 1591-ben a' zálogos esztendő eltelvén, és Rákóczi 'Sigmond, Mágócsi Ferencz mostoha és gyám-attya a' Mágócsi Gáspártól adott 73,000 forint zálogos summán felyül, Rudolf Királynak

*) *Privil. Sztánfalvensium.*

**) *Privil. Szászrokaiensium.*

***) *Donat. Rudolphi I-i.*

82,350 forintokat fizetvén Munkácsért, Mágócsi Ferenczel, Rákóczi 'Sigmond is közös és valóságos birtokosa lett a' Munkácsi Várnak, 's az ahoz tartozó uradalomnak, mint ez Rudolfnak 1591-ben öt évekre adott királyi Leveléből nyilván megtetszik. *)

Rákóczi 'Sigmond és Mágócsi Ferencz elhunytok után, 1612-ben Dersfi Orsolyának, a' Mágócsi Ferencz özvegyének, birtokába esett Munkács, melyet Galanthai Eszterházi Miklóssal, kit férjének választott, 's véle az említett évben egybe költ, közösen bírt, a' mint megtetszik II-ik Mátyás Király 1612-ről szőlő királyi adomány leveléből, míg nem Dersfi Orsolya azt férjének 1614-ben által nem vallotta 's egészen által nem adta, a' ki 1619-ben Dersfi Orsolyától született fijának Galanthai Eszterházi Istvánnak, új királyi adomány Levelét nyert Munkácsra II-ik Mátyás Királytól. **)

Kiki tudja, ki hazánk' történeteiben nem egészen járatlan, hogy az 1603-ban Gonzaga Ferdinánd helyett felső Magyar Országi Fő Kapitányá tett 's Kassán Vicze-királyi czimmal kegyetlenkedő, 's a' Magyaroknak mind vallásbeli, mind polgári szabadságokat elnyomni törekedő Belgiojosi Gróf Barbianus Jakab, némelly magyar Főemberekenn ***) sok igazságtalanságokat és tör-

*) *Inscriptionales Rudolphi I-i de anno 1591.*

**) *Donat. nov. Matthiae II-i Reg. Hung.*

***) *Engel Geschichte T. IV. p. 288.*

vénytelenségeket követvén el, midőn végre Kis-Marjai Bocskai Istvánt vette volna üzöbe, 's őtet kénytelen kelleetlen kezét a' kard markolatjára tenni kényszerítette volna, minekutánna Rudolf Király egyik Vezére' Pecz Ker. János' vezérlete alatt lévő 3000 főből álló sereget Álmosd és Diószeg között 1604-ben Oct. 14-ik napjának éjszakáján megverte, elszélesztette 's tökéletesen meggyőzván, magát a' Vezért is elfogta, 's győzedelmes serege által Magyar Ország' nagyobb részét hatalma alá hajtotta volna: Rudolf attól tartván, ne hogy egész Magyar Országtól elesik, Mátyás Austriai Herczeg testvér öccse által 1606-ban Január. 23-kán Bocskaival békességet kötött; melly Bécsi béke (pacificatio viennensis) név alatt esmeretes, mellynek erejénél fogva az Augustai és Helvécziai vallástelt követő Evangélicusok vallásbeli szabadságokban megerősítettek. Bocskai István Fejedeleme pedig Erdélynek 's Magyar Országban Közép Szólnok, Bihar, Máramaros, Ugocsa és Bereg Vármegyéknek Urává lett.

Bocskai István Fejedeleme 1606-ban Dec. 29-kén történt elhúnyta után, II-ik Ferdinánd Király, a' ki II-ik Mátyást követé az uralkodásban, nem a' legjobb indulattal viseltetvén a' Bécsi béke által szabadságokban megerősített mind két rendbéli Evangélicusok eránt, békéjüket szemmel nézvén azoknak Esztergomi

Érsek és Primás Pázmán Péter, *) és Nádor Forgács 'Sigmoud **) által lett nyomorgattatásokat és háborgattatásokat; midőn tovább már a' méltatlanságot nem szenvedhették, kéntelenek valának Bethlen Gábor Erdélyi Fejedelemehez folyamodni, ki Thurn Máténak, a' Cseh országi fő hadi Vezérnek ösztönözésére fegyvert ragadván, 's Po'sont az Ország' koronájával elfoglalván, 40,000-ből álló fegyveresseivel Bécs alá ment 1619-ben, és azt kemény ostrom alá fogta. De innen csak hamar felkerekedvén, visszavonúlt Magyar Országba, vagy azért, hogy Po'son körül minden élelemre való eltakarított, vagy a' mi inkább hihető azért mivel meghallotta, hogy a' Lengyelek az ő tartományaiba béütöttek, a' mint ezt a' Lengyelekenn diadalmaskodott Tatár Chánhoz 1622-ben April. 1-jén Nagy Szombathból írt Leveléből ki lehet hozni, mellybe a' többek között így ír: „*Poloni*, „*a nobis nunquam offensi, nobiscum minus amice*, „*candideque agunt — proxime elapso anno, postquam in germanici Imperatoris Residentiam Vi-*, „*ennam, ubi tunc temporis Caesar ille in persona*, „*propria commorabatur, pervenissemus, iidem Po-*

*) Card. Pázmán Péter és Esztergomi Érsek, ez a' nagy tudományú férjfitü született 1570-ben Octoberben N. Váradon, Ref. Szülektől, 's 13-ik évéig a' N. Váradai Oskolában neveltetett. Ekkor a' Cath. vallásra ment által, 's 1587-től fogva Gréexben neveltetett a' Jézus társaságabeli Atyáktól.

**) A' ki hasonlóképpen Protestánsból lett R. Catholicussá.

„*loni, similiter in nostrum regnum, hostilem incursionem irruptionemque fecerunt, magnumque iniquitatis istis, damnum detrimentumque intulerunt, cum ditionibus prope Viennam paululum incommodaveramus*“ etc. *) Végre az álhatalan szerencsének változási közt, az egymással való újvonást és vérengező ellenségeskedést mind a' két rész megúnván, II-ik Ferdinánd és Bethlen Gábor közt a' béke, mind két részről e' végre kinevezett Biztosok által Morva Országnak Nickelsburg nevű városában megkötöttvén, Bethlen Gábor, az eddig Magyar Országban birt jószágokon felyül, hét, úgymint Szabolcs, Ugocsa, Beregh, Zemplén, Szathmár, Borsod és Abaúj vármegyéknek lett Urok, és ugyan ekkor II-ik Ferdinánd Munkács Várát is, a' hozzá tartozó jószágokkal 300,000 magyar forintokba **) néki elzálogosította, a' mint ez, Bethlen Gábor által 1622-ben Január. 6-kán Szakólczán megerősített Nickelsburgi béke 26-ik pontjából ***) megtetszik: „*Castrum Munkács, cum omnibus bonis suis ac pertinentiis quibuslibet, dicto D. Principi, haeredibusque ac successoribus suis at-*

*) Georg. Pray, *Gabrielis Bethlenii Principatus Transylvaniae caevis documentis illustratus.*

**) Híbásan teszi Engel csak 30,000 forintokra.

***) A' 23-ik pont az, II-ik Ferdinánd által 1622-ben Január. 7-kén megerősített Nickelsburgi békébe. Annak a' példánynak, melyet Bethlen alá írt, 37 pontjai vagynak, a' Ferdinándénak pedig csak 34.

*„que legataris in et pro summa trecentorum mil-
 „lium fl. hungaricalium sua Majestas inseribit et
 „impignorat, ea sub conditione, ut vivo ipso D.
 „Principe, ne capitalis summae depositione qui-
 „dem redimi possit, illo vero e vivis sublato, ab
 „haeredibus et successoribus, vel quibus legaverit,
 „non aliter, quam depositis dictis 300,000 flor.
 „hungaricalibus auferri, redimique possit.“ —*

Bethlen Gábor Fejedelem tehát Munkácsot egész haláláig birta, mely történt 1629-ben Novemb. 15-kén.

Bethlen Gábor Fejedelem megszűnte után, az Erdélyi fejedelemségben ötöt követett 2-ik feleségének, *) Katalinnak, 'Sigmond Brandenburgi választó Fejedelem leányának kezei között maradt Munkács, azt Tokajjal, Bethlen, különös királyi megegyezéssel, vég rendelkezésében néki hagyván. De midőn Katalinnal szerelmes szövetségbe lépett Csáki István Munkácsot el akarta foglalni, 's abba Ferdinánd katonáit törekvék beszállítani, Balling János, Munkácsi Vár' akkori Kapitányja, ötöt oda bé nem bocsátotta. Katalin mellé rendelt erdélyi Kormányzó Bethlen István, Csákitól okozott zűrzavarban nem látván magát elégségesnek Erdély igazgatására, felső Vadászi Rákóczi Györgynek adá által a' fejedelemséget, melyet Katalin is 1631-ben Januáriusban a'

*) Első Nője volt Károlyi 'Su'sánna. m. h. 1622-ben Maj. 11-én.

Szászsebesi Ország gyűlésen letévén, azt Rákóczi György általvette, melyben a' Török Császár által is megerősítettett. — Rákóczinak legelső gondja is a' vala, hogy a' Csákkal még akkor is titkos egyetértésben volt Katalint az Országból kifüstölje, kinek Várait, ú. m. Vinczet, Fogarast és Munkácsot elfoglalván, magát Katalint Tokajba kergette, ki onnan Szombathelybe menván, ott 1631-ben a' Cath. Vallásra ment által, annakutánna pedig a' Sax-Lauenburgi Fejedelemehez Ferenczhez menván Nőül, Erdélyt és Magyar Országot örökösen ide hagyta; a' menyasszonyi ajándékba 's végrendelésbe nyert Várak és jószágok' jövedelmeit pedig, mind haláláig húzta, kivéven Munkácsot, melly Rákóczi György Fejedeleme'nek 's Nőjének Lorándfi 'Su'sá'na Fejedeleme Aszszonynak és György 's 'Sigmund fíjainak 200,000 forintokért adódott zálogba II-ik Ferdinánd Király által 1633-ban, 1647-ben pedig ugyan csak III-ik Ferdinánd azt örökösen is általadta I-ő Rákóczi Györgynek 's férjfi ágon lévő maradékinak,

I-ő Rákóczi György 1648-ban Oct. 22-kén 55-ik évében kimúlván, Munkácsot Özvegyére, Lorándfi 'Su'sánnára hagyta, ki férje eltemettetése után S. Patakot választotta lakása helyéül. Minekutánna pedig fíja', Rákóczi 'Sigmund' Nője, Henriette, a' Palatinatusi Választó Fejedeleme V-ik Fridrik leánya, ugyan csak S. Patakon három hólnapot is alig töltvén el a'

házasságban, elhunyt, Lorándfi 'Su'sánna 'Sigmondal Erdélybe ment vissza, hol Rákóczi 'Sigmond életének, a' himlő csak hamar véget vetett, maga pedig Lorándfi 'Su'sánna 1660-ban April. 18-kán cserélte fel e' zavarral tellyes életet, az örökkévalóval.

Lorándfi 'Su'sánna halálával, messze kiterjedt birtoki, Munkácsal, idősbb fijára II-ik Rákóczi Györgyre szállottak, kit az Attya I-ő Rákóczi György a' Törökök megegyezésökkal, az Erdélyi Rendeikkel, még életében maga után Erdélyi Fejedelemnek választatott 1642-ben Febr. 16-kán. De ez a' tüzes és nagyravágyó Fejedelem, annya halála után nem soká örülhetett Munkácsnak 's egyéb birtokinak, mert a' Svédek mellett a' Lengyelek ellen fegyvert fogván, 's a' miatt a' Török Udvartól magára haragot vonván, midőn a' Török Császár IV-ik Mahumed által a' fejedelemségtől megfosztatott, helyébe Rhédei Ferencz, 's ennek három hólnapig tartott uralkodása után pedig Barcsai Ákos emeltetett volna a' fejedelemségre, II-ik Rákóczi György fegyverrel akart magának utat nyitni az elvesztett méltóság visszanyerésére, és sereget gyűjtven, Barcsaival és a' mellette lévő Törökökkel Gyalu és Fenes nevű faluk közt 1660-ban Junius 22-kén megütközhvén, megverettvén és halálos sebet kapván, N. Váradra vitétt, a' hol ugyan azon évben Julius 7-kén, 40 esztendőskorában, sok viszontagságokkal küsz-

ködött világi életét bevégezte 's Munkácsot a véle még 1643-ban Febr. 3-kán házasságra lépett Bátori 'Sófiára 's tőle született Ferencz fiára hagyta.

Így hát Munkács 1660-ban Bátori 'Sófiára szállott és azt bírta 1681-ig. Zrinyi Péter, Frangepan, Nádasdi és Tettenbach öszveesküvésökbe bonyolodott Rákóczy Ferencz, igyekezte ugyan Munkács Várát az annyától, Bátori 'Sófiától elvenni, vagy azért, hogy az annyától oda gyűjtött kincset kezéhez vévén Leopold Császár ellen nagyobb sikerrel dolgozhasson 's Zrinyit is pénzel segíthesse, vagy a' mi inkább lehető azért, hogy ha a' Leopold ellen kezdett háborúban a' szerencse néki vakot vetne, legyen bátorságos menedékhelye, a' hová azon esetben magát vonhassa. De szándékában nem bódogulhatott, mert Bátori 'Sófia vitézül óltalmazá magát; és fiját, Rákóczy Ferenczet, ostromló seregével, ágyú golyóbisokkal kergette el a' Vár alól; az abban lévő őrsereget pedig a' Leopold Császár engedelmével megsziporította. Azonban az öszveesküttek fejei elfogattatván, kisinbe múlt, hogy Rákóczy Ferencz is kézbe nem került, egy pinczébe rejteztvén, az őt üldözők előtt. — A' Jézus társaságabeli Atyák 's Anya' közbenjárásukra, kegyelmet nyert ugyan Leopold Császártól, de olly feltétel alatt, hogy a' had kölcségének visszatérítésére fizessen 400,000 forintokat, a' minthogy a' Leleszi T.

Káptalanból kiküldött T. Tagok Borsiba tett bizonyosság 's vallástételök szerint a' kívánt 400,000 forintokat le is fizette, Leopold Császárnak adván 1-ör a' Trencsényi Várat a' hozzá tartozott jószágokkal 50,000 forintokban; 2-or élelemre valóokban vagy természetményekben 150,000 forintokat; 3-or kész pénzben 200,000 forintokat. Ezenkívül tartozott a' maga és Anyja váraiba Német őrsereget bocsátani 's szállítani; és Ecse-det, Munkácsot és Borsit Annyának, Bátori 'Sófának 300,000 frt-ért általengedni. Ezután csendesen élt Rákóczi Ferencz, 's meghalt Makoviczán 1676-ban Jul. 8-kán, özvegyen hagyván Zrinyi Honát két árvával, Ferenczel és Juliánával, a' ki idővel a' Gróf Aspermont Nője lett.

Az állhatatlan szerencse tündér változásait sok részben tapasztalt híres Gróf Tököli Imre, a' szép özvegygyel Munkácsot is kezére akará keríteni, de ebben néki a' Jézus Társaságabeli Atyák tanácsokon járó 's mind a' két rendbéli Evangelicusokat, és így Tökölit is gyűlölő agg Bátori 'Sófia, tántoríthatatlanul ellent állott, míg sokak keservökre húzamosan nyúlt életét 1681-ben a' halál egymással fel nem cserélt. Ekkor a' szerető pár előtt tágasabb mező nyilván meg, az egymás eránt vonzó indulat akadály nélkül való kimutatására, nagyobb tűzzel folytatódott a' két szerető fél között az alku, *) 's

*) *Ext a' házasságot Tököli Imre, a' Bécsi Udvar által is akarta eszközölni, de itt sem kapott kedvező választ, hanem midőn a'*

bizonyossá tétetődven Tököli, dolga jó kimene-tele felől, a' nagy dolgokban forgott 's Római bi-rodalombeli grófságot nyert Sz. Teleki Mihály leányának, kit már az előtt eljegyzett volt, visz-sza küldötte a' jegy-gyűrűt, és 1682-ben Jun. 15-kén Munkácson a' régen óhajtott lakadalmat Zrinyi Ilonával ellakta, 's ennél fogva Munkácsot is kezére kerítette.

Gróf Tököli Imre, nem soká kószolhatta Zrinyi Ilona karjai között a' házasság' ártatlan örömeit, nem soká gyönyörködhetett Munkács bírásában; mert ha szinte szerenésés lépéseket tett is Leopold Császár ellen, Szirmay András által a' Lamb Ezredes felvigyázása alatt lévő Kassát 1682-ben Aug. 14-kén megvévén, 's ke-véssel ezután Lőcse, Tokaj, Eperjes, Szádvár, Ónod, 's csak nem az egész felső Magyar Ország néki meghódolván; — ámbár a' Fülel alatt tanyá-zó Török Táborban Zászlót, kardot és kalpagot kapván a' Törököktől, fejedelemségének czim-jével, Magyar Ország' Fejedelmének kikiálta-tott is; ámbár Leopold Császártól a' Nádor ál-tal és Szaponára Tábornok által meghívattatott

Munkácson Nénje látogatása végett megfordult, 's vizsgámenetelen közben, némelly utonnállóktól kiraboltatott és Erdélybe hurcolta-tott, 's még a' Francia Küvet által sok kecségtetések mellett is Tököli részére nem csábíttathatott ifjú Zrinyi Gáspár Bécsbe ér-vén, ott mint Status rabja elfogattatott 's Tirolisba vitettelett volna fogságra, ezen Zrinyi Ilona, az I-ső Rákóczi Ferencz öz-vegye, anagira megindult, hogy azonnal meghatározta magát, a' Tökölihez való menetelre.

az egyességre azon ígérettel, hogy az Erdélyi fejedelemség elnyerésében általa segítettni fog; ámbar a' Törökökkel egyesítvén erejét Jul. 7-én Leopold Császárt, Bécsből Passau felé kergette; Bécszet a' Török, Julius 12-től fogva Sept. 12-ig ostrom alatt tartotta, maga pedig Tököli Po'sont egy Basával megszállotta légyen is: de minekutánna Károly Lotharingiai Herczeg által, Po'sonnál a' Török lovasság megverettetett, Bécs alól is az ellenség 1682-ben Sept. 12-kén a' Szász és Lengyel segítség által elkergettetett; Apafi, a' fejedelemséget féltvén, Tökölitől és a' Törököktől Leopold Császárhoz hajlott; — minekutánna a' Lotharingiai Herczeg 1684-ben Jun. 16-kán Vi'segrádot megvette; Jun. 27-kén a' Budai Basát Vác mellett 26,000; ismét Jul. 22-dikén Pest alatt 20,000 főből álló seregével megverte, 's Budát is ostrom alá fogta volna; és minekutánna Schulcz Tábornok Bátfát, Sztropkót, Makoviczát megvette 's az azt követett 1685-ben Sept. 11-kén Eperjest elfoglalta volna; kiváltképpen pedig minekutánna a' néki bátortalanadott Törökök, leginkább Budát féltvén, a' Lotharingiai Herczeggel béke alkuba ereszkedtek volna, és a' Herczeg sürgetésére, főképpen pedig Caprara javallatára a' Romániai Basa Seytán, Tökölit N. Váradon 1685-ben Oct. 4-én elfogatta 's Drinápolyba vitette volna, *) valamint csak nem

*) Ennek a' Tököli elfogattatásának 's elhurcoltatásának legelső következménye is a' lett, hogy a' Petnaházi közbenjárására, Kas-

minden pártján lévőktől elhagyattatott: úgy Munkácstól is örökre elesett. Ugyanis Caprara Tábornagy a' férjfiúi bátorsággal bíró Tököli nőt, Zrínyi Ilonát, Munkácsi Várban ostrom alá fogta és azt tőle felkérte; de Zrínyi Ilona magát vitézül óltalmazta 's Caprarának azt izente, hogy "Ő a' Várat fel nem adhatja," mivel anyai kötelességéről, mint a' Rákóczi Ferencztől származott gyermekeinek gyám-anyyok és azok jószágaiknak gondviselőjök, le nem mondhat. A' Császári szeregeknek szerencsés előmenetelök is őt' nem indíthatja arra, hogy gyermekei éránt tartozott kötelességeit elmúlassa, annyival inkább, mint, hogy ő, Császár ő Felségének nem adott az ellene való fegyver fogásra okot 's alkalmat és Kassának megvétele is, nem adhatott ő Felségének jogot arra, hogy gyermekeitől Patakot, Regéczet, Makoviczát, 's más ahoz tartozó jószágokat elfoglaltasson, hozzá adván még azt is, hogy ha ellenségesképpen meg nem támadtatik: kész leszsz tisztességes alkura lépni; inkább kívánván csendesen élni, mint alattvalóinak illy nyomorgattatásokat látni."

Caprara Zrínyi Ilona ezen maga kinyilatkoztatásával meg nem elégedett, hanem a' Vár feladása újabb sürgetése mellett, fenyegetődni

sa, erős és sok ideig tartott ellentállás után magát feladta; Patakot, Regéczt, Ungvárt, a' Császáriak kezökre kerültek, Mérey és Heister Tábornagyok Ónodot és Szólnokot elfoglalták, és szdmos Tököli részén lévök, a' Leopold Császár hűségére állottak vissza.

kezdett, 's ellenséges eszközökét vett elő czéljának elérhetése végett, megírván a' Fejedelem aszszonynak azt is, hogy a' Törökök békessegét kérnek a' Császártól. Mellyre Zrinyi Ilona illy választ adott: hogy ha az igaz volna is, Tököli, ki most úgy is a' Török Udvarnál van, nem felejtkezik el ő róla 's gyermekeiről, azért is most azon dologba nem elegendik, és reményli, hogy a' mostani környüállások között, a' Császár egy aszszony és két tehetetlen árva ellen nem fordítja fegyverét, kiknek úgy sincs tehetségök arra, hogy az erőt erővel verjék vissza, és a' kik ártatlanságoknál és Császár ő felsége kegyelménél egyébbel nem óltalmazhatják magokat. Kérte egyszer'smind Caprarát, hogy véle ellenséges módon való bánástól szűnjön meg, elébe terjesztvén, hogy ő ellene 's gyermekei ellen elkövetendő tettei nem nagyon fognák nevelni sem Császár ő felsége sem az ő dicsőségét; és hogy ne vegye rossz néven, ha sem Patlak 's a' t elfoglalása, sem a' had' viszontagságaitól való félelem, őt' arra nem vehetik, hogy férjének esküdt 's gyermekeinek tartozó kötelességéről lemondjon.

Ha helybehagyhatók lehettek volna is, a' Fejedelem aszszony ezen felhozott okai, mindazáltal minthogy nem Caprara ínye szerént adta a' feleletet, 's kívánságára való állásra legkisebb hajlandóságot sem mutatott, az Udvartól vett parancs szerént, seregeit Munkács körül

fekvő Városokba elosztotta, hogy a' Várat békerítve tarthassa, minthogy magas hegyen lévén épülve, 's nehéz lévén a' hozzá való férés: azt erővel meg nem vehette.

A' nagyobb részént minden pártján lévők-től elhagyattatott Tököli azomban a' Török Udvar előtt meg mutatván azt, hogy minden elene támasztott gyanú, nem egyéb légyen ellenségeitől koholt ravaszságból származott vádnál, és bebizonyítván azt, hogy Seytán Basa Caprarától 's másoktól pénzelt lett légyen megvesztegetve; 's ennélfogva a' Szultán előtt magát egészen kitisztítván, őt a' nagy Úr (minekutánna Seytán Basát, nem nézvén az ő Lengyel Országban 's egyébütt a' Porta előtt szerzett érdemeit 's szolgálatait, megszínőrozttatná volna) ismét kegyelmébe vette, az egész Török tábor előtt ártatlannak lenni kikiáltatta és fogsága miatt vallott kára kipótlását parancsolta. De mind ezek mellett is, ebből eredt veszteségét vissza nem pótolhatta, mert Caprara minden eszközöket elővett, hogy Tökölit Munkácstól elzárva 's a' Várat szakadatlanul körülkerítve tartsa, sőt a' Várat ágyúztatni kezdete, ámbár Zrínyi Ilona olly vitézül óltalmazta magát, hogy az ostromló sereg, öt hólnapig tartott ostrom után is csak annyira sem mehetett, hogy a' Vár alatt fekvő Palánka nevű helységet megvehette volna.

A' Törököknek naponként nevekedő szerencsétlenségök; Budának 1686-ban Sept. 2-án reá rohanás által lett megvétele; Apáfinak, az Erdélyi Fejedelemlennek a' Császárral kötött egyesség erejénél fogva, Tökölitől való minden segedelmének megvonása; a' szerencsét próbáló Tökölinek Kálnoki Sámuel által Erdélyből lett kiűzöttetése; az őt követőknek, Gróf Caraffa által, egy Újhelyi Er'sébet nevű rozsosz életű aszszony hamis vádjára, Eperjesen iszonyú kínzások által lett kivégeztetés által még pártján lévőeknek tőle való elvonások 's elrettentések 's azoknak ígéreték és kecsegtetések által a' Császár részére lett hódítások 's a' t. Mind ezek, olly lépésre határozzák Tökölit, melly még az egyetlenegy birtokában lévő Munkácsot is a' Császáriak kezére játszotta. — Tököli tudniillik illy szorult állapotjában arra határozta magát, hogy segedelemért Római Sz. Pápához fojamodjék. Arra kéré hát egy levelébe Nőjét Zrinyi Ilonát, hogy küldjön követet ajándékkal Rómába, 's kérje meg ő Szentségét, hogy vesse magát közbe ő közötté és a' Császár között, és ha kedvező feltételeket eszközölné neki a' Császártól: nem csak az, hogy Római Cath. Válaszra fog általmenni, hanem minden erejét is Luther Tudományának birtokaiból leendő kiírtására fogja fordítani. — A' Levél titkos jegyekkel volt írva, mellyet a' Fejedelemlen Aszszony ön Titoknokjának, Absolon Dánielnek, megma-

gyarázás végett általadván, midőn ez, titkos jegyeket megfejteni nem tudná, Zrínyi Ilona, nem gyanítván hogy valami főben járó dolog lenne a' levélben írva, általadá néki a' titkos jegyek kulcsát a' levél értelmének kifejtése végett. — A' Luther Tudománnýát követő Titoknok *) elbámúlván a' levél foglalatján és Tököli szándékától megiszonyodván, részszerént Vallása eránt buzgó szeretete, részszerént szerencséjének ez által lehető előmozdítása arra indíták, hogy a' levél foglalatját a' Fejedelem Aszszony előtt eltitkolván, azt az akkori hasonlókép Luther tudománnýát követő Vár Kapitánnýával közlené, és ha lehet, az illy nemtelen feltétel alatt munkába vejendő alkut Fejedelmének esküdt hűsége megrontásával is, akadályoztatná. Radics András, Vár Kapitány, megértvén a' dolgot és ő is Tököli feltételén megindulván, Absolonnal egyetértőleg megízenék titkon Gróf Caraffának, hogy ha a' tőlök javaslandó feltételeket elfogadándja, arra kényszeríténdik a' Fejedelem Aszszonyt, hogy a' Várat adja fel. Kapva kapott Caraffa az alkalmon, 's mindenre ajánlá magát. Mellyrenézve, hogy Radics célját annyival inkább elérhesse, bővebben osztogattatta, mint ennekelőtte a' várbeli katonáknak az eleséget, és az élelemre valók' nagy részét a' Vár' legtitkosabb rejtekeibe rejté, hogy így mind a'

*) A' ki kevéssel ezután Gróf Caraffa Titoknokja lett.

Várbeliek előre általláthatnák, hogy nem sokára élelem dolgába nagyon meg fognának szűkül-
ni, mind Radicsnak lenne alkalmatossága, tud-
tára adni a' Fejedelem Aszszonynak, hogy 3
hónapra való élelemre valónál több a' Várban
nem találtatnék: következésképpen hogy szük-
séges lenne a' Várnak kedvező feltételek alatt
való feladásáról gondolkozni: hogy Leopold Csá-
szár' eleikbe adandó, előre sajdíthatóképpen
nem a' legkedvezőbb feltételeket magokat meg
nem tarthatván, kéntelen kellelten elfogadni ne
kénteleníttessenek. Illy kalóz fogással Zrinyi
Ilona elámíttatván, minekutánna a' Várat meg-
rettenthetetlen 's nemét felyülhaladó hősi bátor-
sággal óltalmazta volna, kéntelen vólt az e' vég-
re Leopold Császártól meghatalmazott Gróf Ca-
raffával alkuba ereszkedni, és a' Várat Radics
Andrással Munkács Városában végre hajtott 16
pontokba foglalt feltételek alatt 1688-ban Ja-
nuár. 18-kán általadni; melly pontok közt ezek
a' legnevezetesebbek:

1-ör, Közönséges bocsánat (Amnestia) mind
azoknak, kik Munkácsba vagynak szorítva, ha
a' Császár hűségére esküsznek, és ennekutánna
csendesesen viselik magokat.

2-or, A' Fejedelem Aszszony Rákóczi ár-
váival Bécsbe vitetik, hol nem fog fogoly gya-
nánt tartatni, mindazáltal a' Várost felsőbb en-
gedelem nélkül el nem hagyhatja. *)

*) Zrinyi Ilona Bécsbe vitetvén, a' Bécsi Ursulita Apácák'

3-or, Rákóczi árvái attyok' minden ingó és ingatlan jószáginak birtokiba meghagyatnak, kivévén a' koronához tartozó várakat, Munkácsi és Szent Miklósi uradalmat.

4-er, A' Fejedelem Aszszony a' Török Athnamét és Tököli minden érdem jeleit kiadja.

5-ör, A' Császár Rákóczi árváit maga (valakire bízandó) tótorsága alá veszi. **)

6-or, A' Vár feladásáról sem a' Fejedelem Aszszony, sem más Tökölinek hírt ne adjon, minthogy ő polgári tekintetben meghalt. 'sa' t.

Ekképpen Tököli Munkácsot elvesztvén 's minden pártján lévőktől elhagyattatván, soha többé Magyar Országban erős lábra nem állhatott. Hijjába küldözte szélyel nagy ékesen szállással 's szívreható kifejezésekkel írt manifestumát; Haüssler Generalisonn vett diadalom után, hijjába kiáltatott ki Grossau mellett, a' Törökök által Erdélyi Fejedelemnek; hijjába ígérte meg néki Mustafa Kuperli nagy Vezér a' Szalánkeményi ütközet előtt nem csak az Erdélyi fejedelemséget, de a' magyar Koronát is; hijjába folyamodott a' fényes udvar részéről Bécs-

Klastromjokban tartózkodott mind addig, míg 1692-ben Férjétől Erdélybe Zernest és Fokán között elfogott Haüssler Tábornagyért kicserélődvén, férjének vissza nem adattatott.

**) Kardinalis Kolonics és Klobusiczky csak hamar ki is neveződtek gyám-atyáknak, kik legelőször is azon kezdették munkálkodásokat: hogy Rákóczi jószágáiban lévő Evangelicusok Templomait elszedték, Predikátorait kiűzték 's azoknak jövedelmeiket a' R. Catholicus Papoknak adták.

ben a' békén dolgozó Mauro Cordatóhoz (kinek éltét egyszer megmentette) hogy eszközöljön neki valami jó móddal kegyelmet 's honjába való visszamehetést: mert a' Szalánkeményi, kivált a' Szabaudiai Herczeg Ödön (Eugenius) által megnyert, Törökökre nézve szerencsétlen Zentai ütközet után minden iparkodásai 's erőlködései füstbe mentek, és az 1699-ben Január. 26-dikán aláírt, Febr. 16-kán Leopold Császártól megerősített 's Mártius 14-kén kicserélt 25 évekre kötött Karloviczi béke egyik pontja szerint neki 's véle honjokból kivándorlottaknak, Magyar Ország' határaitól vég búcsút kellett venniük, 's feleségeiknek is férjeik után kellett menniük.

A' Munkácsi Várat, Zrinyi Ilona 1688-ban Január. 18-kán Gróf Caraffának, fellyebb említett feltételek alatt, általadván 's abba Német őrző sereg szállíttatván, magának Zrinyi Ilonának az egyesség egyik pontja szerint, gyermekeivel, Ferencczel és Juliánna-Borbálával Bécsbe kellett menni, hol azonnal tudtára adódott, hogy a' Császár, mind ő reá, mind gyermekeire való felügyelést, Cardinalis Kolonicsra bízta, mint gyám-atyára, ki őket megérkezésök' estvéjén magához vitetvén, ugyan azon kocsin maga kísérte Zrinyi Ilonát az Ursulita Apácák Klastromjokba, hová midőn bémenni nem akart volna, oda bérugdosta; Rákóczi Ferenczet pedig harmad napig egy háznál tartván,

azután Csehországba Neuhausba, onnan pedig Prágába vitette, 's ott a' Jézus társaságabeli Atyák' gondviselésök alá bízta, jószágainak gondviselését mint gyám-atya általvévén és azokba 's azoknak jövedelmeikkel kényne szerint gazdálkodván. *)

Card. Kolonicsnak minden intézetei oda czéloztak, hogy Rákóczi árváival a' klastromi életet megszerettesse, 's szélesen kiterjedt birtokaikat annak a' Rendnek kezére játsza, melybe béállandók lesznek. Mellyre való nézve mint gyám-atya, mind azon Herczegeknek, kik Rákóczi Juliánnát megkérették, kosarat adott, a' most felhozott okból. Történt azomban, hogy Card. Kolonicsnak Rómába kellett mennie a' VIII-ik Sándor Pápa választására. Ezt az ő távol létét felső Magyar Ország akkori Fő Kapitánya, Gróf Aspermont, használni akarván, engedelmet kért a' Császártól, Rákóczi Juliánna megkérésére, mellyben Zrínyi Ilona is megegyezett, és így az egybekelés minden akadály nélkül megtörtént.

*) Card. Kolonics parancsára adta vissza Klobusiczki Ferencz Rákóczi árvái jószágainak Helytartója, Bobovistye és Lenka nevű Helységeket, (mellyeket I Rákóczi György, Munkácsi egyesült Görög Püspök Tarasovics Basiliustól elvett) de Camellis János Jo'sef Munkácsi Püspöknek 1692-ben Január. 21-kén, Benkovics Agoston N. Váradi Püspök 's Leleszi Prépost, és az említett T. Káptalan Jegyzője T. Szegedi János jelentétekbe, melly két Helységeket azolta a' Czernekhegyi Klastrombeli Sz. Basilius Rendén lévő Atyák, mind e' mai napig, minden Földes Úri jogokkal birnak — *Brevis notit. Fund. Koriat. P. 2. p. 3. etc.*

Ez a szerencsés történet az ifjú Rákóczi Ferenczet kivonta a' Klastromból, és a' Császár engedelmevel Strattman Status Minister' maga közbenvetésére Prágából Bécsbe vitetett, mellynek hatalmasan ellene akart ugyan állani Card. Kolonics, de Rákóczi, Nénje' javallatára, a' Cardinalis eddigi gyám-atyaságát megköszönvén, 's Császári engedelemmel minden jószágait és így Munkácsot is kezéhez vévén, többet véghez nem vihetett, hanem hogy Rákóczinak Olasz Országba kellett utazni, úgy gondolkozván Kolonics, hogy addig is Munkácsal minden jószágait az ő felügyelése alatt fogja hagyni. De ezen reményében is megcsalatkozott, mert a' Herczeg, Olasz Országba menvén, uradalmi' gondviselésöket, nem a' Cardinalisra, hanem Nénjére, 's Strattman Minister Vejére Battyányira bízta. Kevéssel elutazása előtt Darmstadt Herczeg leánya Magdaléna ajánltatott néki Nőül, melly ajánlást ő el is fogadott, de az az alaptalan hír terjesztetvén el, hogy a' Herczeg kisaszszony meghalt, ebből a' házasságból semmisem lett.

Az ifjú Rákóczi Olasz földi útazásában csak esztendő telt, mellyből visszatérvén, a' Hassiai Land Gróf leányával Karolinával való házassági öszveköttetést vette munkába. Hogy tehát ebbéli célját annál hamarabb elérhesse, azon szín alatt, mintha a' Császári Rénus mellett fekvő tábort akarná meglátogatni, a' Császár engedelmevel Coloniába utazott, hol a' házass-

ság végrehajtván, minthogy az a' Bécsi Udvart engedelme nélkül esett meg, azt magára haragította, 's Herczegnéjével Bécsbe lett megérkezése után, maga szállásán őriztetett egy kevés ideig; — hanem előmutatván a' néki ez előtt esztendővel gyám-atyaság alól lett felszabadításáról szőlő Császári ok-levelet, szabadon pocsátódott, 's Magyar Országi jószágaihoz jött Nőjével együtt, nevezetesen a' Sárosi Várba, hol egy darabig nagy csendben élt, szorgalommal kikerülván minden nékie hányt törököt és leseket. Ugyanis, mihelyt valami Szabolczi és Tokai nevű két nyugtalan ember által okozott támadás hírére meghallotta, azonnal Bécsbe termett, hol szüntelen német ruhába járt, német nyelven beszélt, minden gyanúnak magától való eltávoztathatása végett, sőt Gyóntató Attya P. Manegatti által Magyar Országi birtokait, a' Császárnak hasonló értékű örökös tartományokba adandó jószágokért ajánlotta cserébe, de ezen ő ajánlása el nem fogadódott. Nigvelli Vandemont és Buttler Tábornagyok által a' csend helyre állíttatván, Rákóczi is visszatért a' maga Sárosi Várába.

Ezen időben Eperjesen feküdt őrizeten Bádeni Herczeg Lajos' Ezrede. Volt abban egy Leodunumból vagy Lüttichből való Longueval nevű Fő Hadnagy ki, Eperjesről gyakran kijárt a' Sárosi Várba, 's minthogy Franczia nyelven jól beszélt azomban jeles magaviseletű ember

is vólt, hamar kedvébe esett Rákóczi Ferencznek.

A' Karloviczi béke után béhozott Jus armorum és forum-neo aquisticum által az Ország lakosinak egy része polgári szabadságában tartotta magát megsértetettnek; másik része pedig vallásában érzett nyomattatása miatt békételenkedett; az utólsó rendbelieknek okot adván a' panaszra Esztergomi Érsek, Cardinalis 's Fő Cancellár Kolonics Leopold, ki nyilván azt meré állítani, hogy minekutánna egész Magyar Ország Leopold Császár hatalma alá jutott, egészen vége van, mind a' két rendbéli Evangélicusok vallásbeli szabadságoknak; és ilyen szókat is ejtett: *Faciam Hungariam captivam, postea mendicam dein Catholicam*; vallásos buzgalmában ily eszközöket akarván használni czélja érhetéséhez. — Mind a' két rendbéli békételenkedők köz Fejök lett II-ik Rákóczi Ferencz, arra vévén őtet 1700-ban a' Konstánczinápolyi Udvarnál lévő Francia Követ, leginkább pedig Brunóczi Bercsényi Miklós, kivel szoros barátságban élt, és mások. Rákóczi tehát egy Levelet készített a' Francia Királyhoz 's annak Ministeréhez, Bresierhez, mellynek elvitelére magát Longueval ajánlván szabadságot kért az Ezeredtől hazájába való mehetésre, a' felvállalt követség' ezen szín alatt lejendő végrehajtása végett. El is indult Longueval, de a' Rákóczi levelét Bécsben a' Ministeriumnak bémutatta, száu-

dékát kinyilatkoztatta 's a' véle tartók nevöket felfedezte. Az Udvar, hogy a' többi öszveesküdtöket is kitanúlhasssa, 's a' Franczia Udvar gondolkozása módját is megtudhasssa, elbocsátá Longuevalt Párisba, ki Barbesiertől hozott is még pedig kedvező választ, és midön Rákóczi 1701-ben Febr. 11-kén bővebb útasítással ismét Párisba küldötte volna Longuevalt, ez akkor is az ő titkát elárúlyán, Bécsenn keresztül bocsátódott ugyan, de Linczhe érvén, ott azonnal elfogattatott, nála lévő írások töle elvevödtek, mellyeket illy esetben néki fogadása szerént semmivé kellett volna tenni. Rákóczi Juliánna, Longueval elfogattatását meghallván, Rákóczinak azonnal megírá; de ez azon hitbe lévén, hogy Longueval, a' néki adott leveleket semmivé tette, megmaradt a' Sárosi Várban, beteg Nője mellett még akkor is, midön meghallotta, hogy Salári Tábornok Eperjesre megérkezett, ki 1701-ben Május 29-kén két Kapitányt két Batalion katonasággal a' Sárosi Várba küldvén, ötet éjjel elfogatta, és egy darabig Eperjesen tartván, parancs szerént Bécsbe akarta vinni, de az útban, már közel Bécshez, azt a' rendelést kapta, hogy vigye Német Újvárba (Neustadium). — Ugyanekkor, sok előkelő veletartók is elfogattattak; Bercsényi pedig Lengyel Országba szaladt, midön már Ulefeld Tábornok kiment az ő elfogására.

Rákóczi Németújvárbán abba a' szobába zárattatott, melybe az ő annyjáról álló Nagy Attya Zrinyi Péter tartatott fogva. Hat hetek elteltök után a' Császár az ő megvi'sgálására, N. Újvárbá küldötte Austriai Udvari Cancellár Gróf Buccelinit és Hadi Tanács Referendáriusát Eulert, 's kevés ellentmondás után, hogy a' Császár eránt való engedelmességének nyilván való bizonyosságát adja, minden eleibe tett kérdésekre állhatatos bátorsággal felelt vagy állító, vagy tagadó módon; 's ugyan akkor az ő látására elhalaványodott Longuevallal is szembe állítódott, kinek megengedett ugyan, de intette, hogy hamis vádját, ha lelkét elveszteni nem akarja, esküvel ne támogassa, de a' nagy jutalmat álmodó egyetlen egy vádoló, mind ezekkel nem gondolván, a' hitet letette, Szirmayt, Vayt és Okolcsányit is elárulván.

Azomban Rákóczival, mint gonoszságáról meggyőzetett bűnössel úgy bántak, és ellene pert indítottak. A' vád' pontjait a' N. Újvári Polgár-Mester által akarák vele közleni, de ő nyilván megmondá, hogy hanemha a' Hon törvényei szerint bánnak vele, azokat legkisebb újjával sem fogja megilletni; minthogy azokat a' Polgár-Mester parancs szerint az asztalra letévén Rákóczi azokat sem meg nem illette, sem azokra legkisebbet sem felelt.

A' velevaló bánás módjából látván Rákóczi, mit reménylhet a' jövőndökre nézve, 's mit vár-

hat attól a' *Judicium delegatumtól*, mellynek Elölülőjévé Gróf Buccelini Julius Fridrich neveződött ki, 's eszébe jutván Nagy-Attyának Zrinyi Péternek szomorú kimenetele, ki éppen abban a' szobában tartatott fogságba: szabadulásról kezdett gondolkozni, 's egy Lehman nevű Porosz születésű őrizeten lévő Kapitányt, maga pártjára hódítván, annak segedelmével, Montecuculi Ezrede' forma ruhájába öltözködve, minden örökön szerencsésen átalment, 's posta lovakon, Lehman öccsével 's egy Berzeviczi nevű szolgájával Sz. Marján vagy Somorján, Csalóközön és Sárfőn keresztül Lengyel Országba szaladt.

Rákóczi ezen reménytelen megszabadulása, Lehmannak ugyan halált, de az ő ügyében elfogattaknak 's támadással vádoltattaknak szabadulást okozott. Azomban Rákóczi ellen, láb alól lett elállása után is a' per folytatódott, Felség sértés bűnébe esettnek hirdetődött, és mint halálra ítéltetettnek minden jószágai, azok között Munkács is, elfoglaltattak, 's Kamara javaihoz kapcsoltattak; hitvese pedig és gyermekei Bécsbe vitetvén, Klastromba zárattattak. Annak, ki Rákóczit életbe kézbe adja 10,000; ki hólton 6,000 forint jutalom ígérődött: melly miatt nem kevés veszedelemre tevődött ki élete, két esztendő elforgása alatt.

II-ik Rákóczi Ferencznek Lengyel Országgi történeteit, — az ő Magyar Országba lett

jövetele után, szerencsésének annyira lett megnevekedését, hogy nem csak Munkácsnak, hanem már 1704-ben csak nem az egész Magyarországnak Ura lett; az ő Erdélyi Fejedeleme és az I-ső Péter Czár' maga közbenvetésére, Lengyel Királyja lett választatását, *) az ezt követett években szerencsésének annyira alá lett szállását, hogy a' Trencsényi és Romhányi reá nézve szerencsétlen ütközetek után csaknem minden erősebb várai a' Császáriak' hatalmukba estek, elhallgatván, csak azt jegyzem meg, hogy minekutánna II-ik Rákóczi Ferencz a' Szövetségesek Salánki gyűlésök' bévégződésével Lengyel Országba ment volna olly reménnyel, hogy onnan nagy sereggel jövénd ki Magyar Országba; — minekutánna az ő távollétében Gróf Pálfi János Gróf Károlyi Sándornak, az öszveszövetkeztek' seregeiknek szomorú helyheztetésöket eleibe terjesztette, és a' felől meggyőzte volna, hogy a' szövetségesek' ügyöknek soha jó kimenetelök nem lehet, 's ez Rákóczi híre és' tudta nélkül akkori Debreczeni Bíró Komáromi György' közbenjárása által Gróf Pálfival a' békességről való alkut elkezdette volna, és Gróf Károlyi az öszveszövetkeztek Huszti és N. Károlyi gyűléseikben oda vitte volna ki a' dolgot,

*) Ámbár Rákóczi Ferencz köz akarattal választatott is Erdélyi Fejedelemmé: mindazáltal abba Gróf Rabutin miatt, soha meg nem erősödhetett. A' Lengyel királyságot pedig önként fel nem vállalta.

hogy azok, a' magók közt' felállított köztársaságnak véget vetvén, magokat I-ső Jó'sef Császárnak aláadták volna, és a' szövetséges katonák a' Császári seregekkel egyesültek volna, 's ennél fogva a' béke Szathmáron 1711-ben April. 29-dikén tökéletességre menvén, Gróf Károlyi Pálfinak Ecsedet, Sarkadot, Szathmárt, Somlyót és Kassát általadta volna; Ungvárt pedig és Munkácsot maga Pálfi fegyveres kézzel megvette volna; minthogy a' Szathmári béke 2-ik pontja szerint Rákóczi a' Császár és Király hűségére vissza nem tért, mint megátalkodottnak 's Felség sértőnek, minden jószágai elfoglaltattak, és így Munkácsról is örökösen elesett; maga a' vele kiköltözött társaival, Bercsényivel, Forgáccsal, Csákyval és Eszterházzal, minekutánna a' Muszka seregnek, Moldvába Prut vizénél a' Törökök által lett megverettetése után, az ő Péter Czáriba vetett reménye füstbe ment — Franciaországba vette magát, hol minthogy sem segítséget, sem az 1713-ban a' Bécsi és Párisi Udvarok között kötött Ultrajectumi béke alkalmával azt meg nem nyerhette, hogy ezen békébe ő róla is legyen emlékezet, egész 1717-ig a' Párisi Udvartól nyert kegy - pénzzel kénytelen volt megelégedni, midőn a' Spanyol Ministertől, Alberonitól, Madritba hívódván, az ötöt a' Spanyol és Török Udvarok között kötendő béke megszerzésére 's kieszközlésére küldötte Drinápolyba, hol III-ik Achmet Török Császár ötöt

olly megkülömböztetéssel fogadta, 's olly állapotba helyhez tette, hogy Konstánczinápolyhoz közel a' Jenikői mulató Kastélyban szinte fejedelmi módon élhetett, mind addig, míg Rodostóba menvén 1725-ben meg nem halt, életének 59-dik évében.

Ekképpen Munkács Várával 's az ahoz tartozó uradalmakkal a' magyar királyságban I-ső Jó'sefet követett VI-dik Károly Császár' birtokába esett, ki nem sokáig tartotta azt kezei között; mert tekintetbe vévén a' Gróf Schönborn Lotharius Ferencz Moguncziai Érsek és Választó Fejedelemnek, 's a' Német Birodalom Fő Cancellariusának, a' felséges Austriai Ház eránt kimutatott tántoríthatatlan hűségét, és a' Császári seregeknek tett nagy áldozat tételeit, Munkácsot (a' Várat kivévén) 1726-ban a' fent tisztelt Grófnak ajándékozta, ki is 1728-ban elhunyván, a' királyi adomány Levél, a' familiának 1728-ban Sept. 29-kén költ és a' Felség által is helybehagyatott egyezése 's öröködésének rendszabása szerint, Gróf Schönborn Buchaim Wolfstal Fridrik Károly, Bambergi és Herbipolisi Érseknek, Német Birodalombeli Választó Fejedelemnek, 's a' Birodalom Procancellariusának, adatott ki 1731-ben Junius 4-kén, ki 1740-ben történt haláláig bírta mind a' két (Munkácsi és Sz. Miklósi) uradalmat, midőn azok Gróf Schönborn Eugenius Ervinusra szállottak; de minthogy még akkor csak 19-dik évében volt,

tehát a' nevezett uradalmak, Gróf Schönbörn Ferencz György, Treviri Érsek és Választó Fejedelem, és Édes Anyja Manteforti Grófné által kormányoztattak 1752-ig. Ekkor maga vette azokat kezéhez Gr. Eugenius Ervinus, és azokat mind addig csendesen és megháborítás nélkül bírta, míg 1767-ben a' királyi Ügyvéd által, a' Munkácsi, mint Ország törvénnye által a' magyar Koronához kapcsolt uradalom végétt, perbe nem idéztetett, a' Sz. Miklósi uradalom illetetlen maradván. Azomban elvesztvén pörét, a' Munkácsi uradalom 1788-ban Aug. 11-kén tőle a' királyi Ügyvéd által elvétetett, 's azt bírta szinte 1792 Január. 20-ig; hanem a' tisztelt Gróf, a' királyi Felséghez folyamodván, az ő Felsége maga közbenvetésére az 1792-ki Ország gyűlése 7-dik törvény cikkelye szerint a' Munkácsi uradalom 1792-ben néki visszaadódott, és a' helyett a' Tiszaemellyéki Kerületbe Bács Vármegyébe helyheztetett Kamara-Helységek, ú. m. Martonos, Ó-Kanisa, Szentá, Osztrovo vagy Ava, Mohol, Petroszelo, Ó-Becse, Sz. Tamás, Kirja, Földvár, Csarole, Új és Ó-Kobilya és Goszpodine kapcsoltattak a' Koronához. Így hát Gróf Schönbörn Eugenius Ervinus Kamarás, Titkos-tanácsos és arany gyapjas Vitéz, visszanyervén a' Munkácsi uradalmat, bírta azt 1801-ig, midőn Jul. 25-kén életének 75-dik évében elhunyván, az örökösödés rendszabása szerint, mind a' két uradalom birtokába, Gróf

Hugo Ervinus Schönborn, Wiesenthaid Kamarás és belső titkos Tanácsosnak kellett volna következní: de részszerént aggótt kora, részszerént több birtokai kiterjedtségek tekintetéből, azokat az ő Stadion Tanhausen Anna Grófnétól *) született első fíjára Schönborn Buchaim Ferencz Filep Gróf, Kamarás most már belső titkos Tanácsos, a' Bavariai királyi Sz. Hubert és Máltai Rend' Vitézzére, tekintetes Bereg Vármegye örökös Fő Ispánja, ő magosságára bocsátotta által, kinek Gróf Ley 'Sófia hitvesétől leány magzatin kívül öt férjfi magzati vagynak, úgymint Gróf Tódor, Ervin, Filep, Fridrik és Károly, kik mind az öten Császári Királyi Ezredeknél szolgálnak, két első Kapitányi, a' többi Hadnagyí rangal.

Így hát 1801-től fogva Munkácsot és az ahoz tartozó Munkácsi és Sz. Miklósi nagy kiterjedésű Uradalmakat **) Schönborn Buchaim Ferencz Filep Gróf, Kamarás 'sa't. ő magossága bírja, és azokat a' Munkácsi mély belátású 's jól elrendelt fő tisztsége által, maga Bécsben lakván, bölcsen igazgatja; ki is hogy a' jó rendet 's annak gyümölcsét a' bölcdogságot 's jóllételt alattvalói között húzamos időkig lássa 's egész virágzó Grófi nemével sokáig éljen, tiszta szívémből kívánom !!!

*) Maga a' Gróf meghalt 1801-ben Mart. 29-kén életének 80-dik évében; a' Grófné pedig 1817-ben Novemb. 15-kén 74-ik évében.

**) A' két uradalom kiterjedtsége 45 □ mértföldet térszen.

2) *Munkács Városának és Várának világi történetei.*

Micsoda kedves és kedvetlen történetek, változások és viszontagságok érték Munkács Városát és annak Várát, dicső Eldődeink' kijövételektől fogva, mind e' máj napiglan, a' fellyebb előadattakból is ki lehet hozni: de az ott említett történeteken kívül, más olly viszontagságokon is ment keresztül, mellyeket itt elhalgatni nem lehet. Minthogy tehát Munkács, ez a' mind régiségéről, mind nevezetességeiről, mind nagy befolyású történeteiről nevezetes magyar Város, megérdemli a' bővebb megismertetést; úgy ítélek, hogy nem leszsz feleslegvaló, ha az első szakaszban előadott történeteink' kívül, más nevezetesebb történeteit is rövideden lerajzolom.

Arpád, Zoltán, Takson' s Geiza Fejedelmek, és Sz. István, Péter, Aba Samu, I. András, I. Béla és Salamon Királyok alatt; és így 895-től fogva 1083-ig micsoda változásokon és történeteken ment által Munkács Városa, mint-hogy Történet Íróink fel nem jegyezték; előadni nem lehet. Hanem a' nevezett 1083-ik évben, a' Sz. István, Imre Herczeg és Sz. Gellért Szentek közzé lett számláltatások' (Canonizatio) alkalmával, Salamon a' Visegrádi fogságból kibocsátódván, a' Fekete tenger mellé, a' Kúnok Ve-

zérökhöz, Kuteschez ment, 's annak azt ígéré: hogy ha őtet a' királyságba viszszaeszi, Erdélyt néki adja, és leányát is nőül vészi; Kutesch tehát roppant sereggel az Országba bérontván, egész Ungvárig minden eleibe akadtat tűzzel vassal elpusztított, és ekkor Munkácsot is felégette, lakosait részszerént megölte, részszerént a' hegyek közzé iramtatta, és kegyetlen vérszomjának 's dúlásának több szomorú nyomait is hagyta volna maga után, ha László Király ellene felkelvén, őt az Országból ki nem kergette volna.

Kiűzetetvén Kutesch az Országból, Munkács városa elszéledt polgári is visszaszálingóztak és a' várost megépítették. De Történet Íróink szinte 246 évek lefolyta alatt, Munkácsról egy szóval sem emlékezvén, kivévén azt a' nevezetes történetet, hogy II-dik vagy Jéru'sálemi András Király, azt ígérvén a' Római Sz. Pápának, hogy az Orosz Fejedelmeket a' Keresztyén Vallás bévételére fogja kényszeríteni; ezen ígérete következtében, 1233-ban Augustus hónapban keresztes hadával itt szállott táborba, és itt készült az említett évben, az a' híres Concordata, melly a' R. Cath. Papság jogjainak az Országba legerősebb alapjok *); azon 1310-ig micsoda változások estek, 's micsoda

*) Az a' kis hegy, mellyen ekkor a' Király' Sátora fel volt vonva, még ma is Király Széknek hívattatik.

történetek mentek rajta keresztül? vastag fírhang fedi. Annyi bizonyos, hogy az említett 1310-ben Omodaeus, a' Nádor, I. Károly Király idejében, Gölnicczel, Lublóval, Abaúj és Zemplén vármegyékkel, Munkácsot is erővel hatalma alá hajtotta, és annak lakosait mind addig sanyargatta, míg a' Kassaiaktól megölettetvén, Munkács ismét az I. Károly Király békességes birtokába vissza nem esett.

Az 1359-dik év táján, Munkács Városát, a' körülötte kivált északra fekvő 300 falukkal, annak lakosai egészen üresen hagyták, Uraikkal, Bogdán és Dragos Oláh Fejedelmekkel, Moldvába költöztvén. A' pusztán maradt földet Munkácsal és az üresen hagyott 300 falukkal I-ső vagy Nagy Lajos Király Koriatovics vagy Kiriatovics Tódor Lithvániai Herczegnek adta Munkácsi Herczegi czimmal, ki Lajos Király engedelmeiből Podóliából 40,000 Oroszokat hívott ki; azokat, a' pusztán maradt 300 falukba telepítette, Munkácsot pedig kőfallal körülkerítette, de a' melly kőfal idővel annyira elpusztult, hogy annak most csak legkisebb nyomát sem lehet látni. Mikor 's kik által pusztított pedig el ez a' kőkerítés, és ugyan akkor maga a' Város is micsoda veszedelemnek lehetett kitétetettve: mind ezeket setét homály fedvén, előadni nem lehet. Hihetően akkor történt ez, mikor a' Lengyelek 1656-ban az Országba bétűtvén, a' többek között Munkácsot is porrá éget-

ték, 's lakosait részszerént megölték, részszerént a' hegyek közzé kergették, mint alább bővebben meg fogjuk látni. Herczeg Koriaovics Tódor nagyobbította és erősítette meg a' Munkácsi Várat is, azt a' termés köyekbe nagy erővel 's fáradsággal béásott árkokkal körülvétette, 's abban egy szinte 50 ölnyi mélységű kútát ásott, 's az akkori ízlés szerént felkészítvén, mind addig abban lakott, míg 1395-ben Podóliába menvén és ott elfogattatván, meg nem ölettetett.

Ekképpen Munkács virágzó állapotba helyeztetődvén, következett években Er'sébet Királyné, Brankovics György Szerviai Despota és Hunyadi János pártfogásuk és kedvezőleg fedezgető őltalmok alatt annyira nevedett, 's a' pallérozódásnak oly grádicsára lépett, hogy Hunyadi János 1445-ben méltónak ítélé arra, hogy szabad városok közzé számlálná, 's mind azon jogokkal 's szabadságokkal megajándékozná, mellyekkel más szabad városok élni szoktak. *) De meddig élhetett Munkács ezen jogokkal 's szabadságokkal 's micsoda környülállások 's történetek okozhatták az azokból lett kivetkeztődését, nyomába nem akadhatóan előadni nem tudom, hanem úgy látszik, hogy csak hamar a' világ bámulta halhatatlan Hunyadi János' 1456-

*) *Vid Privilegium de anno 1445 sub dato Böszörmény. Feria 4-a proxima post Dominicam Misericordia Domini exhibitum*

ban Aug. 11-kén történt halála után, ismét visszaesett régi állapotjába, mert Horogszegi Szilágyi Er'sébet, Hunyadi János özvegye, azt Földes Úri joggal bírta, és az ezután következett években, minden alább előadandó szabadság levelei mellett is, néminémű Földes Úri hatalom alatt vólt és van mind e' mai napiglan.

Hogy 1466 táján Munkácsot és annak vidékét nem kis veszedelem érhetette, megtetszik Horogszegi Szilágyi Er'sébetnek, Mátyás Király édes anyjának, Munkácson (1466 FERIA 5-a proxima ante festum omnium sanctorum) a' Kerepetzi, Lánfalvi, Ztánfalvi, Závidfalvi, Hátmegi, Árdánházi, Medenczei, Drága-Bártházi és Sándorfalvi lakosok' adózásaikat meghatározó's így kezdődő leveléből: *Nos Elisabetha, Seren. Princ. D. Matthiae. D. G. R. H. etc. Genitrix, memoriae commendamus per praesentes quod cum nos venissemus, pertinentias Castri nostri Munkács et possessiones in iisdem habitas satis oppressas et desolatas vidissemus, volendo unamquemque possessionum nostrarum relinquere, in bona dispositione, inter caetera possessiones nostras Valachicales, videlicet Kerepecz, Lánfalva etc. vocatas, in his dispositionibus et gratiis, duximus relinquendas etc.* Ugyan ebből a' levélből az is kijő, hogy még ekkor is az említett helységeket Oláhok lakták, kik minden kétségen kívül, Bogdán és Dragos Fejedelmekkel Moldvába kiköltözött Oláhok ivadéki's hát-

ra hagyott maradéki vóltak , de hogy ezek mikor vándorlottak ki, 's lassan lassan mikor változtak 's lettek Oroszokká, 's a' most azon helységek lakó Oroszok (a' német lakosokkal gyarmatasított Kerepeczet kivévén) azoknak maradéki-é , kiket Herczeg Koriatovics Tódor Podóliából kihozott 's Munkács körül letelepített? bizonyosan meghatározni nem lehet.

Nem külömben 1491-ben 's táján is Munkács , az Országban kóborló Lengyelektől és az Albert Herczeg pártját fogó némelly Nemesektől , hogy nem keveset szenvedett és hogy annak lakosi tetemesen megkárosítottak , ki lehet hozni az ifjabb Hunyadi Jánosnak , a' Dalmat, Horváth és Tóth Országi Bánnak , Oppoli és Liptói Herczegnek , a' Város levél-tárjába még ma is meglévő védő 's köteleztető (protectionalis et praeceptorialis) leveléből *), mellyben Hunyadi , mint Munkács Ura , parancsolja , hogy az Al-Ispánok és a' Munkácsi Vár' Kapitánya , a' Munkácsi megkárosított lakosoknak eleget tétessenek , 's vallott káraikat kipótoltassák.

Az ezután lefolyt időkben , egész az 1526. Aug. 29-dik napján történt megsirathatatlan Mohácsi gyászos ütközetig , virágzó és bódog állapotban vólt Munkács. A' kereskedés , mestersegek , szántás vetés és szőlő mivélés divatba

*) *Sub dato , Feria 2-a proxima post Festum assumptionis B. Virginis Mariae.*

lévén: az uralkodó felséges Fejedelmek által, a' tőlök nyert jogokban 's szabadságokban általmaztatván, 's gyengédeden fedezgető szárnyaik alatt, csendes békeességben élvén, Munkács naponként nevededett 's lakosainak számok szaporodott. De a' szerencsétlen Mohácsi ütközet után, midőn Zápolya János és I. Ferdinánd, a' magyar királyságon egymással vetélkedtek, részserént az ellenség' dühe, kegyetlensége és a' háború minden iszonyatosságai miatt, részserént a' mindenfelé elharapódzott pusztító pestis miatt annyira elpusztult, 's lakosaitól annyira megfosztatott, hogy annak helyreállítása 's elébbeni virágzó állapotjába lehető helyheztetése szinte lehetetlennek tetszett. A' háború viszontagságitól 's a' pestis kegyetlenségétől megmaradt 's elszéledt lakosok, csak lassan szivárogtak vissza; düledékben lévő épületjeiket, utolsó szükségre jutott állapotjokban, a' pénznek és élelemre valóknak szűk voltak miatt fel nem építhették, és az egész város sok ideig a' maga gyászos omladékában hevert. Hogy tehát János Király, mint Munkácsnak akkori Ura, a' várost megújíthassa 's megépíthesse: királyi levelével, *) három évi minden adózásaikat elengedé a' lakosoknak, 's őket minden terhek alól feloldozá. Így apródonként Munkács feléledvén, ismét kezdé nevededni 's lakosainak számok szá-

*) *Sub dato, Budae, Feria 2-a post Festum exaltationis.*

porodni, és már akkor, mikor Suraklini Petrovics Péter birtoka alá esett, meglehetősen kiterjedtsége volt, és ha az ezután következett években I-ső Ferdinánd Király seregeitől nem szenvedett 's ismét meg nem rongáltatott volna, elébbeni virágzó állapotját újjolag elérte volna. — Ugyanis

Suraklini Petrovics Péter 1557-ben Octób. 13-kán történt halála után Munkácsnak törvény szerént I. Ferdinánd birtokába kellett volna általmenni: de Izabella, János Király özvegye, azt a' maga fija, János 'Sigmond számára elfoglaltatta. I. Ferdinánd Király tehát, fegyveres kézzel igyekezte azt visszazavenni: de sikeretlen lett minden igyekezete, mert Bebek Ferencz és Balassa Menyhért, az ő ostromló seregét, minekutánna az a' várost tetemesen meg rongálta, a' Vár alól elkergették, 's azt a' Várossal együtt Izabella kezei közt megtartották.

Sok kárt okozhatott Munkácsnak és annak lakosinak az 1561-ben János 'Sigmondtól az I. Ferdinánd részére hajlott Balassa Menyhért is, ki I. Ferdinánd megegyezésével, minden erejét arra fordította, hogy Munkácsot János 'Sigmondtól maga számára elfoglalhassa; de ezen igyekezetében a' Huszti Vár' Kapitánya, Hagymási Kristóf, őtet megakadályoztatta, az ő Halmi kastélyját, melyet I. Ferdinánd engedelméből olly czélból építtetett, hogy Munkácsot an-

nál könnyebben kézre keríthesse, és a' honnan azt nyughatatlankodtatta 's az abba vivő utakat félelmesekké és veszedelmesekké tette, — földig lerontatván, 's az abban lévő őrsereget szélyelszórván.

Nem kevés szenvedésnek 's rettegésnek lehetett Munkács akkor is kitétetetve, midőn Zápolya János 'Sigmond Szolimán Császárnak Belgrád mellett lett pompás megköszöntése után, Erdélybe, onnan N. Váradra menvén, 's Tokaj felé tett útjában, 'Sákai és Bajomi Várakat megvévén, Tokajt ostrom alá fogta. Hol értesére esvén Szolimán Császárnak Sziget Vára alatt történt halála, minekutánna az ostromot félbe szakasztotta és N. Váradra visszaindult volna, az ő segítségére adott Tatárok, a' Tisza és Szamos mellyékét elpusztítván, egy szárnyok Bereg és Ugocsa Vármegyéket borította volna el, midőn Munkács, valamint Beregszász is, a' Tatár kegyetlenség' dühét kéntelen volt megérezni. Valamint akkor is sok nyomorúságot és kárt vallott Munkács, midőn azt Maximilián Király János 'Sigmondtól alku szerint kezére nem keríthetvén, 1567-ben azt Várával együtt Svendi Lázár és Forgács Simon által ostrom alá vétette, és Febr. 2-kán Lugosi Jánostól és Kerepesi Demetertől elvétette.

Úgy látszik, hogy 1567-től fogva 1657-dikig, Munkács a' békeesség' csendes kebelében annak édes gyümölcseit megháborítás nél-

kül köstolgatta, *) kivéven Gróf Eszterházi Istvánnak, Büdi Mihálynak és Özvegyének Ártándi Annának a' lakosokon elkövetett erőszakoskodásaikat. Hanem a' nevezett 1657-ben II-dik Rákóczi György, midőn a' Svédek mellett, az Ottomaniai Udvar megegyezése nélkül a' Lengyelek ellen fegyvert fogott, 's seregét Krakónál a' Károly Gusztáv seregeivel egyesítette: Dániai Király, Károly Gusztáv távollétét használni akarván, 70,000 emberből álló fegyveres sereggel Svéd Országra akart rohanni, mit ennek Királyja megértvén, kénrtelen vólt Lengyel Országot elhagyni, 's tartományai' óltalmokra visszasietni. Így II-dik Rákóczi György magába maradván, midőn egy felől a' Lengyel Vezérektől, azok között Zarnescitől gyalázatos béke kötésre kényszerítettett vólna, más felől pedig Kemény János, II-dik Rákóczi György Fővezére; kevésre olvadt serege Podóliában a' Tatároktól megverettetett 's egészen semmivé tétetett vólna: Lobomorszki, Lengyel Vezérek egygyike, egy csoport Lengyellel Magyar Országba béütött, Munkácsot 300 falukkal felper'selte, lakosait részszerént kardra hánnya, részszerént a' hegyek közzé kergette. Ugyan ez a' szomorú sors érte ekkor Beregszász Városát

*) 1645-ben I-ső Rákóczi György: Munkácsra alkudozott a' Fránczia Udvar követségi Biztósival de Croyssy Antallal és Marsilivel.

is, hol a' nevezett Lengyel Vezér, magokat a' Templom kerítésébe vett lakosokat, minden irgalom nélkül felmészároltatta; a' Templomot, tornyot, sőt az egész Várost lángba borítottatta, 's a' pusztán hagyott omladék falakra ezt íratván: *Vicem pro vice reddo tibi bone vicine.*

A' szomszéd Lengyeleknek ezen barátságtalan látogatásuk után az elpusztult Munkács és annak az előtt kies vidéke, egy rengeteghez hasonló bús magány lett; a' veszedelmet 's halált kikerült és elszéledt kevés lakosok, többnyire az Ország alsóbb részeiben maradtak és csak igen kevesen tértek vissza sűrű könnyzáporral áztatott omladékaik közzé. II-dik Rákóczi György Fejedelemnek is a' mostoha környülállások nem engedének időt, gondját Munkácsnak újonnan lejendő felépítésére fordítani; mivel IV. Muhamed Török Császár megneheztelvén reá azért, hogy a' véle szövetséges Lengyeleket haddal megtámadta, követei által parancsolt az Erdélyieknek, hogy az engedetlen II-dik Rákóczi György helyett, más Fejedelmet válasszszanak. Rákóczi tehát a' kényszerítő szükségnek engedni kénytelen lévén, lemondott ugyan a' fejedelemségről, és az Erdélyi Rendektől választott Rhédei Ferencznek általadta; de csak hamar megbánván cselekedetét, fegyverrel akart magának utat nyitni a' fejedelemségre, mellyből mind Erdélynek, mind Magyar Ország alsóbb részeinek megsirathatatlan romlá-

sok, mind magának végső veszedelme következett; mert Gyula-vára és Fenes nevű falu között 1660-ban Május 2-kán történt ütközetben halálosan megsebesítetvén, innen a' N. Váradi várba vitetett, hol Junius 7-kén elhunyt életének 40-dik évében.

II-dik Rákóczi György szerencsétlen halála után, az ő Özvegye Báthori 'Sófia fejedelem Aszszony lett Munkács Városának (a' Vár maga épségében megmaradván) újra felépítője, ki mindenfelé leveleket küldözvén, az elszéledt lakosokat nagy ígéretekkel hívta vissza, 's más idegeneket is gyűjtött édesgető ígéréteivel a' maga szárnya alá; úgy hogy Munkács kevés idő múlva valamennyire ismét megépítettett, 's lakosainak számok szembetűnőleg megnevekedett, és ha a' Jézus társaságabeli Atyák tanácsokon járó Bátor 'Sófiától támasztott vallásbeli üldözés, mint alább meg fogjuk látni, lakosait meg nem ritkította volna, 's más kedvetlen történetek közbe nem jöttek volna, elébbeni virágzó állapotját ismét elérte volna.

Még a' Lengyel dühösség' szomorú nyomai a' siralmas állapotra jutott Munkácsnak majd minden részein láthatók valának; még szinte gözölgött az ártatlan polgárok' vérökkel kövérített föld, 's remegett minden zörreire a' Város' népe, midőn új rémülés lepte meg a' megfélemlített lakosok szívöket, 's új veszély fenyegette hamvaiból megelevenedni még csak most kez-

dő Várost. Ugyanis I-só Rákóczi Ferencz, Zrinyi Péterrel, az Ipával, Nádasdival, Frangepánnal és Tettenbachal, I. Leopold Császár ellen támad: egy csoport katonával Munkácsra ütött, azt csak hamar elfoglalta, 's a' Várat ostrom alá fogta; a' lévén hihetően célja, hogy az Attyától, II-dik Rákóczi Györgytől, Munkácsi Várba gyűjtött kincset kezére kénítvén, Leopold Császár ellen sikeresebb lépéseket tehesen; vagy, hogyha a' szerencse nem találna neki szolgálni, abban az esetben, a' Munkácsi Várat megvévén, abba magát megvonhassa, 's ellenségei ellen óltalmazhassa. De sem ez, sem amaz célját el nem érheté, mert Bátori 'Sófia az ó édes Anyja, férjfiúi bátorsággal óltalmazta a' Várat, 's ötet ostromló seregével együtt, ágyú golyóbisokkal kergeté el a' Vár alól, 's így a' Város az alkalmatlan látogatóktól megszabadulván, és a' veszéllyel fenyegető fellegek felüle eloszolván, nyert egy kis pihenésre való időt, mind addig, míg 1662-ben a' Tatár dühöségnek ismét ki nem tétetett. Ugyanis

Tatár fogságból haza szabadult Kemény János, a' gyenge Bartsai Ákos helyett 1661-ben Január. 1-jén az Erdélyi Rendektől Fejedelemmé választatván, midőn e' miatt a' Török Udvar boszszuállásra ingereltetett volna, a' Törökök Bánfi-Hunyadnál és a' Vaskapun Erdélybe be-
rontottak, és Kemény Jánost velek lévő Tatárok üzőbe vévén, Magyar Országba kergették; és

itt is mindenütt nyomában lévén, Máramaros, Bereg és Bihar vármegyéket elborították 's halatlan kegyetlenséggel elpusztították, midőn hogy Munkács is érezte a' Tatárok' pusztító dühöknek erejét, ki lehet hozni Kastal Jánosnak Nova Daciájából, part. V-a pag. 90. hol így ír: *Tartari rabie et horribili populatione, Bihariensem, Munkacsiensem et Maramarosiensem agrum, multis mortalium millibus trucidatis aut in servitutem abactis evastant: reflexo deinde itinere Ali Passa et Tartari, Transylvaniam Calendis Junii regressi uno veluti turbine evastant, etcetera.*

Munkács Városának és Várának Csomaközi 'Sigmond és Gábor által lett megtámadtatása és ostromoltatása a' Tatárok' béütések 's rabló pusztítások előtt történt-é, vagy azoknak kitakarodások után: bizonyosan meghatározni nem tudom. De hogy ez megtörtént, kitetszik Báthori 'Sófia Fejedelem Aszszony hites Ügyvédje, Földessy János által a' fejedelem Aszszony számára elfoglalt 's Munkácsi uradalomhoz kapcsolt Bereg Vármegyében helyheztetett kis Lohó nevű falunak visszafoglaltatása, és Csomaközi 'Sigmond Özvegyének Ibrányi 'Sófiának 1674-ben Sept. 30-kán történt visszaadattatása alkalmával e' végre kiküldött Tttes. Vármegye biztossága relatiójának ezen soraiból: *Celssissima Principissa Domina Sophia Báthori etc. medio egregii Stephani Földessy, legitimi Pro-*

curatoris sui, permodum solennis protestationis significare et detegere voluit hunc in modum: qualiter superioribus disturbiorum temporibus, et perniciosis rebellionum motibus egr. Sigismundus et Gabriel filii alterius condam Sigismundi Csomaközi ex generosi Domina Sophia Ibrányi Consorte sua suscepti, contra S. C. R. Mattem Dominum nostrum naturaliter clementissimum rebellare, arma sumere et cum exteris suae Mattis hostibus et rebellibus associari, Arcemquoque Munkács obsidere non formidassent, etc.

Az ezután következett években is felette szomorú helyezettetésben volt Munkács; mert nem csak az 1679-ben kiütött 's Mártius hólnapjától egész Octóberig dühösködött pestis fosztotta meg számtalan lakosaitól, hanem az 1682-ben támadt polgári háború minden viszontagságának is ki volt tétetve. Ugyanis

Gróf Tököli Imre szerencsésjének hanyatlásával Caprara Tábornok minden igyekezetét arra fordította, hogy Tököli kezei közzül, a' még birtokában lévő egyetlen egy Munkácsot is kitekerje; mellyre való nézve, azt minden felől megszállotta, a' minden erősség és kerítés nélkül lévő Várost csak hamar megvette, és ágyúit a' Várnak szegeztetvén azt éjjel és nappal lövette. De Zrínyi Ilona, Tököli Imre' férjfiúi bátorságú Nője, olly megrettenthetetlenül őltalmazta azt, hogy ha az első szakaszban előadott Tököli Imre kétségbe esésre mutató ví-

gyázatlan lépése miatt indulatba 'jött Vár' Kapitánjának fortélyos ravaszsága közbe nem jött volna, azt Caprara soha kezére nem keríthette volna; mert öt hólnapig tartott szakadatlan ostrom után is, csak annyira sem mehetett, hogy a' Vár alatt fekvő Palánka nevű helységet megvehette volna. Radics Andrásnak a' Vár Kapitánjának és Absolon Dánielnek, Zrínyi Ilona Titoknokjának, segítségökkel tehát a' Vár 1688-ban Január. 18-kán Gróf Caraffának ált' adattatván, a' Város lakosai fenyítéket nem tartó 's erőszakoskodó Német katonák miatt felette sokat szenvedtek; az idő 's háború mostohaságától megmaradt vagyonaikból kiforgattattak, kipusztítottak, 's csaknem köldús botra szorítottak. Ehez járult az 1690-ben elhatalmazott kegyetlenkedő éhség, és a' rendkívülvaló adó bészédésére kiküldött adó-szedők és Német katonák' határt nem esmért zabolátlanságok 's halatlan erőszakoskodások *), melyek miatt a'

*) *Melly siralmas állapotban 's kínos helyhezetben lett légyen ezen idő tájban nem csak Munkács, hanem az egész Haza is, nyilván megtetszik ama Hős nagy Honfinak Eszterházi Pál Nábornak I. Leopold Császárhoz írt minden T. Vármegyékkel közlött, a' rendkívülvaló adót bészédők hallatlan erőszakoskodásaik miatt gyászos állapotra jutott, már különben is a' Török vad kény és Hazafiak egyenetlenségök 's pártütések által megnyomorított Haza siralmas sorsát előterjesztő ezen leveléből: Sacratissima etc. quoniam damna amicus etiam exercitus intulisset regno Hungariae nemo satis describet etc. plurimi pagi totaliter incinerati, incolae bonis despoliati et trucidati sunt, et quod acerbius fuit, iidem illi, qui propter fidelitatem a Turcis in nihilum quasi redacti fuere,*

Munkácsi lakosok szinte utolsó inségre jutottak, úgy hogy sokan közzülök kéntelenek voltak lakó helyeket elhagyni, és Erdélyben 's egyébütt menedék helyet keresni. Rákóczi árváinak két Gyám-Attyok, Cardinalis Kolonics és Klobusiczki alatt is, nem hogy könnyebbedett volna, sőt inkább még terhesebbedett a' lakosok állapotjuk, mint ezt alább meg fogjuk látni. —

A' Jus armorum és Forum Neoaquisticum által békételenségre fakasztott Ország' lakosinak felzendülésök alkalmával sem maradt Munkács Városa nyaggatatlan, hanem a' háború kiütésével, legelőször is néki kellett megérezni a' had

ad solvendas contributiones et sustinenda hiberna quarteria adacti sunt, cum tamen vicinae Austriae similiter ruinatae, ad aliquot annos exemptio data sit, quo beneficio, Hungariae partibus a Turca, ob servatam fidelitatem totaliter incineratis, praeter unicum Mosoniensem Comitatum, frui non licuit, sed ad instar aliorum, contribuere debuerint, prout hoc in toto tractu supra Sopronium sito, factum est. — His accessit fames horribilis, ubi comprobari potest, homines fame enectos, a sociis inaudito exemplo devoratos fuisse; post haec secuta est immensarum portionum solutio, ubi solvi debebant, etiam pro iis, qui nunquam in rerum natura fuerunt, quae in tantum excrevit, ut postquam omnem suam substantiam miseri incolae pro portionibus suis solvissent, filios suos et filias Turcis vendere coacti sunt, ut ab executione militum se liberarent, qui omnes ad ottomanicam perfidiam transiere. Sed cum nec hoc sufficeret, tandem afflictissimi subdicti, charas conjuges suas et filias militibus ad illas violandas praebuerunt et vendiderunt, hinc stupra virginum, violationes etc. Nec his contenti portionum exactores, cum summa praetensa, omnes incolarum facultates superaret, ad extrema remedia conversi deplorandi incolae, factum quoque in utero mulierum existentem taxarunt, sed et animalia prae-

súlyját és annak viszontagságait. Ugyanis II. Rákóczi Ferencz 1703-ban Lengyel Országból a' fegyvert fogott békételenek hívásokra az Országba bėjővén és a' határ szélén botokkal, fustélyokkal és kaszákkal felfegyverkezett, reá várakozott gyülevész nép között katonai rendet néminémüképpen felállítván, az élelem szűkit látó kopár hegyek közzül lejött a' Munkácsi térre; és mihelyt a' Városba megérkezett, seregét azonnal a' Vár felé nyúló síkra vitte ki, azt ott apróbb csatákban, hadi fordulásokban és fegyver forgatásban gyakorlotta: 's e' meglévén már 3000-re szaporodott gyalogságát a' Városban szállásokra elosztotta, és öröket állítván

gnantia taxata fuere, quod in Cottibus Pest, Pilis, Solt contigisse, exactores fassi sunt. Non pauci prae desperatione laqueo vitam finire, aut prius uxorem occidere etc. ut in Trentiniensi Cottu milleni transmigravere, desertam patriam relinquentes, super alios innocentes facta ideo executio militaris. Miles nullam servat disciplinam, Regnum devastando dum per huiusmodi regni partem transit, non aliter ac cum hostibus agit. Ubi currus aut equos pro vectura sufficientes non potest habere, nobiles et rusticos onerat velut iumenta, eosque horribiliter verberando ad onera portanda propellit, ut in Cottibus Soproniensi et Castris Ferrei etc. nobiles vulneravit, pagos combussit, non paucos occidit etc. Commendantes locorum occupatorum, longe lateque in circuitu illo imperitant. Administratores Camerales, ad vecturas, labores etc. militum executione etc. — Inaudita contributio ad tantam excrevit summam, ut ab 1683 ad 1690, milliones 30 superet data solutio, praeter Transylvaniam et conquisitas etc. partes antea Turcis dedititiae uno ore fatentur, se intra hos septem annos Matti Vestrae plus debuisse solvere, quam 100 annis immani hosti Turcae etc. etc. Viennae 7-a Novembris 1690.

ki, maga is tulajdon házába bészállott. De alig pihent egynehány órát, hirtelen lárma 's puskaropogás harsogtatta a' levegőt. Katonák t. i. némelly pinczékbe bérontván 's néhány Tisztekkel kezét fogva lerészegedvén, az ellent állani akaró polgárokkal üstökbe kaptak, 's a' csetépaté meg nem szűnt mind addig, míg Rákóczi a' hordók fenekét béveretvén, a' részegségre való alkalom útját ketté nem vágta.

Ekkép' a' csendességet valamennyire helyre állítván, néhány szaguldozásból visszatért katonáktól megértette, hogy Munkácstól 2 mértföldnyire eső Szerednye Várában egynehány puskaporos szekereket kísérő Német lovasság érkezett légyen meg; melly megértvén Rákóczi Munkácsra lett megérkezését, arra határozta magát, hogy a' Szerednyei Várban maradjon, hogy a' gondviselésére bízott Társzekereket veszedelemre ki ne tegye. Rákóczi tehát egynehány embert kiválasztván és Szerednye felé küldvén, azoknak azt parancsolta, hogy a' Szerednyei Vár' szomszédságában lévő házakat és istalókat gyűjtsák fel, hogy így a' Vár külső kerítése is meggyúlván, az ott lévő puskaporos szekerek semmivé tevődhessenek. Azomban néhány válogatott lovasokból álló csoportot is kiküldött, hogy a' tűz kirontása közben, a' bokrok között lévő rejtek helyeikből rohanjanak a' Várra: és a' benne lévőket megölvén, azt foglalják el. De ez a' hadi fortélyhoz nem értő gyülelész

sereg, az Ország útján nappal utazván, haszon nélkül tért vissza, a' puskaporos szekereket 's azok' kísérait a' Várban hagyván.

Értésére esvén pedig Rákóczinak, Montecuculi Ezredjének Ungvárra lett megérkezése, ezen hírre, 3000 gyalogokból 's 500 lovagokból álló seregének fegyvertelen részét a' Sz. Miklósi Várba küldötte, a' sereg jobban felfegyverezett részit hagyván csak maga mellett. Más nap az éjjeli öröket jókor reggel felváltani kiment csoport a' Latorcza vizén általmenvén, véletlen az ellenség előljáró seregére bukkant, melly tüzet adván, azt szélyel kergette 's a' Városba vissza iramtatta. Rákóczinak alig vala annyi ideje, hogy felöltözvén, az udvarán álló gyalogságot, az udvart körülvevő sövény mellé és a' piaczon lévő apró boltok közzé elrendelje. Maga Rákóczi is lóra ülén, Majossal 's megriasztott lovasságának kevés maradványával a' kapuba állott, melly mihelyt a' Német lovagokat meglátta, azonnal neki rohant 's közzülök mintegy 30-at földre terített, Majos pedig a' sereget vezérlett Kapitánynak esett, (ki az előtt való este azzal kérkedett, hogy Rákóczi szívét kardján fogja visszavinni:) és azt megölte, melyet a' többiek látván, szaladásra vevék a' dolgot, a' Városból kinyargaltak, és a' Város végén lévő temető mellett állapodtak meg. — Ily kétes és vészes környülmények között, Rákóczinak vagy arra kellett magát határozni, hogy magát az el-

len fél ellen sövénnel kerített házában óltalmazza: vagy arra, hogy visszavonuljon. Némelyek az elsőt javallták; de e' nem vala tanácsos, mert így az ellenféltől könnyen körül kerítettethetett volna. De ha kőfallal lett volna is háza körülkerítve, a' Várból szállítódhattak volna le ágyúk, 's állását így is elhagyni kéntelenítettett volna.

Míg Rákóczi így habozott, az alatt a' Városban Császári Katonák néhány házat meggyújtottak, 's a' szél a' füstöt Rákóczi katonáira térítvén, csendes lépéssel helyekből kimozdultak; de állig értek a' Város közepe tájára, az egész sereg habozni kezdett 's vissza akart térni. Rákóczi tehát az előljáró csoportot megállítván és néki bátorítván, a' Császári katonák szemök látokra folytatta csendesen útját a' nélkül, hogy megtámadtatott vagy meggátoltatott volna útjában. Azomban Rákóczi, egy idős katona javallatára hirtelen megfordult, ki őtet egész seregével a' Latorcza vizén szerencsésen átalvezette; mellyet az ellenfél eszébevévén, utánna eredt ugyan, de minden haszon nélkül, mert már akkor a' bokrok és sűrű fák 's onnan a' szőlők közzé vette magát; mellyek' tetején megállítá seregét, 's látá a' Várból a' Város felé ágyúkkal siető gyalogságot és Montecuculi ezredét a' mezőre vivő Város útszáit elfoglalalni. Így Rákóczi a' veszélyt kikerülvén, hegyek völgyek és erdők között, egyenesen Lengyel Ország' határára sie-

tett, 's két napi útazás után elért Závadkára; a' Császári sereg pedig, a' várbeli ágyúk' óltalmok alatt táborba szállott: nem tartván tanácsosnak Rákóczinak a' hegyek között való üldözését.

Rákóczi Závadkán megállapodván, Junius vége felé egy csoport magyar lovasság hozzá minden akadály nélkül megérkezett', 's Gróf Bercesényi is Varsói útját elvégezvén, a' Kioviai Palatinustól és Herczeg Visnyoviczkitől nyert sereggel véle magát öszvecsatolta, 's innen 2000 gyalog és 400 lovag rendes fegyveresekre szaporodott seregével útnak indult; és Tisza Becsnél, Csáki István vezérlése alatt lévő Beregi és Ugocsai nemességgel szaporodott 100 főből álló német gyalogok 's ugyan annyi Dragonyosok elmentállások mellett is a' Tiszán általment; Husztot, Kállót, Diószeget megvévén, Somlyóból Klekersberg Tábornokot kiűzte, 's N. Károlynak és Tárkánynak elfoglalások után, minekutánna a' Jászok, Kúnok és Hajdúk is részére állottak volna és Károlyi Sándor is magát hozzá csatolta volna; 's valamerre fordúlt, mindenütt kiterjesztett karokkal fogadtatott volna: Magyar Ország csak nem egészen meghódolt néki; míg a' Trencsenyi (1708. 1. Aug.) és Romhányi (1710. 22 Jun.) ütközetek után szerencséje meg nem fordult; 's a' Szathmáron 1711-ben Aprilis 29-kén a' Császáriak és szövetségesek között tökéletességre ment béke 2-ik pontjában meghatá-

rozott idő alatt a' Császár hűségére vissza nem álván, minden vagyonától's jószágától meg nem fosztatott. Minthogy pedig a' Munkácsi Várban lévő őrsereg magát feladni szép móddal nem akarta; Pálffy Tábornok fegyverhez kéntelenítetett nyúlni, és erővel vévén meg a' Várat, abba Császári katonákat szállított bé; kiknek féketlen zabolátlanságok miatt, a' Város népe fellette sokat szenvedett, sok erőszakoskodásokat és törvénytelenégeket követvén azok el a' lakosokon.

1713-ban a' III-dik (mint Császár VI-dik) Károly Királytól Po'sonba gyűjtött Ország rendjeit is szélyel riasztott pestis Munkácson is mutogatta nyomait, és nem kevés lakosokat fosztott meg életöktől. —

Móréát a' Törökök a' Velencezeiektől 45 napok alatt erőszakosan elvévén's az által az 1699-ben Január. 26-kán kötött Karloviczi békét felbontván; Károly Király, a' Velenceziek pártjokat fogó XI-dik Kelemen R. Pápa ösztönözésére is ugyan, de kivált az Ödön (Eugenius) Herczeg javallatára, a' fényes Udvarnak hadat izent, és azt Ödön olly szerencsésen folytatta, hogy 1717-ben Aug. 18-kán, Belgrád, azután Szendrő, Szabács és Orsova is a' győzedelmes Császáriak' kezökbe kerültek. Azomban míg Belgrád körül ily szerencsésen folynának a' dolgok, egy 15,000 főből álló Tatár vad csorda Erdélyen keresztül Máramaros, Ugocsa, Be-

reg és Szathmár vármegyét elborította 's számtalan lakosokat rab szíjra fűztek. Megrémültek ezen hír hallására a' Munkácsi polgárok is, és minden eszközöket elővettek a' közelgető veszedelem eltávoztatására; kivált midőn Babocsai huszárai által N. Bánya mellett, különösen pedig Károlyi Sándor vezérlete alatt lévő sereg által Szathmár mellett megverettetett, zsákmányától megfosztatott 's szélyelszórt 'Tátárok' egy részének, a' Lengyel Országi határ 's Munkács felé való közelgetésének a' híre, hozzájuk megérkezett *). De ez a' megfélemlített gyáva csoport Munkácsot kikerülve, hegyek közt futott Lengyel Ország felé; a' Rudnai vagy Borsai szoros völgyön törekedő rész pedig a' lakosoktól mind egy lábíg agyonverettetett. — A' Tavaszi rendkívülvaló hideg; a' húzamos időig tartott essőzések, 's az azok miatt okoztatott gyakori vízáradások; a' nyár rekkenő hévsége 's tartós szárazsága, valamint az őszi, úgy kivált a' tavaszi vetést is elrontván, a' Munkácsi lakosok felette sokat szenvedtek az élelemre valók szűk vóltok miatt, mellyhez marha dög, nagy adó 's más egyéb kedvetlen környűlmények is járulván, siralmas állapotra jutottak. Így szomorú vólt reájok nézve

*) *Vid. Imperatores Ottomanici a capta Constantinopoli cum Epitome Principum Turcarum, a P. Nicolao Schmidt e Soc. Jesu T. II pag. 444. etc. Notitia Pol. Hist. et Geogr. Incl Cottus Ugochiensis per Ant. Szirmay pag. 24 etc.*

az 1718-dik 1719-dik és 1720-dik esztendő is, és kivált az 1720-ban Augustusban a' sok eső és az azt hirtelen követett hó a' tavaszi vetést csak nem semmivé tette; mellynek a' lett következése, hogy a' lakosoknak mindennapiban sem vólt elegendő részök. *)

Felette sanyarok és mostohák valának az ezeket követett évek is, mellyekben nagyon sanyarú életet éltek a' Munkácsi lakosok. —

*) Melly sokat szenvedtek a' Munkácsi lakosok, sőt az egész nemes Megye is melly szomorú körülmények közt vólt ezen említett években, elevenen le van rajzolva T. Bereg Vármegye által magának a' Felségnek bényújtott ezen itt [következő] csedező levelében: *Sacratissima etc. per improportionatam publicorum onerum et contributionum secundum antiquas actuali fundo destitutas portas palatinales antecederet praticari solitam repartitionem, eo deveniret miseriarum et desolationis ruinatissimus Comitatus Beregh, alioquin majori in sua parte peculiare S. Mattis fiscale peculium existens, ad Dominium Munkaciense pertinens, ut vix in decimilitate prioris integritatis suae inveniri possit, jamque in extrema agonica constitutus esset. Quae servitiorum gena praestiterit sine bonificatione etc. reputat: ab anno 1711 in fortalizio Munkaciensi, pro servitio praesidii 12 currus 24 aurigas et 24 manuarios usque 1714; ab inde usque Martium an. 1718, currus 6 et conventionati famuli 12, manuarii 12; ab eo tempore continuo 4 currus, necessarii famuli et 8 manualistae, haec omnia juxta commendantis fortalitii Colonelli Böhmer testimoniales intertenendo, praetereaque plurimos quandocunque necessitate exigente per Dominos commendantios insinuatio fieret, quod saepius accideret, grauitos labores, pro palissadarum, aliorumque lignorum, prae diversis aedificiis necessariorum administrationem; annonarum, tormentorum, mundureae et munitio-num transectiones praestando; praeter hoc, pro exeubantibus in finibus Poloniae possessione Vereczke commendatis militibus pane ex magazino Munkaciensi appor-rando etc. etc. nec hucusque bonificatio ulla aut imputatio idem*

Ugyanis az 1737-ben kiütött Török háború terhei, *) nem kis mértékben nyomták a' Munkácsi polgárokat; mert valamint a' katonák gyakori költözésekkel 's szállásadásokkal együtt járó nyughatatlansággal öszveköttetett terhelésekben, úgy az alsó Vereczkén fekvő katonák örök számára a' Munkácsi rakházból élelemnek 's egyébnek szállításában is szembetűnő részt vettek, 's nagy mértékben érezték az ezek által okozott tereh súlyát, melyet nevelt az 1739-ben kiütött 's egész 1744-ig tartott nagyon elhatalmazott 's sok embert életétől megfosztott pestis is, és a' szántó vető igyekezetének 's reményének meg nem felelt szűk termés is; melyet az okozott, hogy a' földbe vetett magot az egerek, a' száraz fagy és jég, és annakutánna a' ragya, nagyobb részent megemésztették. De még itt nem szűnt meg a' nyomorúság, mert a' téli kegyetlen hideg és széna szűk volta miatt a' szarvas marhának nagy veszedelme támadván,

servitium subsecuta est, ex eo restantius etc. non ex morositate aut obstinatio varum inopia et insufficientia miserae plebis etc. relaxare, quam, si omni beneficio destituta misera plebs exolvere necessitabitur, cum per extraordinarias ab initio Augusti continuatas pluvias ac postea imperato subsecutum nivium adventum, totalem suam seminaturam vernalem, quod unicum beneficii genus haberet, amisisset; finalem eidem infallibilemque desolationem essent allaturae etc. — ut idem Comitatus respirare adhuc et ad ulteriora servitia conservari posset etc. — paternae consolari.

*) Tek. Bereg Vármegye 45. hat ökröt szekeret küldött felsőbb rendelések szerint Belgrád alá két felvigyázó bixtosok felügyelésük alatt mindenik szekérhez két bérest rendelve.

a' lakosok csaknem minden iga vonó marháiktól megfosztattak; nem csak, hanem az elhatalmazott dög miatt, juhaiknak és sertéseiknek nagyobb részét is elvesztették; sőt a' méheknek is olly nagy veszedelmök vala, hogy a' leggazdagabb méhes gazdáknak is alig maradt egy két köpű méhök. Ehez járúlt még az is, hogy a' téli rendkívüli nagy hideg szőlő hegyeket a' megrontván, azokon úgy szólván mi bor sem termett, 's így a' pestis, terméketlen idő és az azzal együtt járó éhség, szerfelettváló adó 's más nyomorúságok miatt *) a' Munkácsi lakosok részszerént elhalván, részszerént az Ország alsóbb részeibe vonulván, azoknak számok, egy harmad részre szállott alá; 's ez és a' fellyebb előadott kedvetlen történetek által megnyomorított-

*) *Meglehetős ecsettél van le festve ezen ns. Vármegyének akkori szomorú állapotja a' T. Rendeinek Gróf Schönborn Ferencz, Treviriai Érsek 's a' t. mint Bereg Vármegye fő Kormányozójához intézett ezen itt következő levelekben: Celsissime ac Reverendissime Princeps S. R. J. Dne. Dne. benignissime etc. recordari autem dignabitur celsitudo vestra, coram eadem, tribus haud ita dudum praeter lapsis lamentari nos oportuit, quod Comitatus hic pene desolatissimus esset et jam jam ultimae ruinae appropinquaret, exundationes enim aquarum, quas promiscue quot annis experiri cogimur etc. in eo cardine jam versaremur, quod major pars Comitatus fluvii Tibisci vicina, praemissa exundatione jam 2-bus integris annis continuo durante, inter stagna et merus paludes natare debeat, omnibus aggeribus et repleturis abreptis, nec futura reparationis spe existente; rabies enim Tibisci, quidquid e terra enasci potuit, absorbuit, ut nec pecora nec alitilia intra cincturam denuo asseruari queant etc. unde jure merito possumus exclamare: salva nos Domine! quia perimus. proh dolor! ubi*

ván 's elszegényedvén, elégtelen volt a' szőlő hegyek mívelésökre 's azokat nagyobb részént parlagba hagyta.

Ezen mostoha és sanyarú esztendőök szülte komor helyheztetéséből még jó formán ki sem eviczkelhettek a' Munkácsi lakosok, és a' nyomorúságot elfelejtető áldással tellyesebb évek, még nem törülhették ki az elmúlt keservek és szenvedelmek fájdalmas emlékezetöket, midőn 1756-ban a' pestis újra kezdé mutogatni szomorú nyomait, 's gyászos zsákmányozással fenyegeté nem csak a' Munkácsi polgárokat, hanem az egész megye minden lakosait is. Melyre való nézve a' pestises dologba kiküldött királyi fő Biztos' Alvincy András Úr' rendszabása szerint a' Laturkai, Verbiási, Serbóczi és Huklivai szoros menetelek (passusok) az uradalom által bévágattatván, csak a' Vereczkei hagyatott nyitva, mellyen úti levél nélkül senki sem bocsátódott

ante 8 vel 10 cruces fugum dabantur, anno praeterito, tot manipuli vix numerari poterant etc. Cottu nostro ob grassentem in vicinis Cottibus luem pestiferam, a communione hominum excluso etc. ad tantas miserias jam delapsi sumus, ut miser incola ex petiolis frumenti saracenici, piris item siccis silvestribus et cortice varii generis arborum, bolum panis jam rodere coeperit etc. novi, tamen assignationibus praegravamur; ante aliquot hebdomadas venit Posztaczkianus Leutinantius cum 8 gregariis et 2000 florenos assignavit; hunc secutus est Desseöfianus, cum 8 gregariis et 1148 fl. assignavit; huic supergenit Vexillifer Lobomerszkianus cum 43 gregariis, pro incassatione restantiarum 23,252 flor. etc. respirium adeoque quoad incassationem etc. Datum ex Munkács, die 17 Febr. 1741.

által, Lengyel Országok pedig úti levéllel sem míg a' 42 napi veszteglést ki nem állották; Munkácson az úti levelek' megvi'sgálásokra Joó Mihály, Beregszászban pedig Derseöffi Imre Sz. Bírák neveződtek ki, kik az úti levél nélkül levőket vagy visszahajtani vagy letartóztatni 's az eránt a' Tartományi Biztost tudósítani kötelesek voltak. Az Ungvári Megyéből szökve ide jöttek, valamint az innen oda szökni akarók is, letartóztatattak. Ezen kívül Bilkén, Csetfálván, Tivadari, Jándi és Ugornyai révekhez biztosok rendeltettek a' Nemes Megye által, kik az úti leveleket látomosítani (visalni) az a' nélkül általjönni akarókat vissza igazítani tartoztak.

Nagy lármát csinált és nem kis rémülésbe hozta a' Munkácsi lakosokat 1762-ben az a' reménytelen hír, hogy a' Tatárok készüléteket tésznek az Országba való beütésre és hogy már táborba szállva vernék is a' készülőt a' berohanásra. Megcsendült ezen hír' hallására a' nemes Megye füle is, a' mindennap óriási lépésekkel nevedő mindenfelől repkedő hír; a' megfélemletteknek elméjökbe megvalóságosulásra érlelvén a' néminémű igazságot magában foglaló mendemondát. Mellyre nézve a' nevezett évben Aug. 16-kán e' tárgyban Beregszászban tartatott T. N. Megye köz gyűlésében 300 gyalog és 50 lovag mindenféle szükséges fegyverekkel felkészítettett férjfiak rendeltettek ki, a'

Tatárok' béütésök' meggátlására, melly alkalommal maga Mupkács 61 fegyveresekeket állított ki a' nevezett célra, midőn a' Nemes Megye rendelkezéséből a' Pennyai szoros menetel is bévágattatott, mindenfelé szaguldozók küldődtek ki a' hír valósága megtudása végett, és minden eszközök elővételtek a' veszedelem eltávoztatására. De nem is minden alap nélkül való volt, valamint a' Nemes Megye, úgy a' Munkácsi lakosok félelmök is; mert elhallgatván azt, hogy Herczeg Lubomirszki számára öszveszedett számos lovaknak és más egyéb marháknak leszállított becsű pénzel lett kifizetésök miatt felingerelt Tatárok Podólia határán öszvegyülekezvén és a' nevezett Herczegnek, Ukrainiában néhány faluit kirabolván és felégetvén; annyi bizonyos, a' szaguldozók tapasztalásból vett híradások után, hogy Mária Therésia nagy Királyné pártját fogó Muszka Czárné, Er'sébet, a' Burkusok hős Királyok II. Fridrik ellen küldvén és fordítván seregeit, ez illy megszorult állapotjában követte által Ukrainiában Balta városa mellett táborozó Tatár Khánt, sok és nagy ígéretekkel arra vette, hogy Erdélybe és Lengyel Ország felől Magyar Országba rontson bé, melly minden bizohnyal megtörtént volna, ha az 1762-ben Jan. 5-kén elhunyt Er'sébet Czárnét követte III-dik Péter Czár rövid uralkodása után Császári székből Katalin Czárné, Fridrikkel a' hőssel szövetséget kötven, néki a' Tatár

segítséget szükségtelenné nem tette, 's más részről Fels. Mária Theresiával szövetséges békeségben élő Török Udvar, a' Tatár Khán ezen lépését kemény fenyegetődzésekkel meg nem tiltotta, 's annálfogva az Országba való bérohanástól el nem tartóztatta volna. —

Még alig szűnt meg az ez által okoztatott félelem, midőn 1766-ban a' szomszéd Lengyel tartományokban kiütött pestis ismét szörongató nyughatatlanságba hozta nem csak a' Munkácsi, hanem az egész Megyeiéli lakosokat is. Jó idején megtétettek a' veszedelem eltávoztatására a' rendelkezések, és a' kitűzött határt vakmerően áttalhágoók ellen hozott büntetésbeli végzések jó eleve kihírdettettek; és csak ezen okos előrelátásnak lehet tulajdonítani, hogy a' fenyegetődző veszély elháríttatott.

Szomorú esztendő volt a' Munkácsi lakosokra nézve az 1769-dik esztendő is annyiban, hogy a' huzamos időkig tartott esőzések és vízáradások a' vetést nagyobb részént elrontották 's elseprették, az árvíz sok Városi házakat ledöntött; és igen sok marha vízbe fúlván, a' miatt sokan tetemes károkat vallottak. Kiütvén pedig a' nevezett évben a' Muszka és Török Udvarok között a' háború, ez a' történet az Ország gondos Annyának, Mária Theresiának figyelmét magára vonta, 's hogy hű alattvalóit az egymás ellen felkölt versengő Nemzetek megtörténhető béütéseiktől mególtalmazhassa, 1770-ben Len-

gyel Ország felől a' határ szélékre, a' két felyűsast kiharáncsolta függesztetni, eleget tévén a Haza kívánságának is annyiban, hogy annak közepére az Ország czímere is béiktattatott. Ezenkívül a'dög mirígyes métely elterjedése megakadályoztatása végett több helyeken veszteglő házak állíttattak fel; nevezetesen Alsó-Vereczkén, hová a' Ns. Megye 210 fegyveres örököt rendelt a' vígyázatra. — Hogy pedig az Oroszok és Törökök' mozdúlataikat szemmel lehessen tartani, Munkács mellett több ezerekből álló Császári katonaság szállíttatott táborba, *) mellynek lett is annyi haszna, hogy az Oroszok ennél fogva minden ellenséges próbatételektől eltartóztattak, 's nem is követtek el több erőszakot annál, hogy 1770-ben Julius 22-kén néhány Orosz és Kozák Katonák Alsó - Vereczkéig nyomúlván, ott a' katona örök közzül három megöltek, néhányat pedig megsebesítettek, és a' Tabárosnak is (Marhetender) szembetűnő kárt tettek; de a' következő 1771-ben valamint a' meggyilkolt három katona díjját, (Homagium) úgy ezen kívül a' Tabáros kárát is az Orosz Igazgatás 77 forintokkal 's 33 $\frac{1}{2}$ xrokkal kifizette. — Azomban ez a' két esztendeig tartott táborozás, a' Munkácsi polgárokra nézve

*) Ez alkalommal II-dik József Császár is meglátogató 's Felséges személye látásával megörvendézteté a' Munkácsi lakosokat és a' Tábori katonaság szemléje alatt a' Városban tartván szűrlést, nagy lelkeségének sok nyilvános jeleit adá.

nem volt tereh 's alkalmatlanság nélkül; mert azonkívül hogy a' miatt sok szántó földeket bévetni nem lehetett: sok rendbéli szállásadással, héti szolgálattal, konyhai eszközökkel, lisztel, sóval, fával 's egyebekkel kéntelenítették szolgálni, melly miatt a' Tek. Vármegye a' Királyi Felségnek a' N. M. M. K. H. Tanács által panaszt tévén, Ő Felsége a' lakosok ez által vallott kárukat kifizettetni paranesolta, sőt a' Fornosi István katonák által megölettetett feleségéért is 40 forint fizetődött díjúl.

Az ezután lefolyt időkben békével és minden külső megháborítás nélkül éltek a' Munkácsi Polgárok, és kivévén azt, hogy az 1786 és 1787-dik mostoha és szűk években, a' szegényebb sorsúak közzül sokan kéntelenítették az éhséggel és szükséggel küszködni, míg a' királyi segedelem az inséget nem enyhítette; semmi megjegyzést érdemlő történet sem érdeklete a' Várost és annak lakosait.

Zavar 's nem kis félelem lepte meg Munkács lakosait, midőn 1809-ben az Oroszok Galicziába ellenségesképpen bérontottak, és a' Lengyelek is magokat azokhoz csatolva fegyvert fogtak. Az Oroszok ellenséges mozdulataikról 's Galicziába lett béütésökről Kapitány Tettenborn (későbbben Bádeni Nagy Herczeg Bécsi követje) hozta Munkácsra a' legelső hírt, ki Herczeg Ferdinánd hátráló táborától küldődött ezen hírrel a' Budai hadi Fő Kormányhoz. A' T. Vár-

megye hallván a' közelről fenyegetődző veszedelmet, hathatós intézeteket tett annak meggátlására. Határszéli felügyelő Fő Biztosnak Cs. K. Tanácsos Derozeni Dercsényi János Úr neveződött ki, ki a' Munkácsi Vár akkori Fő Parancsnokával Fő Strázsa Mester Vanka Úrral egyetértőleg tudósította minden történetről a' T. Megye Első Al-Ispánját, e' pedig a' szomszéd Megyék Al-Ispánjait. Mindennap 200 parasztok, minden uradalmi erdőszők, és 30 Várbeli katonák voltak a' határszél őrizetére kirendelve. Egy uradalmi Tiszt pedig Sztry városába küldődött azon meghagyással, hogy a' Galicziai történetekről minden harmad nap tudósítást tegyen, ki a' Lengyel felköltteknek Sztrybe lett megérkezések után, Szkójjába, 's azoknak ide jöttökkel, a' lázzadás itt is kiütvén, Alsó Vereczkére vonta magát vissza. Gróf Schönborn ő magossága uradalmi Huszárjai bizonyos pontokra voltak kiállítva, kik a' hírt sebes posta módjára hordozták. A' Megyebeli ide haza maradt Nemesseg, valamint a' Város minden fegyvert fogható polgárjai is fegyverbe öltöztettek és katonai fordulásokban gyakoroltattak. Herczeg Ferdinánd hátráló Táborának hadi szerei, Galicziai Ezredek' Raktárai, némelly Kerületi Kapitányok és Biztosok, Lembergi zálogra ügyelő Hivatal Raktáraikkal, 's számos pénzzel terhelt szekerek a' Vereczkei szoros menetenszállítódtak Munkácsra, olly parancsal,

hogy ha az ellenség az Országba béütend, N. Várad felé vonuljanak. A' puskaporos szekerek és ágyúk a' Vár körül tanyáztak mind addig, míg felsőbb helyről érkezett parancsnál fogva N. Váradra nem szállítottak.

Végre megszűntek halált okádó ágyúk durrogási, puskák' ropogási és kardok csattogási; elenyésztek a' vérengzés napjai, a' Lipesei és Watterlóói Európa sorsát elhatározó nagy ütközetek után a' béke erős alapra építettén, annak ápoló kebelében, minden kívülről fenyegető veszélytől megmenekedve, csendes nyugalom fedezte szárnyaival a' Munkácsi lakosokat is. Nem lehet mindazáltal meg nem említenem az 1817-dik évi sanyarú inséget, mellyben valamint az egész Megyebeli, úgy a' Munkácsi lakosok szegényebb része is nagy mértékben érezte az 1813-tól fogva 1817-ig lefolyt terméketlen évek szomorú következeit. Ezen említett esztendőekben a' mostoha időjárás miatt valamint a' szőlő művelő, úgy a' szántóvető fáradsága is gyéren jutalmaztatódván meg, 's kivált 1816-ban a' földben vetett magot is alig nyervén vissza a' leggondosabb gazda is, 1817-ben annyira felhágott az élet ára, hogy Sz. Iván Havában a' Munkácsi piacon 70 — 100 v. forintokon kelt a' tiszta búza köbli; gabonáé és tengerié vagy kukoriczáé 60—70; árpáé 40—50, zabé 30—35 V. frtkon. Nagy és nyommasztó vala az inség. A' szomszéd kopár és hegyes Vidék lakosi el-

hagyván lakhelyeiket csoportosan tolultak a' városba. Elsápadt, az éhség miatt csont vázzá aszott alakban egymást felváltva töredezett hangon esenkedtek segedelemért. Sokan megörlött tengeri csutkából, fák héjjaiból 's holmi gyökerekből készült kenyér forma eledellel igyekeztek éhségöket enyhíteni, de az a' testet nem táplálhatván, nagyobb részént az halál szomorú zsákmányivá lettek. Az éhség és szükség sorvasztotta lakosok inségöket nem kevésbé enyhítette az, hogy a' szomszéd Lengyel föld ekkor mindenféle gabona nemük bővségében lévén, onnan sok élet szállítódott az Országba. Csak a' Munkácsi piacon több eladódott 20,000 köből Lengyel Országból hozott ételnél. Debreczenből, Nánásról, Dorogról, Szathmárról, Kolosvárról 's egyébünnen jött számos szekerek itt rakodtak meg étellel. A' Lengyel Ország felé gabonáért menő 's onnan megterhelve visszajövő szekerek számukat pedig ki tudná megmondani? Más részről enyhítette az inséget a' Királyi segedelem is, mellynek hathatósbb foganatja is lehetett volna, ha az éhenhalással küszdő szegénység számára ajánlt gabona kiosztásában aluszékony késedelemmel nem forgottak volna némely e' végre kirendelt biztosok. — Végre nagy lelkűleg 's atyai módon törekedett Gróf Schönborn Fülöp Ferencz Ő Magossága is ezen keserves inséget tehetsége szerént enyhíteni, vidéki Jobbágyinak azon gyász emlékü tavaszon

egyszeres visszaadás fejében, leginkább vetés és ültetés végett, nagy részént akkor kész pénzen vett 1977 Posonyi mérő szemes életet, és 4274 P. mérő burgonyát vagy krumplit osztogatván ki, mellyeknek akkori folyó árrok 37,575 v. frtra ment volna. Ezeken kívül elhalgatván egyéb áldozatait 's azon módokat, mellyek által szűkölködő alattvalóit kenyér keresethez juttatta, 738 $\frac{1}{2}$ P. mérő szemes életet sütetett fel, 's éhség miatt elbádjatt vidéki Jobbágyinak az Úr dolgán 12,005 kenyereket osztott ki, mellyeknek akkori árrok szinte 5692 forintot tett volna. De maga a' jóltévő természet is igyekezett enyhíteni ez inséget, mert már Sz. Jakab Hava elején a' kedvező idő járás megérlelte a' gabonát, mellynél fogva a' szegénység élelemre kapván, az említett hólnap első hetiben 100-ról egyszerre 40 ftra szállott a' búza köblinek árra, melly miatt a' nyereség kívánó Lengyel Országból sok szemes életet ide fuvaroztató Izraeliták, tetemes károkat vallottak.

Ezen szomorú emlékezetű év elmúlása után a' Természet Ura is adakozóbb kezekkel osztogatván áldásait, a' Napolyi és Piemonti békételenkedők puzdorkodásaik is távol esvén, a' Munkácsi polgároknak Fels. Apostoli Királyunk atyai óltalma 's fedezgető szárnya alatt félelem nélkül 's a' békesség' édes gyümölcseit nyugalomban kóstolgatva 's meg elégedve töltött nap-

jaikat nem kevésbé zavarák meg az 1829-diki és 1831-ki szomorú emlékezetű évek. Ugyanis 1829-ben a' Lengyel Országból Pest felé hajtott hízott ökrök a' marha dögöt mentekben itt is elterjesztvén, az, Sz. Mihály Havában olly nagy mértékben ütött ki, hogy csak kevés idő alatt 393 darab szarvas marha hullott el, melly miatt sokan a' lakosok között tetemes károkat vallottak. — De még szomorúbb emlékezetet hagyott maga után az 1831-ki esztendő, mert ebben nem marhájokat, hanem magokat a' lakosokat érte a' veszély, véletlen lepvén meg őket egy eddig esmeretlen Á'sia melegebb tartományaiban kibontakozott 's sebes lépésekkel Honunk felé közelgetett napkeleti nyavalya, az úgy nevezett epemirigy vagy Cholera, melly kedves Hazánk határain is bérontván, 's legelsőben Junius 16-kán a' Beregi N. Megye napkeleti szélén fekvő Csetfalva helységében öldökölni kezdvén, már Julius 2-kán Munkácson is elkezdett zsákmányozni, 's a' levegőt itt is mérges lehelletével dögleletessé tévén, kevés idő alatt 85 lábairól levert lakos között 57-et teve szomorú áldozatjává. Megrémült a' nép, midőn kivált Julius 8-kán a' Várost bészárattatni, 's magát a' vidéki lakosoktól elszigeteltetni látta; még jobban akkor, midőn Julius 28-kán költ felsőbb rendelésnél fogva minden nép gyűlések kikerültetni 's annál fogva a' Templomok is bészárattatni parancsoltattak. De a' Város a' zár alól csak

hamar felszabadíttatván, 's a' közlekedés visszaállíttatván az úgy nevezett Kőrösvég útszá-
nak azon része szigeteltetett csak el, hol az
epemirígy mérge legtöbb zsákmányban mutatko-
zott; 's a' nevezett útsza rész, Julius 28-kán
bérekesztetvén, nem elébb, hanem September
28-kán szabadíttatott fel a' zár alól, miután a'
dögletes nyavalya is megszűnvén öldökölni,
minden vallásos felekezet Templomában háláadó
áldozatok bocsátódtak a' Mindenttehető zsámo-
lya eleibe a' megtartásért és veszély megszün-
tetéséért,

3) *Munkácsnak Egyházi Történetei.*

Munkács Városának régibb egyházi törté-
neteit 's Vallást érdeklő környülményeit sűrű
homály fedi. Egyébaránt, hogy Munkácson leg-
először letelepedett lakosok, Oroszoktól vették
bé a' K. Vallást, ezen okoknál fogva lehet állítani:

1-ör. Tudva van mindenek előtt, hogy azon
Oroszok között, kik Kioviában magokat dicső
Eleinkhez kapcsolták, 's veleek az Országba bé-
jöttek; és Bereg, Ung és Máramaros Vármegyék
hegyesebb vidékein letelepedvén, egész Orosz-
végig terjedtek, *) már ekkor divatban volt

*) *Ext a' falutskát, csak a' Latorcza Vize választja el még
ma is Munkáctól, melyet a' Magyarok azért neveztek Oroszrég-*

a' Ker. Vallás; 's ezeknek Lelkészeik esmer-
tették meg legelőször a' Munkácsi lakosokkal
az Evangyéliomi tudományt; mellyet azok az
Ország Ausztria felől való részére el is vittek
magokkal, Toxus vagy Takson fejedelem belő-
lük egy gyarmatot szállítván Mo'son Vármegyé-
ben, hol ez az Orosz Gyarmat vetette meg, az
ő rólok úgy nevezett még ma is fennálló Orosz-
vár alapját. *)

2-szor. A' Tatárok, 1285-ben IV-ik vagy
Kún László Király idejében az Országba be-
ütvén Erdélyen keresztül Maros mentiben egész
a' Tiszáig sőt Pestig tűzzel vassal mindent el-
pusztítottak. Éppen legalkalmasbb időben ér-
keztek meg Bolgár Országból Andronicus Gö-
rög Császár rábeszélésére László Kir. segí-
tségére fegyvert fogott Oláhok, kik László Kir.
seregével egyesülve a' Tatárok közt iszonyú
mészárlást vittek véghez, és azokon tökéletes

nek, mivel csak eddig terjedtek az Orosz gyarmatok. Ezeknek Iva-
dékaik még most is meg vagynak Alsó Vereczke vidékén, és egé-
szén különböznek mind természetükre, mind formájokra, mind élelem-
módjokra azon Oroszoktól, kiket Herceg Koriatovics Tódor Po-
dóliából kihozott és Munkács körül letelepített.

*) Engel. Tom. I. p. 93. — A' Magyaroknak K. Vallásra lett
terítésüket, 's az Evangyéliomi tudománynak, azok közt lett elter-
jesztését, a' Görög szertartású Papoknak tulajdonítják Bonfin,
Inchoffer, Schwarcz, Péterfy, Bardossy 's a' t. De tagadni nem
lehet, hogy a' Római szertartású Papok is nagy részt ne vettek
vólna a' Magyaroknak a' Ker. Vallásra lett terítésökben, mint ezt
Szalágyi, Stilling és mások alaposan megmutogatják ezen tárgy-
ról írt jeles könyveikben.

diadalmat vettek. Azok pedig kik az általok osztogatott halált kikerülték, szaladások közben az Erdélyi lakosoktól egytől egyig megöltették. Azomban Andronicus Császár, míg ezen említett Oláhok édes honunkban, Tatárok ellen víteztek, neheztelvén reájok Országában elkövetett gyakori szaguldozásaikért: az oda haza maradtakon ütött, lakhelyeiket feldúlta, felperzselte, 's elpusztította; és nejeiket 's gyermekeiket Kis Á'siába rabságra hurczoltatta. Családjaik 's lakheyeik vég pusztulásukat az Oláhok megértvén, nem tértek honukba vissza, hanem László Királytól vallásuk szabad gyakorolhatása mellett Országában kimutatandó lakhelyért esedezvén, letelepedhetésre való engedelmet kértek. Örömett telyesíté László Kir. kérésöket, és Erdélyben, Fogaras vidékén 's Máramaros, Ugocsa és Bereg Vármegyékben őket letelepítette, nékiek szabad vallásbéli gyakorlást engedett, 's őket minden ellenségeik ellen hathatósan óltalmazta. *) Így hát ezen Oláhoknak egy részök Munkács körül letelepedvén és körül belől lakó népekkel összevelegyedvén 's házasodván, a' Görög szertartású Val-

*) *Engel Geschichte des ungrischen Reichs T. I. pag. 458, azt írja, hogy midőn IV-dik Miklós Pápa parancsára, az Esztergomi Érsek, ezen Oláhok mint Schismaticusok ellen keresztes hadat küldött: László Király mellett kardot rántott és segítségökre menvén, az őket megtámadt kereszteseket szélyelverte és 1289-ben Novemberben Beregből köz bocsánatot (Amnestiát), hirdettetett mind azoknak, kik a' támadókból ő hozzá állanak.*

lást (mellyet már ez előtt a' Munkácsi lakosokkal az Oroszok megesmertettek) mélyebben meggyökereztettek, kivált midőn 1350 táján I-só vagy Nagy Lajos Király Munkácsot Bogdánnak és annak fijának Dragosnak, ezen említett Oláhok fejedelmeinek adta, a' Lithvánok ellen folytatott háborúban kimutatott hűségöknek 's viatézségöknek megjutalmaztatásául. Ámbár pedig ezen érdeklett Oláh Fejedelmek 1359-ben nem tudni mi okon, Oláhjaikkal mindenestől felkekedvén és Moldvába menvén, Munkácsot és annak vidékét, 300 falukkal üressen hagyták legyen is: mindazáltal a' Görög szertartású Vallásnak ezzel nem lett itt vége; mert

3-szor. I. vagy Nagy Lajos Kir. minthogy ezen honukat elhagyott Oláhokat fegyveres kézzel sem tudta visszatérésre bírni: tehát az általok üressen hagyott 300 falukat Munkácssal együtt Kiriaticus vagy Koriaticus Tódornak ajándékozta Munkácsi Herczegi czimmal, ki az ő engedelmeből Podóliából 40,000 Oroszokat hívott ki, 's azokat az üressen maradt falukba letelepítette, maga pedig Munkácsra vévén lakását, itt a' Görög szertartású vallásnak állandó alapját megvetette, a' Basilius Rendén lévő Orosz Szerzetesek számukra, Miklós Püspök és Confessor tiszteletére, Czernek hegyén egy Klastromot építtetvén. Dominica is, Kiriaticus Herczeg Nője, a' Basilissa Apáczáknak Czernek hegyével általellenbe lévő hegyen, melly

ma Szarka hegynek neveztetik; egy Klastromot építtetett, de a' mellynek csak némelly om-ladékait lehet látni.

4-szer. Ekképpen megalapíttatván Munkács-on a' Görög szertartású Vallás, virágzott az itt minden közbenjött akadályok mellett is minden századokon keresztül szakadatlanul, és a' Munkácsi Görög Püspökök' buzgó igyekezetök mellett, és az uralkodó fels. Fejedelmek pártfogásuk alatt mind inkább erősebb alapúlett az, kivált minekutánna itt az Orosz nevendék Papság és Ifjúság tanítására 's nevelésére olly Oskolai intézet állíttatott fel, mellyben más tudományokon kívül a' Hit-tudomány is arra rendelt s kinevezett Tanítók által taníttatott egész 1777-ig, midőn ez a' nevelő és oktató intézet Munkácsról Ungvárra tétetett által, az eltöröltetett Jézus Társaságabeli Atyák' lakjokat nyervén meg e' végre fels. Mária Theresiától. Az ezt követett] esztendőben pedig a' Püspöki szék is általtétetett Ungvárra; megtartván a' Munkácsi Püspöki nevezetet.

Mind ezekből látni való, hogy Munkács-on legelsőben is Görög szertartású Papok fészkelvén meg magokat, itt azok által terjesztetett el a' Ker. Vallás; és hogy annak Római szertartás szerinti gyakorlása mikor kezdődött itt, mikor hozódott bé, 's kik által terjesztődött legelőször, történeti ezt bizonyító 's felvilágosító adatok hijjánya miatt bizonyosan meghatározni nem

lehet. *) Úgy látszik hogy 1488-ban a' Római szertartás szerinti Vallást követő Keresztyéneknek itt külön formált gyülekezetök 's egyházok nem vólt, mert a' Lelkipásztori gondviselést az Iványi Lelkész, Benedek, vitte véghez az itt még ekkor kevés számból álló Római szertartású lakosok körül, ki hihető ezen okból akarta a' Czernekhegyi Orpsz Szerzetesek Klastromukhoz tartozott bor tizedét magának tulajdonítani, mit szép móddal végrehajtani nem tudván, erőhöz nyúlt: és a' tized beszédésére a Klastromból kiküldött Szerzeteseket, cselédjeivel megtámadtatta, 's szakáluknál fogva csúfosan megrántzigáltatván 's kemény ütlekekkel illetvén, borbéli tizedöket elfoglalta, mint ez megtetszik Mátyás Királynak 1488-ban a' Lukács Presbyter' ezen illetlen bánást 's az elkövetett erőszakot bépanaszlott írására kiadott ok leveléből: melly így kezdődik: *Nos Matthias, Dei gratia etc. Expositum exstitit Majestati Nostrae, pro parte et in persona Religiosi Lucae Presbyteri Rutheni; in monasterio Oppidi Munkács constituti quuerulosae, quod cum ipse superiori bus diebus, quosdam Monachos suos, causa congregationis Decimarum, ad ipsum Monasterium pertinere debentium transmisisset, quidam Benedictus, Plebanus de Ivány, cum quibusdam fa-*

*) Er'sebeth Királyné 1376-ban költ Városi Pecsétéről szóló Oklevelében, Szent Márton Egyházáról van szó; de azután 1493-dikig nincs róla emlékezet, mint alább meglátjuk.

mulis suis in eosdem Monachos irruisset, et eosdem impudice, per barbas trahendo diris verberum plagis adfecisset, vnaque nonnulla eorundem ab iisdem recepisset et abstulisset, etc.

Munkácson a' Római szertartású Egyház 's egyszer'smind Lelkész lételének már 1493-ban bizonyos nyomára akadunk, mellyben János, Munkácsi Orosz Püspök, panasolja Hunyadi Jánosnak, Tót és Horváth Országi Bánnak, Oppoli és Liptói Herczegnek, hogy Munkácsi Lelkész Dienes *) a' Lovácska nevű hegyrűli bor tizedét és a' Munkácsi és Oroszvégi lakosoktól eddig a' Klastromnak járt búza, gabona és malaczbeli tizedet elfoglalta, 's kéri mindezeknek visszaadatasukat. Hunyadi ez ügy elintézését a' maga Munkácsra lejendő eljövetelére halasztván, midőn ide megérkezett, megjelent előtte Dienes is, és azon az okon kívánván magának adatni az említett tizedbeli jövedelmeket, hogy: *indignum et sanctorum patrum sancitis contrarium foret, ut Christiani suas Decimas Schismaticis dare deberent*, úgy egyeztetette meg a' perlekedő feleket, hogy János Püspökkel a' Lovácskai bor tizedét, a' Munkácsi és Oroszvégi R. Cath. lakosoktól járt életbeli tizedet Dienesnek 's utódjainak engedte, az Oroszvégi lakosok hét malaczbeli tizedjekre nézve pedig a' lett a'

*) Az ezen dologról kiadott Oklevél szavai szerént: *Honorable Dionysius, artium liberalium Magister, Ecclesiae S. Martini, Episcopi Confessoris in Oppido Munkács fundatae Plebanus.*

határozás, hogy a' Római szertartást követők a' Munkácsi Lelkésznek, az Oroszok pedig a' Klastromnak adják azt; még pedig úgy, hogyha többben lesznek, amazok a' Munkácsi Lelkésznek négyet adjanak; ha pedig az Oroszok lesznek számosabban, akkor a' Klastromnak adjanak négy malaczt, Munkácsi Papnak pedig csak hármat *). Ugyanezen évben erősítette meg említett Hunyadi János Munkácsi polgár Vágó Gergelynek azon vég akaratját, melly szerént Munkácson egy házat, Libatava hegyén három szőlőt, továbbá tizenegy hód szántóföldet, (tizet a' Munkácsi, egyet pedig a' Kajdanói határban), és két kaszállót, (mellynek egyike a' Munkácsi, másika pedig hasonlóul Kajdanói határban volt); a' Munkácsi Sz. Egyházban, B. Szűz Mária tiszteletére felállított Óltár Igazgatójának, Balázs Presbyternek 's utódjainak végakaratban kitűzött feltételek mellett hagyott volt. **)

Ezután néhány évvel, úgymint 1517-ben October 31-kén halhatatlan emlékezetű Luther Mártontól kezdett Reformatió Erdélybe vitetvén, és ott sok követőkre találván, az Magyar

*) *Decr. Joh. Corvini de Hunyad in Castro Munkács ab. 1493. in festo Dorotheae Virginis et Martyris emanatum. Ext az oklevelet Pater Joannicus Basilovics gyanúsnak állítja lenni, és azt sok okokkal hosszasan mutogatja in brevi Not. Fund. Koriut. Part. II. Cap. VII. pag. 48. seqq.*

**) *Vid. Lit. Consensuales Confirmatorias et in simul exemptionalis Joh. Corvini de Hunyad Slavoniae, Opaviae et Liptoviae Ducis etc. de anno 1493.*

Országban is sebes lépésekkel terjedve, csak hamar mély gyökeret vert.

A' Reformatiót legelőször bevett magyar városok közzül való volt Munkács, melynek lakosi azt már 1523-ban bevették, és minekutána Suraklini Petrovics Péter 1551-ben Tömös-várért, Lippáért, Karánsebesért és Lugosért I-ső Ferdinánd Királytól Munkácsot cserébe kapván, lakását ide vette, a' Reformatiót mint annak buzgó követője Kálmancschi Sánta Márton által még szélesebben elterjesztette, úgy hogy itt a' Római szertartás szerént való Isteni tisztelet egészen megszűnt, és csak a' görög vallású Orosz lakosok maradtak meg álhatalatosan szertartásuk mellett.

S. Petrovics Péter 1557-ben történt elhúnyta után Izabella, Zápolya János kir. Özvegye, Munkácsot fíja számára elfoglalván, az ő pártfogása alatt, itt minden akadály nélkül gyakoroltatott a' reformált vallás, és pártfogását Görög vallású Munkácsi lakosokra is kiterjesztette; nevezetesen Munkácsi Orosz Püspököt, Hiláriust, és Basilius Rendén lévő Czernek hegyi Klastromban lakó Orosz Szerzeteseket, királyi Levelével, *) minden terhek és adózások alól felszabadította.

Izabella 1559-ben Sz. Mihály hava 15-kén meghalálozván, az ő fíja János 'Sigmund alatt

*) *Sub dato Alba Julia 3-a Julii 1555.*

is akadály nélkül gyakoroltatott Munkácson a' reformált Vallás, és még akkor sem háborított meg annak szabad gyakorlása, midőn 1567-ben Munkács Svendi Lázár és Forgács 'Sigmond által Maximilián Király részére elfoglaltatott. 1569-ben pedig Mágócsi Gáspárnak, Bereg és Torna Vármegyék' Fő Ispánjának birtokába esvén Munkács, minthogy maga is a' reformált vallást követte 's annak buzgó pártfogója volt, még nagyobb virágzásba jött az, valamint az ő halála után Rákóczi 'Sigmond, 's az ő mostoha fija' Mágócsi Ferencz' és ennek elhunytával az ő Özvegyét Dersfi Orsolyát magának nőül választott Galanthai Eszterházi Miklós' óltalmuk és pártfogásuk alatt is: midőn ellenben Csehországban Ausztriában és Magyar Ország egyéb részeiben szorosabb korlátok közzé szorítottak mind a' két rendű Evangelicusok. *)

Csendesen 's vallásuk gyakorlása szabadságának megszorítása nélkül éltek a' Munkácsi lakosok az ezután következett években is, annyi-
val inkább, hogy Rudolf Király részéről, Mátyás Austriai Herczeg által 1606-ban Sz. Iván Hava 23-kán Bocskai István fejedelemmel kötött Bécsi béke (Pacificatio Viennensis) erejénél fogva, mind a' két rendbéli Evangélicusok, vallás gyakorlási szabadságukban megerősítették, 's Bocskai István fejedelem által, kinek a' többek

*) Engel Geschicht. Tom. IV. pag. 42, 86, 100 és 108.

között Bereg Vármegye is, (mellyben esik Munkács) hatalma alá esett, hathatósan pártfogoltattak.

Azon idő alatt 'is, míg II. Ferdinánd Kir. uralkodása alatt, Esztergomi Érsek és Primás, Card. Pázmán Péter, és Nádor Forgács' Sigmond által, az Ország egyéb részeiben az Agostai és Helvétziai Vallástételt követő Evangelicusok nem kevésbé nyomattattak: Munkácson legkisebb nyoma sem vólt a' vallásbeli üldözésnek, és kivált minekutánna a' Vallás ügye mellett felkölt Bethlen Gábor Fejedelem és II. Ferdinánd kir. között 1622-ben kötött Nickolsburgi Béke 26-dik pontjánál fogva, Munkácsot II-dik Ferdinánd kir. 300,000 magyar forintokba Bethlen Gábornak elzálogosította, az ő őlalma alatt zavartalan békében tisztelték magok módjok szerint a' Munkácsi lakosok Teremtőjüket, az Ország egyéb részeiben is az említett Nickolsburgi Béke erejénél fogva, nem csak mind a' két rendű Evangelicusoknak, hanem a' Római szertartást követőknek is szabad és sérthetetlen vallás gyakorlás engedődvén. *)

II-dik Ferdinánd Király 1633-ban Munkácsot 200,000 forintokba I. Rákóczi György Fejedelemnek elzálogosítván 's birtokába eresztvén, az ő kedvező pártfogása alatt itt a' reformált vallás még szélesebben kiterjedett 's szaba-

*) *Traet. Pacis Nickolsburgensis Art 18,*

dabban gyakoroltatott, sőt minekutánna 1645-dikben Sz. Mihály hava 16-kán III. Ferdinánd Király és I-só Rákóczi György Fejedelem biztosaik által Linczbén kötött béke (Pacificatio Lunensis) erejénél fogva, mind a' két vallástételt követő Evangelicusok vallásbeli szabadságuk helyreállítatott 's megerősítettett: 's Munkács I. Rákóczi Györgynek 's férjfi ágon lévő maradékinak 1646-ban örökösen is általadódott, az ő bővkezűsége, vallásához vonszó buzgósága, 's fejedelmi alapítási által a' Munkácsi Helv. Vall. tartó Sz. Gyülekezet olly virágzó állapotba helyheztetődött, hogy az megnevekedvén, 's annál fogva egy Lelkész elegendő nem lévén, a' Lelkipásztori gondviselésre két Lelki Tanító által hirdettetett itt az Evangyéliomi tudomány; és olly Oskolai intézet is állítatott fel, mellyben több tanítók által felsőbb tudományokra is taníttatott a' tanuló ifjúság; annak élelmére is gazdag alapítást tévén a' kegyes és buzgó Fejedelem. Különösen a' Lelki Tanítók jó karbani helyheztetésök végett, a' hallgatók rendes fizetésükön kívül, a' két Lelki Tanítónak parancsolta adatni

1-ször. A' hat kövű város végén lévő kő málomból Vámbúzának és kásának tizedét.

2-szor. A' Várból minden esztendőben öt verő sertést.

3-szor. A' Vár alól két öl szénát.

4-szer. Nyólcz sing jóféle ángoly posztót.

vagy ha azt a' Lelkészek elvinni nem akarták , 25 magyar forintot.

5-ször. A' tanuló ifjúság számára, felső malmából a' Szombati vámot.

6-szor. Ugyan csak a' Várból, az akkori szállás mód szerint úgy nevezett Schola Mesternek', úgy a' Deákságnak is egy egy verő serést évenként.

7-szer. A' Vereshegyi és Lovácskai tortized a' Lelki Tanítóké, a' Szarkahegyi pedig a' Schola Mesteré volt.

8-szor. A' felső mezei búza-tized is a' Lelki Tanítóknak járt; az Oroszvégi mezőn bíró Munkácsi lakosok magok Lelkészeiknek, ha pedig Görög szertartást követtek, Klastromnak adtak tizedet. — Nem felejtkezett el a' jó Fejedelem a' Munkácsi szegény sorsú 's elnyomorodott lakosokról is, számukra egy Kórbázat építtetvén, hol azok ingyen tápláltattak.

Mi a' Görög szertartású Vallást követő Munkácsi Orosz lakosokat illeti: szabadon és minden megháborítás nélkül gyakorlották ezek is magok módjok szerint vallásukat, és csak annyiban szenvedtek néminémű nyomattatást, hogy az Uradalom Tisztjei által, nem tudni mi okon, az Orosz Püspökök jogaikban olykor megháborítottak. Nevezetesen 1568-ban az akkori nevetlen Püspök hivatala folytatásában, 's keze alá tartozó Gyülekezetek' rendszeres megvi'sgálásukban meggátoltatván, II. Maximilián Királyhoz

folyamodott óltalomért, mellyet tőle meg is nyert: királyi levelében az említett Uradalom Tisztjeinek megparancsolván, hogy a' panaszkodó Püspököt jogaiban megsérteni 's Püspöki hivatala folytatásában gátlani 's háborgatni ne mérészeljék. *) De úgy látszik, hogy II. Maximilián kir. halála után, a' Czernekhegyi Klastromban lakó Munkácsi Orosz Püspökök zavar és gátlás nélkül nem folytathattak püspöki hivatalokat, mert mind László mind Sergius Püspökök kénytelenek voltak amaz Rudolf Királyhoz, e' pedig Bocskai István Fejedelemezhez óltalomért folyamodni, melly tőlök nem is tagadtatott meg. **) Így Petronius és Gregorovics János Püspökök is mindenkor készségedelmet és óltalmat találtak minden háborgatóik ellen. Hanem 1640-ben Taraszovics Basilus Püspök, egy I. Rákóczi György Fejedelemez ellen elkövetett tettéért ***), ennek parancsolatja és az akkori Vár Parancsnoka' Balling János' intézete szerént, Joo Mihály Hadnagy felügyelésére bízott fegyveres Vitézek által, a' Klastrom' Templomából, hová mint valamely menedék helyre vette magát, az Óltár mellől erőszakosan a' Várba hurczoltatott, és ott húzamos ideig kemény fogságban tartatott, míg III. Fer-

*) *Mandat. Maxim. II. dd. Posonii 13-n Octob. 1509. apud Joh. Basilovics in brevi Not. Fund. Koriat. P. I. C. 8. p. 33. seqq.*

**) *Loc. cit. pag. 38. seqq.*

***) *P. Joannicus Basilovics, említett munkájában P. I. cap. 15. pag. 65. ennek egészen más okát adja.*

dinánd Király maga közbenvetésére szabadon nem bocsátódott, olly feltétel alatt, hogy minden eddig a' Klastromhoz tartozott jószágokról lemondják, és a' Klastromot örökösen elhagyja; melyet megcselekedvén, kéntelen vólt N. Kállóba menni lakni, hol III. Ferdinánd Kir. kegyelméből a' Kassai Kamarától, 200 ft. fizetést húzott évenként egész haláláig.

I. Rákóczi György Fejedelem 1648-ban Oct. 22-kén történt halála után az ő kegyes Özvegye Lorándfi Su'sánna Fejedelem Aszszony is anyai módon dajkálta a' Munkácsi lakosokat, és azokat mind polgári, mind egyházi jogjaiban óltalmazta. Különösen kegyes pártfogással ápolta maga Vallása Tanítóit, és azoknak jövedelmeiket nem csak maga meg nem csonkította; de mások által is megcsonkíttatni nem engedte, honnan midőn némelly Nemesek, a' Lelki Tanítóknak tartozott búza tizedet megadni nem akarták, a' Várból fegyveres erőt küldött, és azt erővel vétette meg a' makacskodókon.

Igen nevezetes vólt Munkácsra és az egész Munkácsi Püspöki Megyére nézve az 1649-diki év, mivel Taraszovics Püspököt a' Püspöki székhelyen követett Parthenius Püspök alatt, a' Görög szertartású T. Orosz Papság, ezen évben egyesült a' Római Anyaszentegyházzal. Az egyesítés (Unio) az Ungvári Várban ment véghez, ezen három feltételek alatt: 1-ször. Hogy szabad legyen nékiek a' Görög szertartást megtartani. 2-

szor. Hogy magoktól választott és az Apostoli Sz. Széktől megerősített Püspökük légyen. 3-szor. Hogy Egyházi szabadságaikkal 's jogaikkal megszorítás nélkül szabadon élhessenek.

Vallásához buzgó indulatját 's bőkezűségét a' kegyes özvegy Fejedelem Aszszony, nyilván megbizonyította akkor is, midőn II. Rákóczi György Fejedelem Svédok' segítségökre a' Lengyelek ellen fegyvert fogván, 's ezeket ennél fogva bőszerűállásra ingerelvén, Lobomirszki Lengyel Vezér Munkácsot 300 falukkal felper'selte, melly alkalommal a' Templom is toronnyal lángok prédájává lett, harangok leolvadtak, 's a' megmaradt lakosok csak nem utolsó inségre jutottak. Illy megromlott állapotjokban elégtelenek lévén elpusztult Templomuk 's Tornyük újonnan felépítésökre, a' Fejedelem Aszszonyhoz folyamodtak ségedelemért, illy értelmű esedező levéllel keresvén azt meg:

„Munkács Városának alázatos suplicatioja
 „Nagyságodhoz, mint kegyelmes Asszo-
 „nyokhoz“

„Kegyelmes Aszszonyunk! alázatos suplica-
 „tionk által kinszerítettünk Nagyságodat mint
 „kegyelmes Aszszonyunkat megtalálunk. Nyilván
 „vagian Nagdnak a' Lengyel ellenségnek tüze az
 „elmúlt időkben Városunkat fundamentomostól
 „miképpen porrá tötte, mellyből kitsintől fogva
 „mjnyájunknak menij sok keserves kárvallásunk

„következett, azt tsak a' nagy irgalmú Isten tud-
 „ná megh mondani, de az kj nagjobb édes Iste-
 „nünknek szent tiszteletének háza (kiben ennek-
 „előtte keresztjéni tisztünk 's hivatalunk szerént
 „szép frequentiával viszük vala végbe az Isteni
 „szent szolgálatot) szemünk előtt hogy pusztán
 „áll mind szomorúab és keserveseb. Kire nezve
 „tegnapi napon bizonyos helyben conflualtunk vala
 „'s registraltuk kitsinijtől fogva nagigh io akarat-
 „jából kj mit conferalua az Templomnak építésé-
 „re, de elfogiatkozott 's megh romlott allapo-
 „tunkhoz képest akar mint terjeszkedgüink uigan
 „csak telliességhel elégtelenek vagiunk azon szent
 „Munkának végbevételére. Kénszerítettunk azért
 „kegyelmes Affszonjunk Nagd méltóságghos seghi-
 „tseghhez alazatos bizodalommal foliamodnunk
 „kiönörögwen Nagdnak mint kegielmes Affszon-
 „junknak azon mivel az epületnek mivóltárul igy
 „gondolkoztunk, hogi jörendőre nézve mind a'
 „Templomunknak tetejét 's mind a' Tornyoit keővel
 „Boltozatosan akarnók fel rakatni 's az mint a'
 „Fundáló bixtatott bennünket két kementze méffzel
 „'s két kementze téglával meg érhetnök ha Nagd
 „kegyelmességhe volna ebbelj segítseghet hozzánk
 „szeghény megh romlottakhoz kegelmesse' nyuüta-
 „ni miltóztatnók Ngd. Ha hon peniglen Tegla
 „nem lehetne kegyelmes Affszonjunk valami lapos
 „köveknek hordásában lenne Nagd Seghitseghel.
 „Mellj abbelj Ngd kegyelmességgheth telljes ele-
 „tünkbe alazatosan igiekezzük Ngdnak mint ke-

*„gielmes Affzonyunknak megh szolgálunk; de
 „kiváltképen az Úr Isten mind idő szerént való
 „jdvességhes aldásival 's mind az örök dicsősség-
 „nek hervadhatatlan koronájának bődogh elvéte-
 „vel algja megh érette Ngdat. Ngd kegelmes
 „válaszát bizodalommal várván, kívánjuk az Úr
 „Isten Ngdad sok esztendőkhig éltesse és tarcsa
 „meg az ő Aniaszentegiházának épületire 's sok
 „szegheny igefogiottaknak szerencsájere.” —*

Tellyesedést nyere az Esedezők' ezen kérésök, mert a' jó Fejedelem Aszszony megparancsolta Munkácsi Udvar Bírójának, hogy a' kívánt téglá és mész adódjék meg számukra. Így a' Templom a' toronnyal csak hamar újj díszben fényle, és a' Munkácsi lakosok megújult Templomukban buzgó hálájokkal 's zengedező énekeikkel ismét dicsőítheték a' Mindenek' Alkotóját.

De nem soká örvendhettek ezen bődögságuknak, nem soká nyughattak ezen tekintetben a' béke ápoló ölében, mert Lorándfi 'Su'sánna' (1660. 18 April.) és II. Rákóczi Györgynek Gyaluvári szerencsétlen ütközete után (1660. 7. Jul.) történt haláluk után, Bátori 'Sófia Fejedelem Aszszony setét gyászba borítá eddig tisztán kékellő egöket. Ugyanis Bátori 'Sófia, Római szertartású vallást követő Szüléktől származván, 's ugyan abban neveltetvén fel is, midőn 1643-ban Febr. 3-kán II. Rákóczi Györgyel házassági életre lépett, külsőképpen Férje vallását vet-

te bé, de belsőképpen az Ősi vallást követte, titkon Jézus társaságabeli Gyóntató Atyákat tartván, kik céljok annál inkább elérhetése tekintetéből, a' Rend' ruhájából kivetkezve, más papi öltözetben, sokan bécsúsztak Rákóczi udvarába's birtokaiba, mi Rákóczi Györgynek értesére esvén, annyira megindult, hogy meghatározná az egész Rend' Erdélyből és minden jószágaiból leendő kiszorítását. Azomban sok bajokkal küszdött életét szerencsétlenül végezvén, Bátori 'Sófia azonnal levetette az álorczát, 's nyilván Római szertartás szerinti Vallást kezdett követni, és hogy Zrinyi Péter, Frangepan, Nádasdi és Tattenbach öszveesküvésekbe honyolódott Ferencz fijának, Jézus társaságabeli Atyák közbenjárásukra, Leopold Császártól nyert kegyelmet meghálálja, az Agostai és Helvétziai Vallástételt követő alattvalóinak minden birtokaiban lévő Templomaikat, Paplaki épületeiket, Oskoláikat, és azoknak minden jövedelmeiket fegyveres kézzel elvette, Lelki és Oskolai Tanítóikat lakjaikból részszerént kikergette, részszerént a' Munkácsi Várba hurczoltatta, 's ott Tisztjei által minden kigondolható módon sanyargattatta, nappal őket illetlen 's alávaló munkák végbevitelökre kényszerítvén, éjjel pedig bilincsekbe verve bűdös tömlöczökre taszítván, *)

*) Debreczeni Ember Párt után, az Ultrajectomi Akadémiában az Egyházi történetek volt Tanítója, Lampe Fridrik Adolf, Hittu-

Munkács sem kerülheté ki a' köz veszedelmet, Temploma, Paplaka és Oskolája fegyveres kézzel elvevődött, Lelki és Oskolai Tanítói kiüzetvén, helyökbe Római szertartású Papok iktatódtak, és az eddig amazoktól szedett jövedelem ezeknek adódott. Ugyan ez a' sors érte többek közt Beregszászt, Várit, Bereget, For-
nost és Rákost is. — Nyögve tolúlt mindenfelé a' panasz, fájlalta a' Tek. Vármegye, az olly sok ezereknek okoztatott sérelmet, irral kívánta békötni az ejtett sebet, és Gulácsi Ambrús Al-Ispánt, Szolga Bíró és Esküdt társaival legelőször is Munkácsra küldötte ki, hogy a' kiüzött Lelki Atyákat elvett javaikba visszaiktassa. Fegyveres kézzel állott ebben ellent Bátori

domány Doctora, Hist. Ecclesiae Rftae in Hung. et Transylvania
cxi. m. Munkája 2-dik Könyvének 443-dik lapján, est exen szókkal adja elő: *Eodem anno (1670) et seqq. modo commemorata Principissa Sophia Bathorea a Patribus Jesuitis (in redhostimentum gratiae filio ab iis impetratae) ad id subornata, gravem in Evangelicos suae ditionis Incolas persecutionem inchoavit in Comitatibus proximis Bereghiensis, Zempleniensi etc. per aliquot annos magna asperitate continuatam. Templata occupata, Pastores sedibus suis ejecti in exilium pulsati, nonnulli capti, et in arcem Munkács, in rupe miro naturae artificis, patentibus in campis, nulla montium contigua serie enata, ad ripam fluvii Latortza aedificatam deportati, Turcicorum instar mancipiorum barbara crudelitate tractati, de die operibus omnibus servilibus, quae quidem officialibus Arcis excogitare licuit mortificati, pro nocte ingentibus vincti compedibus, ad teterrimos carceres detrusi, id quod ego ipse et complures mei amici, adhuc Dei gratia superstites a Rev. quodam sene V. D. in Comitatu Zemplén Ministre istarum calamitatum tunc participe, frequentius audivimus et quod ad hucdum hodie Incolis istarum Hungariae partium notum est.*

‚Sófia, és az ennek meggátlására kiküldött katonaság a' T. Kiküldöttség tagjaival, Munkácsi 's más Lelki Pásztorokkal mimódon bánt, megtetszik T. Bereg Vármegyének több Vármegyékhez küldött itt következő leveléből:

*„Illustrissimi etc. Hogy az Úr Isten Nagyságtokat 's kigyelmeteket békességes megmaradás-
sal 's jó egészséges hosszú élettel megáldja szív-
ból kívánjuk. Minémű hallatlan és Országunk-
ban lévő törvényeknek 's Nemesi szabadságunk-
nak nyilván való retorsiójára czélozó dolog tör-
tént legyen az elmúlt felsőbb napokban Ns. Vár-
megyénkben, Nagyságtoknak, kigyelmeteknek,
lamentabiliter és felette igen nagy fájdalomosan
kényszerítettünk detegalni. Midőn Nemzetes Gu-
lácsi Ambrús Úr, Nemes Vármegyénk Vice Is-
pánja ex dictamine 14. 1647. Munkács Városá-
ban Mélt. Batori 'Sófia Fejedelem Aszszony ó
nagysága ellen, az elvött Parochia és ahoz tar-
tozó proventusok végett, ad justitiam cum Se-
niore Evang. Conf. Cottus de Beregh terminált
vólva a' Fejedelem Aszszony nem várván az Ha-
za törvényinek kimenetelétől, recurrált a' mi ko-
ronás kegyelmes Király Urunkhoz Ó Felségéhez,
extrahelván egy protectionálét, Mélt. felső Ma-
gyar Ország Generalissa Gr. Csáki Ferencz
Uramhoz Ó Nagyságához, mellyben Ó Felsége
kegyelmesen parancsolta, hogy praetitulált Fe-
jedelem Aszszonyt, contra quosvis violentos ho-
norum occupatores protegálja, mellyet vévén Ge-*

„nerális Úr etc. ottan Kállai, Tokai Végházbeli
 „Kapitányoknak, az Ő Felsége protectionalissa te-
 „nora ellen parancsolatot adott, hogy valamikor
 „s valamit a' Mélt. Bátori 'Sófia Fejedelem Asz-
 „szony és ő Nagysága emberei fognak parancsol-
 „ni, azt cselekedjék sub gravi animadversione.
 „És midőn a' terminus elközelgetett volna, accom-
 „modálván magokat a' megnevezett Végházakban
 „lévő Kapitányok, Vér Mihály és Petrovay György
 „Úr, Generalis Úr parancsolatjához, feltréven
 „a' Végházban a' Haza óltalmára és nem oppres-
 „siójára rendeltetett praesidiumokat, nem a' vio-
 „lensek hanem sub salvo conductu, az igazságos
 „törvények kiszolgáltatására gyülekező Vice-Is-
 „pán és ex utraque Religione tőlünk deputált Bí-
 „rák ellen insurgaltanak. Elsőben is Vice-Ispán
 „Uram, még útjában megkémlélvén útját melly
 „felé derigálná, közben megeresztett zászlók-
 „kal várták, hogy ő kigyelmét semmi úton és mó-
 „don még csak a' határba is, avragy a' Városba
 „bé ne bocsássák. Mellyet Vice-Ispán Úr eszébe-
 „vévén, accommodálta úgy ő kigyelme útját és
 „dolgoit, bément a' Városba; mellyet a' Fejede-
 „lem Aszszony emberei subolfaciálván, ottan mind-
 „járást (Vice-Ispán Úr becsületes Nemes Ember
 „szabad házául lévén) feles gyalogsággal és Né-
 „met Musquaterosokkal környülvettek, mellette
 „lévő azon processusbeli Szolga-Bíró és egy Cath.
 „Deputátussal, úgy hogy a' terminus napoknak le-
 „folyásáig sem ki sem bé nem bocsátottanak, el

„annyira, hogy Vice-Ispán Urunknak, még csak
 „becsületes emberekkel való beszélgetésre való szá-
 „badsága sem volt. Mind ezek így lévén, midőn
 „a' Deputatus becsületes Úri és Fő Rendek min-
 „den felől gyülekeztek volna némelly becsületes
 „Deputatus Rendeket, inhibitoriummal obtineál-
 „tanak, mellyet is in paribus obtinealván, Nagy-
 „ságtoknak küldöttünk — — a' felyül megem-
 „lített Ó Felsége Végbeli Kapitány és Preesid.
 „Vitézi az utakat mindenfelől elállották és armis
 „resistáltak a' becsületes Deputatusoknak 's né-
 „mellyeknek feles kivont kardokkal, csak a' jó Is-
 „ten óltalmazta életeknek is megmaradását, sőt
 „egy Kozár Boldixsár nevű Rádi gyalog Hadna-
 „gya, a' Fejedelem Aszszony hitivel confirmálta,
 „hogy a' V. Ispánt ha útjába obviálhatta volna,
 „lélekbe el nem bocsátotta volna, az eltíltón ő vé-
 „tette volna el a' fejét; a' Leleszi Conventualis,
 „Pater Mátyus nevű penes mandatum inhibitorium
 „exmissus lévén, tisztiben felette sok exorbitantiá-
 „kat cselekedett. Meglévén azért ezen rettenetes
 „és hallatlan oppressiók és interturbatiók, tovább
 „a' dologban semmiképpen elé nem mehetének, ha-
 „nem re infecta kényszerítették eloszlan. Így
 „értvén azért Nagyságtok ez Hazában történt ret-
 „tenetes törvényteleniséget, fenn említett Gene-
 „ralis Úr ő nagysága az Ó Felségétől kiadatott
 „protectionalisnak vigora ellen, elfelejtkezvén Ő
 „Nagysága méltóságos hivataláról, mind tempo-
 „re installationis tett compromissumról a' Véghá-

„zakban a' Haza óltalmára rendeltetett praesi-
 „diariusokkal így opprimálja a' nemesi szabadsá-
 „got, hasonlóképpen a' megnevezett Mélt. Fejede-
 „lem Aszszony, maga földjén lévő német 's ma-
 „gyar gyalogjaival és embereivel. — Minthogy
 „azért eleitől fogvást Nagyságtokkal kigyelme-
 „teikkel mindenekben a' jó correspondentiát meg-
 „tartottuk, úgy mostan is igen felette kérjük és
 „kényszerítjük is Nagyságtokat kigyelmeteket igaz
 „magyarságára, ezen rettenetes nagy lelki 's tes-
 „ti oppressiót és Hazánk törvényeinek nyilván
 „való subversióját, Országunk Statutumai ellen való
 „oppositióját, nevezze maga fájdalmának 's él-
 „tessen bennünket élő tanácsával és törvényes as-
 „sistentiával, ezen felyül specificalt méltóságos
 „Személyek és szolgálai ellen is mit kellessék elkö-
 „vetnünk, hogy annyival inkább jobb móddal pro-
 „cedálhassunk útunkban. etc. etc.

„P. S. A' Fejedelem Ó Nagysága Német Mus-
 „quaterosi Vice Ispán Úrhoz menő becsületes Prae-
 „dikátori Rendeket is Musquaterokkal megtaszi-
 „gálván, rút betstelen szókkal illették.“

Micsoda lépéseket tett ennekutánna ezen tárgyban a' T. Vármegye, és ha tett, micsoda sikere lett ebbeli közbenjárásának, nyomára nem akadhattam. Annyi bizonyos, hogy ez az ügy a' T. Vármegyének szívéen feküdt, mert ez 1673-ban a' Munkácsi 's más Beregi Lelki Tanítók' elvett tizedjek visszaadattatása eránt a' N. Szepesi Kamarához egy Követet küldött, de

minden siker nélkül, mert a' T. Megye kívánságát a' tisztelt Kamara a' Fejedelem Aszszonnyal közölvén, ez annak egészen ellene szegezte magát, így irván az említett Kamarához:

„*Magnifici et generosi etc. Literas vestrarum Dominationum in negotio proventus extradandi praedicantibus haereticis accepimus. Inhonestus homo et cui fides nulla adhibenda est, non graviter affirmavit illam Legationem nobis quoque consentientibus fuisse institutam, immo publice coram toto Comitatu contradixit noster homo, addiditque se nec contribuere velle in iaticum illius legationis, sciantque Vestrae Dominationes, nos nunquam consensuros in ullo puncto, quod est contra nostram Catholicam fidem, et certe merebatur Legatus ille acrimoniam et insulsum responsum. Rogamus Vestras Dominationes, pro zelo, quo feruntur erga fidem Catholicam, ne vel in minimo faveant nequam haereticis praedicantibus, quia omnium praesentium ipsi sunt in causa primum et etiam simul non tantum proventus illorum auferantur, verum etiam ipsi omnes pellantur. Deus conservet Vestras Dominationes feliciter. Datum in arce nostra Munkács die 17 Sept. 1673. Obsequentissima Sophia Bátori. m. p.*

Bátori 'Sófának ezen levelét a' N. Szepesi Kamara illy értelmű levél mellett közölte a' T. Vármegyével:

„*Illustrissimi etc. fratres, amici et vicini ob-
servandissimi! Non ita pridem hic existentibus
Ablegatis illustr. etc. nomine totius Incliti istius
Comitatus de Bereg institerunt, quatenus Prae-
dicantibus ex decimis portiones, quas praeten-
derent extradarentur eisdem, cumque praeme-
moratos Ablegatos interrogassemus, num totius
Comitatus haec esset instantia, responderunt affir-
mative. Interim requisita a nobis circa praemis-
sum negotium Cels. Domina Principissa, quam per
totum contrarium rescribat nobis, ex hisce in pa-
ribus adjunctis intellecturae sunt uberius etc. —
hoc fine perscribendum erat, quo in similes ab-
legatos, qui nomine totius Comitatus legationes
referunt in iis quae sibi a toto Comitatu commis-
sa non sunt a modo in posterum serio animad-
vertatur. Cassoviae 7-a Oct. 1673. S. C. R. Mat-
tis Camerarius. Exc. Aul. Consiliarius Hung. Vi-
ce Praeses et Scepusii I. Camer. Administrator,
caeterique Camerae eiusdem Scepusiensis Consi-
liarii.*“

Íly szomorú környülmények között a' Mun-
kácsi Helv. Vallástételt követő polgárok kén-
telenek voltak nagyobb erőnek engedni, annyival
inkább, minthogy az Ország egyéb részeiben is,
a' két Vallástételt követő Evangelicusok üldöz-
tetésök a' legfőbb pontra hágott. Melly keserves
helyheztetésben voltak ezen idő tájban a' felső
Magyar Országi mind két renden lévő Evange-
licusok, kitetszik Spankau Tábornagynak T.

Bereg Vármegyéhez küldött itt következő leveléből:

*„Illustrissimi etc. Quocunque in his partibus
 „Regni Hungariae mens et oculi convertuntur,
 „manifestissime et probabiliter comperitur subor-
 „dinatione et instinctu nonnullorum Calvinistarum
 „in visceribus Comitatum degentium, illos nequam
 „praedones, latrones, rebelles, nonnisi Catholi-
 „cos Regnicolas, Sacerdotes, Religiosos suae Mat-
 „ris sacratissimae fideles persequi incaptivari, an-
 „gariarique et nonnullos per litrum dimitti, ali-
 „quos crudeliter mutari, dilaniari. Et certissi-
 „mum est, nisi per fautores et instigatores occa-
 „sio mali ipsis praeberetur, hique maledicti ho-
 „mines foverentur, absque dubio tam libere undi-
 „que minime vagarentur et tam detestabilia latro-
 „cinia, juxta eorum placitum haud exercerent.
 „Quae cum ita sint, Incl. Cottui finaliter et de
 „veritate scribo, quod et ego, quamvis invite ad
 „ultima media condescendam, exercituique Suae
 „Mattis Smae cuiusvis nationis et ordinis licen-
 „tiam dabo, ut eodem processu cum Calvinistis
 „utantur, eos capiant, persequantur et similiter
 „litro mediante dimittant. Si quidem et Leges natu-
 „rae, par pari referendum esse dictarent, quod
 „scriptum I. Cottus pro rato et firmo teneat. Caete-
 „rum permaneo Il. Dominationum Vestr. Cassoviae
 „20 Martii Servus addictissimus Paris Spankau“.*

Mint a' Pásztor nélkül lévő szélyel riasztott Juhok, úgy széledeztek Templomjoktól, Os-

kolájoktól, Papjaiktól 's Tanítóiktól megfosztott Munkácsi Ref. Lakosok. Híjjába folyamodtak esedező leveleikkel Báthori 'Sófiához, 'nem vala fül, melly panaszaikat meghallotta volna, nem vala pártfogó, nem vala irgalom 's szorúlt mejjeből kitört bús sóhajtások csak titkon tolakodtak a' Mindenttehető zsámolya eleibe. De valamint a' legzivatárosabb 's minden pillanatban vég veszéllyel fenyegető borút, derű szokta követni: úgy a' Munkácsi lakosok' húzamos ideig tartott elfojtó fájdalmokat is, lelket elevenítő öröm váltotta fel. Mert Bátori 'Sófia (1681) halála után, Gróf Tököli Imre, I. Rákóczi Ferencz szép özvegyét Zrinyi Ilonát nőül vévén, 's Munkács is ennélfogva birtokába esvén, Bátori 'Sófia által elvett Templomot, Paplakot és Oskolát 's ezeknek jövedelmeit, elébbeni birtokosinak visszaadta; 's P. Teremi István Munkácsi Ref. Lelki Tanítót, 's T. Beregi Egyházi Vidék Esperestjét, maga hintaján béhozván, 's a' paplakba bészállítván, a' Vallás' szabad gyakorlását visszaállította, úgy mindazáltal, hogy a' Római szertartású Lelki Tanítónak is, lakhely mutatódott ki, az Isteni tiszteletet egy Rozman nevű Úri Ember házában folytatván. Papi jövedelmekre nézve pedig Gróf Tököli a' két Papot így egyeztetette meg, mint az eredeti példányból szórúl szóra lemásolva következik:

Megalkudott a' Munkácsi Evang. Predikátor a' Cath. Pappal olly formában hogy:

1-ször. A' Sequestrumba lévő búzabeli ez idei (1682-i) parochialis proventus, azzal együtt kit a' Catholicusok efféle proventusba bé nem adtak, de megadni tartoznak, három részre oszolván, a' két rész maradjon az Evangelicus Predikátornak, a' harmadik rész penigh adatódjék a' Cath. Plebánusnak, mivel Sz. György naptól fogva usque ad 16 Augusti szolgált, ki is egy esztendőnek harmad részét tőtte.

2-szor. Az melly földből és szőlőből a' Cath. Munkácsi Incolák vagy Vidékiek Dézmával, vagy más nevezet alatt való pensióval tartoztanak, ha paraszt renden való, az Város Bíráji által, ha penigh Nemes emberek, ad mandatum suae Celsitudinis, Szolga Bíró Uram által exigáltatván megemlített restantia; juxta primi puncti accordam, participálja mind az Evangelicus Predikátor, mind Catholicus Pap maga részit belőle.

3-szor. A' Parochiához tartozó földeket valaki bévetette tél alá akár Catholicus, akár Evangelicus légyen: az Dézmát jövendőben az Evangelicus Ministernek adja, annakutánna penigh, sine annuentia Ministri Evangelici Munkácsiensis sive Parochi, senki azon földeket ne colálja.

4-szer. Ráthy István Úr és felesége, ha nem complanálja dolgát, az tőlök proveniált dézma eránt (kit potentia mediante adimáltak vagy elvesztegettek) az Evangelicus Parochussal juris ordine requiráltassanak érette.

5-ször. Minthogy comperiáltatott, hogy a' felső mezőben lévő Magyarok által bévetett szántó földekről az dézma, búzából és gabonából úgy a' Csernetzszeghi hegyen magyarok által cólált szőlőből a' borbéli dézma a' Munkácsi Parochusnak adatott régenten, a' melly azon Hegyről dézmából proveniált bor in sequestro vólt a' Munkácsi Bírónál, adódjék a' Munkácsi Predikátornak; kinek harmad részét ő is adja ki a' Catholicus Papnak ez idei azon Ekklé'siába való szolgálatjáért, mellyet tött ut praemissum est Sz. György napjától fogva ad 16-am Augusti.

A' felső mezőről penigh, mivel senki sem adta meg az dézmát ez idén, indifferenter Catholicusoktól és Evangelicusoktól praevio modo Szolga Bíró és Város Bírája által exigáltatván, igazán azon dézmának ez idei proventusa is, a szerént osztassék el, valamint a' más felyebb meg irt búza, gabona.

A' közép mezőben és Oroszvégesi mezőben lévő magyarok által vetni szokott szántó földekből való dézma penigh, nem comperiáltatván sufficienter hic et nunc, hogy ab antiquo a' Munkácsi Parochusnak pendáltatott és attól adimáltatván, a' Munkácsi Orosz Klastromhoz applicáltatott volna, circiter 20 esztendővel ez előtt, az néhai Mélt. Bátori 'Sófia Fejedelem Aszszony Ő Nagysága által: in uno certo ad id praefigendo termino, Nemes Beregh Vármegyének Vice Ispánja és mellé rendelendő Sz. Bírája 's Jura-

tus Assessora előtt comprobálván az Evangelicus Parochus, hogy 20 esztendővel ez előtt ante annum 1660, vel in eodem etiam anno, azon specificalt két mezőben való szántó földeken termett vetésből az magyarok Munkácsi parochiához az Evangelicus Predikátornak pendálták; ezután az Orosz Papok és Batykók az olyatén magyaroktól nem exigálhatják a' dézmát, hanem a' Magyarok Munkácsi Evangelicus Predikátornak, az Oroszok penigh a' Klastromhoz adják ki az igaz dézmát.

6-szor. A' Veres Ó és Új Hegyen való szőlőből proveniálni szokott dézma eránt való praetensióját is az Evangelicus Munkácsi Predikátornak, ha praevio modo sufficienter comprobáltatik, azon Hegyről való proventus az Munkácsi Evangelicus Predikátor és Parochus mellett maradjon; hol nem próbáltatik humano testimonio, az Orosz Klastromnál marad.

7-szer. A' Rákosi Parochiához tartozó Iványi hegyről proveniált Magyaroktól való dézma-beli bor megh adatódik.

8-szor. A' Rákosi, Dávidházi és Kelecse-nyi (Klacsanó) Ekklé'siákhoz tartozó Pohárokbán, egy réz és ezüst pohároknál és azokhoz való patináknál többet nem asserálván lenni Pater Crussay Úr magánál, azokat is in instanti megh ígérte adni. Az Munkácsi Ekklé'siának collectájába penigh, a' melly edjnehány forint vagyon kezénél, azt is akkor ígérte megadni,

mikor a' Catholicusok és Evangeliéusok kérdésben és villongásban lévő Munkácsi Toronyban a' Vár palánkjából vitt harangh a' Catholicusoknak meg adatódik. — Melly harang eránt való assertiójok is az Catholicusoknak megbizonyosodván: hogy potiori ex parte a' Catholicusok rezéből és költségével öntetett, az Munkácsi Evangelicusok tartoznak megadni említett harangot az Catholicusoknak; ellenben az Evangelicusok azon harangban lévő rezeikért 's költségeikért, ha akarják, megtarthatták, az Catholicusok által tsináltatott ugyan azon Evangelicusok Ekkle'siájában maradt harangot, a' hol nem akarnának azzal contentusok lenni, száz forint exolváltatik nékiek azon villongásban lévő és Catholicusoknak megadandó harangban lévő részekért."

Illy egyesség mellett a' béke visszaszerezett, és a' Ref. Lelki és Oskolai Tanítók szinté 20 évekig tartott számkivettetésök után eléb-beni jogjaikba visszaállíttatván, minden ezután következhető zavar elhárítása végett, Tököli Imre Gr. maga eleibe kívánta terjesztetni a' Munkácsi Ref. Lelki és Oskolai Tanítók évenkénti jövedelmök rendszerét, melyet T. P. Teremi István Esperest, — Szolga Bíró Kádas Mihály, és Esküdt Horváth János Uraknak, mint ezen dolog megvi'sgálására a' Ns. Vármegyétől kirendelt Biztosság' Tagjainak, a' Munkácsi R. Szentegyház régi, de az idők viszontagsági miatt

már most meg nem lévő anya könyvéből, tulajdon kezeivel szórúl szórúl kiírva, ekképpen terjesztett eleikbe:

*Proventus Reverendorum Dominorum Pastorum
Munkacsiensium.*

1. Minden ember nemes és nemtelen, tartozik három kalongya búzával, ha húsz kalongya búzája marad; a' féle ember nem fizet 25 f . huszonöt pénzt, és esztendőben az öllyannak tartozik a' Predikátor (Hetes lévén) egy halotti predikátzióval.

2. Ha kevesebb búzája vagyon, egy vagy másfél kalongyát ad jó akarátja szerint, ha búzát nem fizet, kell adni Dénárt 25 f . huszonöt pénzeket. Ez ilyennek halotti predikátzióval nem tartozik a' Predikátor.

3. Vagynak a' Parochiához három mezők: felső mező, másik, víz közt való mező, harmadik Oroszvégési mező. Ezekről a' magyarok tizedet adnak; effélék is ugyan tartoznak Den. 25, de ezeknek a' Predikátor nem tartozik halotti predikátzióval pénz nélkül.

4. Vagynak szántó földek is mindenik mezőre. Edjikke, a' vízen innen lévő mezőre vagynak 16 nro. tizenhat szántóföldek, ötét hagyta idevezült Dévainé asszszonyom, Nagy hegy felé menő országútjára dűlnek. A' régi Parochiális földek a' Vár felől szomszédi, ugyan ott vagynak öt régi parochialis földek, egyik hosszú föld az ország útjára megyen ki; a' négy rö-

videbb, de széles és nagy földek a' Nyíresre menő út edjikét a' Vár felől szakasztja; három földek vagynak az Új Falusi útnál, a' mint a' Pap folyás megszakad. A' Pap folyás pedig egészen a' parochiához való a' parlagokkal együtt. — Vagynak ismét három földek a' Vár felé a' kaszállóra nyúlnak. Észak felől szomszédja a' Somogyi Márton földjei. A' vizen túl való mezőre vagynak hasonlóképpen 16 földek; Polyatinában nyolcz egy szélben a' Latorcza parton, négy közöttök Horváth Mihályné földjei, Lovácska felé dől Oroszvégtől két derék hasznos föld, Pap folyásának hívják. Idvezült Dévai Jánosné Aszszonyom hagyott ismét kettőt végében lévő czikkelyekkel, az Ország útjánál vagyon; a' czikkelyeket egy út szakasztja el a' derék földektől; szomszédja volt egy felől a' Vak Laczkó földje.

5. Vagyon egy kaszálló rét, a' Rusztó hídjánál, mellynek irtására a' Nép köteles. Vagynak három derék kaszállók, egyik a' Nyirjesen, kinek egy felől szomszédja Ignéczi Márton, más felől száraz Laczkó kaszállója. Ezt hagyta idvezült Dévainé Aszszonyom az Ekklé'siának. Másik vagyon a' Csonkás felé a' Fűzesen; harmadik közel a' Várhoz, Tzövík János kaszállója dél felől szomszédja.

6. Vagynak három szőlő hegyek: 1. Csernethszeg, 2. Veres kis Hegy, 3. Lovácskai Hegy. Ezekről tized jár, ha a' szőlő nem plántált.

7. Vagynak ezeken kívül, Veres Ó Hegy és Veres Új Hegy, ezekről a' börnak tizenötöde jár.

8. Vagynak két két szállók mindenik Parochiához a' Nagy Hegyen egymás mellett. Ezeket a' Pásztor tartozik metszetni, kapáltatni; a' Városbelieknek kell örökíteni; kötözésével a' Pósházaiak tartoznak.

9. A' Császár búzájából, borból, zabból, Octáva jár a' Ministereknek, melly köz a' Schola Mesterrel; a' Mater Ekkle'siában Cathedra-ticummal a' Schola Mesterrel együtt tartoznak, úgymint a' Mater Ekkle'siában flor. 1 $\frac{1}{2}$ egy forint, de Őszi vendégséggel nem tartoznak; a' Filiálisban való Octávához nincs köz az Oskola Mesternek.

10. Halott felett való predikállástól fizetnek három márjást. Kereszteléstől nyolcz pótrákat. Esketésért a' Copulatioért három márjást.

11. A' hat kövű avagy alsó malomban a' Fejedelem búzájából a' mit jut, tizede jár a' Ministereknek, a' kásából is tizede.

12. Minden Ökör és Tehén marhának a' nyelvét, mellyet a' Czéhbeli Mészárosok kívágnak, a' Papnak adják, két font hússal tartoznak.

Várbeli Proventus.

1. A' Várból a' két Predikátoroknak adat-tatnak öt nro. 5 verő disznók. 2. Edj edj öl széna. 3. A' két Predikátorok számára 8 sing fajlandis posztó; ha a' posztót venni nem akarják, 25 forint érette.

Ezen rendszeres papi jövedelmeknek minden pontjai a' felyebb említett Ns Vármegyétől kiküldött Biztosság által szorossan és törvényesen megvi'sgáltatván 's azoknak igazságos vól-tuk hites Tanúk által bebizonyíttatván, azoknak bírásukban a' Lelki Tanítók megerősítetttek; hanem némely paplaki és a' közép 's Oroszvégi mezőben Cath. és Ref. Munkácsi lakosok által vetett földekből járó tized eránt maradván még fel némi kérdés, ennek eligazítását Tököli Imre gr. jószágai akkori fő Felügyelőjére Sárossy Sebestyénre bízta, ki ezen tárgyban ily határozást tett:

Praesentibus adom tudtára mindeneknek, hogy kegyelmes Urunk ő Nagysága, az elmúlt 1682-dik esztendőbeli Karácsony előtt requiraltatván Ns. Bereg Vármegyei Helvetica valláson való Predikátorok societása által, kívánságokra Munkács Városában lévő Evangelicusok Ministere avagy Parochusa eránt úgy resolvált, hogy valaki azon Munkácsi Parochiához tartozó földeket Tél alá bévetette (akar Catholicus akar Evangelicus légyen) a' dézmát jövendőben az Evangelicus Ministernek adja ki; annakutánna penigh sine annuentia Ministri Evangelici Munkacsiensis sive Parochi senki ne colálja, melyre nézve intetnek mindnyájan, valakik ezen földeket bévetették, az igaz dézmát a' Munkácsi Evangelicus Predikátor Uramnak kiadják, sub gravi animadversione suae Celsitudinis et poena articulari.

Mivel pedig a' közép mezőben és Oroszvégesi mezőben magyarok által vetett földekből proveniálni szokott dézma felől kegyelmes Urunk Ő Nagysága méltóságos resolútiója szerint Ns. Berég Vármegye V. Ispánja, Szolga Bírāja és arra deputálandó Juratus Assessora előtt nem comperiáltathatott azon ante annum 1660 vel in eodem etiam anno, az ollyatén Magyarok által vetett földekből proveniáló dézma Munkácsi Evangelicus Predikátornak excindáltatott é? vagy az Oroszvégesi Klastrombeli Papoknak? mely comperimentum nem az említett Predikátoron, hanem Ns Vármegye Tisztjein múlt; arra nézve, azon specificált két mezőben lévő magyarok által tött vetésekből proveniáló dézmát az Evangelicus Munkácsi Predikátor és megírt Klastrombeli Papok által denominálandó két hites ember igazán exigálja, és köz helyre, az Oroszvégesi Bíró vagy más emberséges ember házához hordassák, 's maradjon sequestrumba, míg az háborúzásról haza jövéen a' Ns Vármegye Tisztjei, kegyelmes Urunk Ő Nagysága resolútiója szerint comperiálják praemisso modo, hova deveniált azon dézma in anno 1660 vel ante eundem annum, és valamint akkor comperiáltatik, hova pendáltatott a' megírt dézma, ugyan azon Eklésziának Parochusa, mind ez egyszeri, mind ennekutánna való dézmákat usuálja. — In Arce Munkács die 29 Junii anno 1683. Sárosy Sebestyén, Munkácsi Praefectus. m. p."

De nem sokáig tartott ez a' tündér szárnyakon épült boldogság, nem soká örülhettek a' Munkácsi Ref. Lakosok vallásbeli szabadságuknak: mert Tököli Imre gr. szerencséjének hanyatlásával, 's az Országból Caprara Tábornok által lett kiszorításával, minekutánna 1686-ban 18-dik Január. a' Munkácsi Vár Gróf Caraffának feladattatott, ismét fekete fellegek tolúltak az említett lakosok tisztán tündökleni kezdett egökre. Ugyanis Zrinyi Ilona, a' Vár feladása után, az egyesség 2-dik pontja erejénél fogva, első férjétől maradt gyermekeivel Rákóczi Ferenczel és Juliánnával, Bécsbe vitetvén és ott a' Felség a' nevezett Rákóczi árváinak Gyám-Attyává Cardinális Kolonics Érseket nevezvén ki; ez és a' Rákóczi Árvái jószágainak fő Igazgatója Klobusiczki, a' Magyar Országi mind két renden lévő Evangelicusok' vallásbeli szabadságokat újra megerősítő Soproni 1681-ki Ország Gyűlése 25-dik törvény cikkelyébe bécsúsztatott ezen záradéknál fogva, *salvo tamen jure Dominorum Terrestrium*, Rákóczi szélesesen kiterjedő jószágaiban valamint egyébütt is, úgy Munkácson is a' Hel. Vallástételt követő lakosoktól a' Templomot ismét elvették, Papjaikat lakjaikból kiűzték, 's helyeikbe Római szertartású Papokat iktattak bé 's jövedelmöket nékiek adták. — Ezen gyászos történet után egy ideig csak az ég alatt a' fák között, annakutánna pedig egy

Miklós Deák nevű nemes ember *) telekén épült Csűrben tartódott az Isteni tisztelet, 'mind addig, míg az említett csűr helyén egy jó nagy ház forma fa Templom nem építődött. Igyekezte ugyan ennek építését Card. Kolonics megakadályoztatni, sőt nem csak Munkácsról, hanem a' Rákóczi széles terjedelmű minden birtokiból is ki akart minden reformált Valláson lévőket kikergetni, így írván Klobusiczki Ferencznek, Rákóczi Árvái jószágai Helytartójának: „*Et cum „Haeretici, multis excedant ab usibus, conclusum est, quod Domini Terrestres illos ejicere „possint. Volo omnes exulare et ex his bonis ejectos, qui si nolint bonis, inveniam aliud medium „illos expellendi.*“ De tartván attól, hogy ezzel oly tüzet lobbaszt, melyet nem könnyenólthat el, csak a' Ref. Papokat parancsolta kikergetetni 's kiűzetni, így írván ugyan csak Klobusiczki Ferencznek 1689-ben: *Quoad praedicationes, jam semel declaravi mentem meam, si non credunt verbis, experientur verbera adhuc semel monitos volo de abitu **).* Illy elnyomatott ál-

*) Ennek a' tudományos voltánál fogva közönségesen Miklós Deáknak neveztetett Nemes Embernek igaz neve volt Keresztúrg Miklós. Ex azon Teleket, mellynek egy részét Templom helynek engedte, vette 1669-ben Kozák Kristina Aszszonytól, Bárány István Nőjétől 450 forintokért, mellyet maradékitól az Uradalom 1760-ban vett meg, 's azon kis részt, mellyet Keresztúrg Miklós Templom helynek engedett; Gróf Schönborn Eugen Ervin, a' nevezett évben mint alább is meg fogjuk látni, minden terhek alól felszabadított.

**) Lampe Hist. Eccl. L. II. pag. 505.

lapotjokban a' Munkácsi Ref. lakosok hijába folyamodtak Udvarhelyi György's mások által sebeik orvoslásuk végett a' Királyi Felséghez, mert Card. Kolonics oda vitte ki a' dolgot, hogy pusztá ígéretnél egyebet nem nyertek.

Nyájasabb indulattal, védőbb pártfogással, 's szívesebb hajlandósággal és szeretettel viseltetett Card. Kolonics nem csak a' Római, hanem az ezzel egyesült Görög szertartású lakosok eránt, és azoknak Papjaik eránt is; mellyet az által nyilvánított, hogy még Taraszovics Püspök alatt a' Klastromtól elvett és Munkácsi uradalomhoz kapcsolt Bobovistye és Lauka nevű helységeket 1692-ben De Camellis Jó'sef Munkácsi Orosz Püspöknek 's a' Klastromnak visszaadatta; 's azoknak bírásukba, N. Váradi volt Püspök' 's akkor Leleszi Prépost' Benkovics Ágoston', és a' Leleszi T. Káptalan Irnoka P. Szegedi János által, Klobusiczki Ferencz, Kölködi András Szolga Bíró, Séchy György és Szeredszegi Imre Esküdtek, 's Kalmár Mihály Munkácsi Polgár jelenlétekben visszaiktattatta. — Ugyan ezen De Camellis Jó'sef Püspöknek köszönheti a' Munkácsi Megyebeli T. Orosz Papság jobbágysági terhek alól lett felszabadítását (emancipatióját), ki is látván a' T. Papság terhes nyomattatását 's keserves állapotját, látván, hogy a' Földes Urak az Orosz Pap és más Jobbágy között legkisebb különbséget sem tesznek, hanem Úr dolgára, tized adásra, 's min-

denféle szolgálat tevésre kényszerítik; elfogják, büntetik, veréssel fenyítik, gyermekeit jobbagyságra szorítják, eladják 's a' t. Cs. K. Felséghez Leopoldhoz folyamodott, ki az ő kérésére a' T. Orosz Pápságot minden ezen elszámolt terhek alól felszabadította, 's ezen szabadságukat 1692-ben Aug. 23-kán költ Ok levelébe megerősítette. —

Más részről pedig akármit törekedtek légyen is Card. Kolonics; és a' Munkácsi uradalom az ő intésére figyelmező Tisztjei, az itteni Helv. Vallástételt követő lakosoknak ha nem egész kiirtásukon is, legalább vallásbeli szabadságuk' megszorításán: mindazáltal azt minden arra fordított erejökkel is véghez nem vihették; mert a' Miklós Deák telekén épült fa Templomban szakadatlanul gyakoroltatott az Isteni tisztelet mind addig, — míg 1703-ban II. Rákóczi Ferencz, a' Jus armorum és Forum Neoaquisticum által megszorított Ország lakosinak felzendülésük alkalmával a' békételenektől néki ajánlott Fő Vezérség' általvételére Lengyel Országból bėjővén, 's Munkácsot, a' Spanyol Ország felé útnak indított, de útjából Rákóczi Ferencz lépéseinek meggátlására visszatérített Montecuculi ezeredje felgyújtván, a' Város nagyobb részével együtt, az említett fa Templom is földig nem égett.

Ezen gyászos történet miatt inségre jutott Város' nagyobb részént Helv. Vallástételt köve-

tökből álló lakosi új Templom építhetésére, tehetetlenekké tétetődván, 1705-ben II. Rákóczi Ferencz Fejedelemez, és a' Szécsényi mezőn öszvegyült szövetséges Rendekhez folyamodtak Követeik által, esedezvén elvett kő Templomuk, Paplakjaik és Oskoláik visszaadatásukért: melly folyamodásuknak lett is annyi sikere, hogy ha a' kő Templom birtokához nem juthattak is, legalább Templomnak való helyet 's Templom' építésre a' Fejedelemtől 300 forintokat nyertek; 's ezeken kívül egy Paplakot, és a' Templom 's Paplakok régi jövedelmeit visszakapták, mint megtetszik a' Szövetséges Rendek' itt következő végezésükből:

*„Munkács Városában való Templom Czin-
 „teremmel együtt marad a' Catholicusoknál cum
 „pertinentiis. A' Reformatusoknak hely fog ex-
 „cindaltatni pro Ecclesia, mellynek felállítására
 „deputáltatni méltóztatott a' méltóságos Fejede-
 „lem 300 f. három száz R. forintokat, de a'
 „Parochiához és a' Templomhoz való jövedelem
 „marad a' Reformatusoknak, melly helyett a' méltóságos Fejedelem fog tenni fundatiót a' Cath.
 „Plebanusnak. Mivel pedig két Parochia vagyon
 „ottan, azért egyik legyen a' Catholicusoké, a'
 „másik Scholával és Ispotállyal együtt legyen cum
 „appertinentiis utriusque Parochiae a' Reformatusoké.“*

A' nyert Templom helyén csak hamar építődött is egy 5½ öl hosszú, 3½ öl széles és 1½

öl magos fa Templom; de a' visszaítélt Paplakot (mellyet néhai Dévai János Özvegye hagyott vég akarat szerént a' Ref. Gyülekezetnek) a' kő Templomnak még Kard. Kolonics idejében lett elvételekor, a' Római Egyház akkori Lelki Tanítója, néhai nagyságos Barkóczi György Özvegyének, Nagyságos Kohári Judith Aszszony-nak 50 pengő forintokban elzálogosította, ki a' zálogos summán felyül 98 pengő forintokat költenémelly mellék épületekre, az érdeklött Paplakot, az őszveséges summának, u. m. 148 pengő forintoknak lefizetésök nélkül nem akarta kibocsátani. Így hát ismét kénytelenek voltak II. Rákóczi Ferenczhez folyamodni, ki is ezen tárgy elintézésére Kazinczy Andrást segéd társával e' következő parancs mellett küldötte Munkács Városába :

Generosi nobis Fideles Dilecti!

*„Salutem et principalis gratiae nostrae pro-
pensionem. — Úgy informáltatunk, hogy Ns.
„Bereg Vármegyében, Munkácsi Városunkban a'
„melly házat most Tekintetes Nagyságos Kohári
„Judith Aszszony bír, ennehelőtte való időkben
„az ott való Reformata Ekkle'sia számára legál-
„tatván, ezen Ekkle'sia Predikátori birták mind
„addig, míg a' felyebb elmúlt esztendőekben Tem-
„plomjok elfoglaltatván, azon házra is a' Catho-
„licus Plebanus tette kezét, és az említett Úrnak
„s Aszszony-nak eladta. Kihez képest Kigyelme-
„teknek, vezérlő fejedelmi auctoritásunkból pa-*

„*parancsoljuk, hogy a' megirt helyre menvén, az
 „elmúlt esztendőben a' Szécsényi Gyűlés alkalmá-
 „tosságával adatott instantiájokhoz 's transaction-
 „jokhoz tartván magokat, azon házban, úgy a'
 „Sabathalénak dolgát vóltaképpen kitanúlván, a'
 „mennnyiben azon Reformata Ekkle'sia igaz jussa
 „comperiáltatik, igazítsa el kigyelnetek. Secus
 „nec facturi. Eosdem benevalere desider. —
 „Rosnaviae d. 26-a Januarii 1707. Franciscus
 „Princeps Rákóczi m. p. Sigismundus Janki m. p.
 „Franciscus Aszalay m. p.”*

Ezen parancsnál fogva Kazinczy András Munkácsra megérkezvén, mit végezett ezen tárgyban, megtetszik az itt következő tudósításból:

„*In Oppido Munkács comparendo, ubi in
 „praesentiam nostri, tam ex parte Catholicorum,
 „quam Reformatorum convocatis auditoriis ra-
 „tione Fundi, per Joannis quondam Dévai reli-
 „ctam *) , Reformatis delegati, taliter convene-
 „runt: ut Dominus Plebanus Munkacsiensis, oc-
 „casione venditionis dictae Sessionis pro Fundo le-
 „vatos florenos 50 in alba moneta Dominis Refor-
 „matis restituat, quibus addere tenebuntur Do-
 „mini Reformati in simili moneta fl. 98, ut fl.*

*) Dévai Jánosné abban az házban lakott, melly most a' néhai mélt. Beck Pál Cs. K. Tanácsos Özvegyének mélt. Bártzy Anna Aszszonyának birtokában van. 1699 a' Ref. Iskola Tanító Vecserkovics László, még a' Dévainé fele teleken lakott, de már 1760-ban, mind a' Pap, mind az Iskola Tanító lakása a' Római szerzetesű Paplak szomszédságában vólt.

„148. *Spectabilis ac magnifici quondam Georgii*
 „*Barkóczi relictæ Viduæ, cui videlicet dictus*
 „*Fundus in summa specificata impignoratus fuit,*
 „*restituere possit, quo etiam tenebitur; interim*
 „*nos ad mandatum suæ serenitatis principalis ean-*
 „*dem resignavimus. Licet partes inter se modo*
 „*praedecclarato convenerint, nihilominus, dum pe-*
 „*cunia, uti praespecificatum est, deponi debuis-*
 „*set, Reverendus Catholicus non solum depositio-*
 „*nem ejusdem denunciavit, imo et in persona se*
 „*abstraxit. Cum autem vi conventionis ex parte*
 „*Evangelicorum cedens pecunia in moneta argen-*
 „*tea in praesentia nostri deposita fuisset, ne ita-*
 „*que ulteriusquoque justus patiatur Domum con-*
 „*troversam, vi benigni suæ serenitatis principa-*
 „*lis, Auditorio Reformatorem assignavimus rele-*
 „*gando ratione restant 50 flor. Hung. Spectabi-*
 „*lis ac Magnifici Domini quondam Barkóczi re-*
 „*lictam ad Plebanum hujacem. Ex quo autem di-*
 „*ctus Dominus Plebanus, primo quidem sponte se,*
 „*ad depositionem dictæ pecuniæ obtulisset, ex*
 „*post vero semet abstraxisset, ac per Egregium*
 „*Benedictum Karitsai, eandem absolute se depo-*
 „*nere recusasset, sed Dominam Baronissam ad*
 „*sacram Sedem se provocando ibidem contentatu-*
 „*ram semet declarasset, ex eo tam praespecifici-*
 „*catum Dominum Plebanum, quam nuncium suæ*
 „*Dominationis Benedictum Karitsai, qua turba-*
 „*men modernæ compositionis amicabile (quem*
 „*dum admonuissemus, ne hocce in negotio confu-*

„siones faciat, alias ad dandam rationem citabitur
 „se respondisse, ad citationem nostram non com-
 „paritum, nisi expressum *Suae Serenitatis prin-*
 „cipalis mandatum viderit) ad dandam rationem pro
 „die 16-a Mensis affuturæ Maii Onodinum in prae-
 „sentiam *Suae Serenitatus et Senatus citaturos et*
 „evocatuos deliberavimus. Assignatio vero praedi-
 „ctae Domus in praesentia Petri Kertész, hominis
 „et servitoris Dominae Baronissae facta est.

„Tandem ex Comitatu Ugocsa redeunte Do-
 „mino Andrea Kazintzi Commissario Munkacsi-
 „num e numero nostro Deputato, coram eo fa-
 „cta et praemissa Rdi. Patris Plebani, quam
 „ejusdem praefati nuncii Benedicti Karitsai depre-
 „catione, manibus stipulatis compromisit compla-
 „nationem omnem cum certa reali et infallibili de-
 „positione pecuniae, uti et nobis idem Dominus
 „Comissarius retulit.

„Sabathale vero ex mola superiori prove-
 „niens, vi primaevae determinationis nostrae,
 „Dominis Reformatis praestabitur, et propter
 „neglectam administrationem dicti proventus, an-
 „te hac Provisor Stephanus Zatureczki ad dan-
 „dam rationem evocabitur.

„In negotio promontorii Lovácska dicti, or-
 „ta est talis controversia, ex quo cedentem Deci-
 „mam Domini Reformati pro se praestandam
 „praetendunt, et quidem ideo, quod eandem, cer-
 „tus quidam nobilis Horvath dictus Dominis Re-
 „formatis legaverit, quo in negotio, si quidem

„partes inter se amicaliter convenire non poterunt, remotis itaque partibus praementionatis, sive in negotio taliter deliberavimus:

„Si quidem pars Actorea, nudis solum verbis, nullo producto documento praetensionem suam assereret, ex eo praefigetur partibus dies 15-a praesentis ad Oppidum Kapos, ubi in praesentiam nostri comparendo praetensione suarum deliberationem praestolabuntur, ex quo documenta literaria, prae manibus Haeredis Familiae Horváth legata essent, quae in praescripto termino producere tenebuntur. — In possessione Vinna vidimatus in omnibus punctis et clausulis, atque etiam extradatus die 7-a Mensis Junii ao. 1709 — per me Andream Kazinczi Suae Serenitatis Ducalis et Confederatum Regni Hungariae Statuum Deputatum Commissarium. m. p.”

Ezen Bíztság munkálódásinak ekkor lett is annyi sikerök, hogy a' Munkácsi Helvétziai Vallástételt követőknek szabad vallásbeli gyakorlásuk újra visszaállítatott, az Isteni tisztelet új fa Templomukban szabadon gyakoroltatott, és egyik Paplakjok birtokukba jutott. — De ez a' boldogság sem tarthatott húzamos ideig, mert még tökéletesen el sem készült a' megnyert régi Paplak telekén II. Rákóczi Ferencz és a' szövetséges Rendeiktől az építésre engedelmet és segedelmet kapott Helv. Vallástételt követők Templomuk: midőn azt a' Római szertartású Lelki Atya T. P. Bokros, T. Eöry László Lelki Ta-

nítóval, Vereshegyi bor tizeden illetlenül történt öszvekapás miatt tűzbe jöven, boszszús indulattal az Uradalmi Hajdúkkal, béresekkal 's Úrdolgosokkal levágatta, szélyelhányatta, 's a' Lelkészt a' Paplaktól ismét kiűzte 1720-ban. Jajgatott a' nép, 's nyögve panaszkodott, az elkövetett erőszak ellen, de senki sem volt, ki meghallotta volna esdekléseit, 's 18 egész évekig kénytelenített egy Galgótzai György nevű Munkácsi lakos csűriben, mikor pedig ott csépeltek, csak a' fák között az Ég minden viszonyosságait szenvedve, az Isteni tiszteletet gyakorlani; melly idő alatt, ha szinte több ízben folyamodott is mind Munkács akkori Urához, Gróf Schönborn Bucheim Wolfsthal Károly Friderik, Bambergi és Herbipolisi Érsek Választó Fejedelem 's Birodalom Procancellárjához, mind a' Cs. Királyi Felséghez, de sehol sem nyert kedvező választ, 's új Sz. Egyház építésre engedelmet. — Ugyanis 1733-ban Szőnyi János Munkácsi Lelki Tanító ajánló levele mellett a' fent tisztelt Grófhhoz követségbe küldvén Milotai Mihály Munkács Városa Jegyzőjét és Dercezeni István Tanácsnokot, ezek, minthogy ekkor a' Gróf Regensburgi birodalmi gyűlésen volt, őtet itt is felkeresték *), de minden vigasztá-

*) Az említett Munkácsi Követek a' nevezett ebben Regensburgban töltvén Húsvét Innepét, minekutánna ajánló levelöket az akkor ott lévő Német Alföldi követségi Lelkésznek Donckerman János Sámuelnek megmutatván, általa valódi Helv. Vallástételt kö-

lás nélkül tértek vissza. Nem különben a' Cs. Királyi Felséget is megkeresték Bécsben a' nevezett év Január. és Junius hónapjaiban esedező leveleik által, de egyikre sem jöven kedvező válasz, ugyan csak T. Szőnyi János ajánló levele mellett, az említett Város Jegyzője Milotai Mihály és Szabó György Tanácsnok Bécsbe küldődtek, de ekkor is siker nélkül maradt fáradozásuk, 's keseredett szívvel tértek vissza, Kuntz Jakab Ügyvivőre (Agens) bízván ügyöket, ki híven eljár ugyan a' reá bízott dologban, de fogamat nélkül, mert a' fels. Cancellaria, úgy lévén hibásan tudósítva, mintha a' Munkácsi Helv. Vallástételt követő lakosoknak Rákóczi zenebonája előtt nem lett volna Templomuk, szabad Isteni tiszteletbeli gyakorlásuk, hanem mintha csak az alatt vettek volna magoknak szabadságot a' vallás gyakorlására 's Sz. Egyház építésre, ezen az okon kérésök tellyesítése megtagadtatott. Mellyre nézve hogy a' nevezett Ügyvivő a' dolgon segíthessen, írt Munkácsra az illető Feleknek, hogy tétessenek törvényes vizsgálatot e' következő pontokról:

vető Keresztyéneknek lenni elismértettek, tőle az Úri Sz. Vacsorához bocsátódtak, mint ez magának Donckermannnak az említett Követek ajánló levelükre tett ímez soraiból megtetszik: Domini St. T. Michael Mileto et Stephanus Darceni, testimonium hoc Ecclesiasticum producentes ad Sacram Coenam libenter sunt admissi cum aliis Christianis Rftae Religioni addictis, Ratisbonae die 5-a Aprilis anno 1733. Johan. Samuel Donckerman Legatione Belgiae a Sacris. (L. S.)

1. Tudja-é bizonyosan, vagy hallotta-é a' Tanú, hogy ha Munkácson a' Reformatusoknak ember emlékezetétől fogva, mind ez ideig volt-é szabad Isteni szolgálat gyakorlásuk?

2. Tudja-é vagy hallotta-é a' Tanú, hogy ha in anno 1681, t. i. Sopronyi Diétakor, az említett Munkácsiak a' Templom vagy Imádság hajlékának bírásában és Isteni szolgálat gyakorlásában voltanak-é?

3. Tudja-é vagy hallotta-é azt a' Tanú, hogy ha a' Munkácsi Reformatusok az elmúlt Rakoczianus motus előtt birtanak-é Templomot vagy Oratoriumot, avagy volt-é szabad Isteni tisztelet gyakorlása?

4. Tudja-é hallotta-é vagy látta-é a' Tanú az említett Reformatusoknak utóbbi imádság hajlékukat? mikor építtetett? melly esztendőben? ki által? és melly okból rontatott el?

Melly kérdő pontok szerint a' Ns. Vármegyétől e' végre kirendelt Biztosok, Somossy Ferencz Szolga Bíró, és Goldperger Tábla Bíró törvényes vi'sgálatot tévén, a' minden pontokra hitők letételök után állítóképpen felelő Tanúk vallástételök, a' N. M. M. K. H. Tanácsnak eredetiben, Kuntz Jakab Ügyvivőnek pedig másolatban megküldödvén, egy a' Munkácsi Helv. vallástételt követő lakosok' nevőkben általa írt itt következő esedező levélhez mellékelve nyújtották bé a' Királyi Felségnek:

„*Sacratissima etc.*“

„*In causa liberum Religionis nostrae exercitium et restaurandum Oratorium nostrum concernente, qualesnam humillimas instantias et alteram, quidem mense Januario, alteram vero die 25 Jun. praesentis anni exhibuerimus ex earundem hic sub A et B. annexis copiis Altesfata Mattas Vestra clementer intelligere dignabitur.*

„*Sperabamus quidem humillimo, in publicis Regni constitutionibus, sacrisque regiis Diplomatum fundato petito nostro Clementissime delatum iri; ast praeter omnem spem, maestissimis animis contrarium experiri atque ex facta ad primam instantiam nostram indorsatione, hoc intelligere debebamus, quasi vero ante motus Rakoczianos Ecclesiam haud tenuissemus: verum sub praefatis duntaxat motibus Confessionis nostrae exercitium usurpavissemus, sopitis autem motibus, Oratorium nostrum propria auctoritate constructum confirmiter eatenus interventis resolutionibus funditus dirutum exstilisset. Quia vero Augustissime Imperator et Rex Clementissime, Justissime! tum ex recentiori hac in causa peracta et hic sub C. in Originale adnexa inquisitione, tum ex ICottus Beregiensis in eadem causa Excelso Mattis Vestrae Smae Consilio Regio Locumtenentiali transmissa fide digna et hic aequae sub D, copiatim adnexa informatione evidentissime apparet, primum nos uti ab immemorabili tempore ac in praesens usque vi publicarum Re-*

„agni constitutionum in imperturbato liberi Confes-
„sionis nostri exercitii usu, sic etiam tum anno
„1681, tum et immediate ante ac etiam post mo-
„tus Rakoczianos in Templorum vel Oratoriorum
„possessione continua exstitisse; deinde Oratori-
„um nostrum aliquot annis, post sopitos illos mo-
„tus non Caesareo Regiis resolutionibus, virtute
„quarum omnia in religionis negotio, in eum sta-
„tum in quo ante motus fuerant, reponi jubeban-
„tur, sed privato duntaxat Camerali, adeoque tam
„praemissis Caesareo Regiis Resolutionibus, quam
„et publicis Regni legibus signanter etiam Art.
„26. dicti 1681 anni, in aliis vero Cottibus 20-a
„item §. Posthac vero nullo Templorum praeju-
„dicio mandato occupatum et dirutum esse; et
„id quidem eo sub praetextu, quod idem Orato-
„rium nostrum exiguam aliquam partem in fundo
„Parochiali exstructum fuisse praetenderetur:
„nam si praedecclarato modo et vel maxime ante
„motus Rakoczianos, vel exercitium Religionis,
„vel Oratorium non habuissemus: profecto non
„tantummodo Oratorium illico et immediate post
„motus illos ademtum, sed etiam exercitium sub-
„latum fuisset. Porro nos, qui partim in Horreo
„quopiam, partim vero sub dio cultum divinum
„celebrare cogimur, ob intensa frigora et aëris
„intemperiem, maximas incommoditates perpeti
„debere, adeo ut ipsemet Incl. Cottus tum ideo,
„tum praemissis ex rationibus consentaneum cen-
„suerit, ut exigui Oratorii erectio, quae citra

„alicuius incommoditatem ac praejudicium in fine
 „Oppidi et Fundo nostro proprio fieri poterit, no-
 „bis admittatur. Idcirco Matti Vestrae Sacra-
 „tissimae, per misericordiam Dei justissimi, cu-
 „ius vices in hac terra eadem Mattas Vestra ge-
 „rit, iterato humillime supplicamus, ut pro in-
 „nata sua Clementia, huiusmodi legatissimum, ju-
 „stissimum innocentissimumque petitum nostrum,
 „benignissimis misericordiae oculis intueri, atque
 „memoratam Oratorii nostri restorationem cle-
 „mentissime resolvere, resolutamque repetito Cot-
 „tui benignissime intimari curare non dedignetur.
 „Quam clementiam, ut nomen Divinum, de cu-
 „ius cultu quem exposit, agitur Matti Vestrae,
 „perpetua incolumitate, gloriosissimoque super
 „hostibus suis triumpho coelitus compenset, inde-
 „fesse orabimus, ad cineres usque perseveraturi,
 „Matti Vestrae etc.“

Az Esedezőknek illy sok esdekléseikre végre megérkezett a' királyi kegyelmes enge-
 delem, melly mellett 1738-ban hozzá is kezdet-
 tek egy 6½ öl hosszúságú, 4 öl két arasznyi
 szélességű és 1½ öl magosságú fa Templomnak
 építéséhez, mint megtetszik Szolga Bíró Be-
 nyiczki Péternek és Esküdt Patay Sámuelnek,
 mint az ezen elkezdett Templom megvi'sgálásá-
 ra a' Ns. Vármegyétől kiküldött Biztosoknak, itt
 következő tudósításukból:

„Mi alább megirt, T. N. Bereg Vármegyé-
 „nek Ordinarius Szolga Bírája és Jurassera, ad-

„juk emlékezetül a' kiknek illik, recognoscálván,
 „hogy a' *Helvetica Confession* lévő *Munkács Me-*
 „ző szabad Várossában nemes és közrendek in-
 „stantiájára, a' végre emanalt *T. N. Vármegye*
 „*specialis exmissioja* mellett, az minémű *Orato-*
 „*riumot* építenek most recenter az elmúlt *Sz. Mi-*
 „*hály* havában, ugyan megnevezett Városban bi-
 „zonyos *Csűr* helyén; mellyben egynéhány eszten-
 „dóktól fogvást, mind az ideig, míg t. i. azon
 „*Csűrnek* némelly ágasai, gerendái, szarufái ki
 „nem rothadoztanak, meg nem töredextenek, ma-
 „gok *Confessiójok* szerént való *exercitiumokat*
 „folytatták; azon *Oratoriumnak oculata revisio-*
 „jára, t. i. micsoda és minémű épület legyen, ki-
 „menvén, és annak rendi szerént megszemlélvén,
 „találtuk elsőben is tölgyfa talpakra és egészszen
 „tölgyfából felálittatottnak és szalmával befedett-
 „nek lenni, mind két oldalán öt öt, a' két végiben
 „közepette lévő kétkét tölgyfa szulákokra, a' kik kö-
 „zött t. i. mind a' két végin két felé nyíló közönsé-
 „ges deszkás kapu forma ajtók vagynak, hosszúsá-
 „sága az épületnek hetedfél, szélessége 4 ölnyi és
 „két arasznyi, magossága a' földtől a' gerendá-
 „khig másfél öl, mindenfelől befonatlan és rovat-
 „lan. Mellyről adjuk *Eő Kigyelmeknek* azon *prae-*
 „mittált *T. N. Vármegye exmissioja* mellett ezen
 „*recognitionalis Levelünket*, kezünk irásával és
 „pecsétünkkel megerősítvén. *Datum Munkács die*
 „*6-a Mensis Octobr. 1738. T. N. Beregh Várme-*
 „*gyének Ord. Offlis Sz. Birája Benyiczki Péter*

„m. p. (L. S.) T. N. Vármegyének Ord. Esküdt-
„je Patay Sámuel m. p. (L. S.)

Ekképpen az itteni fa Templom, királyi engedelemmel tökéletesen felépítetvén, azt 1760-ban Gróf Schönborn Eugen Ervin, minden terhek alól felszabadította. Megszaporodván pedig a' Munkácsi Helv. Vallástételt követő lakosok, 's az általok építtetett Templom nem lévén elegendő befogadásukra, Templomuk megnagyobbíthatása 's megújíthatása végett 1775-ben újra a' Cs. K. Felséghez folyamodtak, kinek ezen tárgyban legfelsőbb parancsolatjára a' N. M. M. K. H. Tanácstól ily értelmű K. végzés érkezett le a' Ns. Vármegyére:

„*Illustrissimi, Reverendissimi etc.*

„*Quoad Oppidi Munkács Helv. Conf. addi-*
„*ctos incolas, pro admittenda lignei Oratorii sui*
„*extensione supplicantes facta ad Suam Mattem*
„*Sacratissimam demissa ab hinc repræsentatione.*
„*Si quidem in investigatione sub 14-a Julii anni*
„*labentis horsum promota, ipsi omnes investigan-*
„*tes, necessitatem tum reparationis, tum et exten-*
„*sionis quaestionati Oratorii agnoscant, suffici-*
„*ensque cum in finem requisitorum sumtuum, ne*
„*utiquam ex collectis, verum relato certo fundo*
„*Curiali congestus Fundus adesse perhibeatur,*
„*Altefata Sua Mattas Ssma, praefatorum sup-*
„*plicationi petita ex gratia et clementia Caesareo*
„*Regia benigne quidem deferre dignata est, ita*
„*tamen, ut ipsis magistratualiter serio invigile-*

„tur, ne ipsi, seu mensuram seu qualitatem susci-
 „piendae hujus Structurae, in praeattacta in-
 „vestigatone denotatam, ullo modo excedere, aut
 „prohibitas in hunc finem collectas instituere prae-
 „sumant. Quam benignam resolutionem et ordina-
 „tionem Caesareo Regiam, praetitulatis Domi-
 „nationibus Vestris, pro debita observandorum
 „observatione effectuantur et effectuatione, hisce
 „de benigno jussu Regio intimat hoc Consilium Re-
 „gio Locumtenentiale Hungaricum. Posonii die
 „5-a mensis Octobris anno millesimo septingente-
 „simo septuagesimo quinto celebrata. Praetit. Do-
 „minationum Vestr. benevolas, ad Officia para-
 „tissimi Comes Joh. Csáki m.p. Franc. Skerletz
 „m.p. Mich. Preseke m.p.”

Ellent akart ugyan ebben állani és az avúlt Templom megnagyobbítását 's megújítását meg akarta akadályoztatni a' Munkácsi és Sz. Miklósi uradalmak akkori Ügyvédje Detrich László, annak nyilván ellent modván a' Mélt. Gróf nevében, a' T.N. Vármegye köz gyűlésén. De minden ellentmondása mellett is, a' felyebb felhozott kegyelmes engedelem erejénél fogva, a' Templom megújítása 's nagyobbitása szerencsésen végbement; az újítás ideje alatt Néhai T. Jóó Mihály Szolga-Bíró csűrében gyakoroltatván és menvén véghez az Isteni tisztelet. — Azomban, minthogy ez a' Templom fából volt építve és a' Latorcza yize gyakori kiöntése miatt megrongáltatván megavúlt, és egyszersmind a' Város na-

ponként nevedő Helv. Vallástételt követő lakosainak befogadásukra többé nem vólt elegendő, felséges II-ik Jó'sef Császár engedelmeiből 1790-ben új kő Templom és Torony építéséhez fogtak, 's öt évek lefolyásuk alatt a' kiteszó helyre építeni elkezdett Templom' kőfala és fedelezetje 1795-ben elkészült. A' Toronynak kőrakása pedig 1798-ban meghatározott magasságig vitetvén, midőn az említett év' Aug. 27-dik napján, a' nevezett Hit sorsosi ezen való örömket a' Torony falaira felvitt mo'sár álgyúk durrogásai közt kijelentenék, az azt követő éjjel a' Torony kőrakása iszonyú zuhanással 's recsegéssel szinte félig leomlott. E' miatt és az ennél fogva perben idézett Építő Mester' időközben lett meghalálozása miatt, a' Torony nem elébb, hanem csak 1814-ben vitetett tökéletességre; és végre a' Templom belső része is sok ügyelbajjal elkészülvén, a' nevezett 1814-dik év' September 4-dik napján Beregi N. T. Egyházi Vidék Esperestje T. Literati Nagy János által, az ezen napra mindenfelől öszvesereglett Papi, Úri és köz rendekből álló számos tagú gyülekezeti jelenlétében felszenteltetett, és azóta ezen díszes Templomban imádják a' Munkácsi Helv. Vallástételt követő lakosok a' Mindenek nagy Alkotóját. — A' Torony alatt, a' Templom nagy ajtaja felett, kőbe metszve ez az Írás olvastatik:

HAEC SANCTA DOMUS AD GLORIAM SACRO S. TRINITIS INDULTU. SACRATISS. MAIEST. IOSEPHI II-i ROM. IMP. ET REGIS. PROPRIO SUMTU ECCL. HELVETICAЕ CONFESSIO-NIS EST EXSTRUCTA A. D. MDCCXCV. TEMP. CURAT. LAD. BOLIOS.

Ha a' Munkácsi ezen virágzásba jött Hit sor-sosinak már szép számra nevedett 's naponként szaporodó gyülekezetökben, melly néhány ke-gyes alapítványok által szembetűnő segedelem kútfőkre tett szert, az egyetértés 's Vallásbeli buzgóság mágasbb pontra hág, 's mélyebb gyö-keret vér: úgy környülményeihez képpest nem sokára virágzóbb állapotba 's abba a' kitűnő hely-heztetésbe jutánd, mellyel más fényes Egyházi Gyülekezetek méltán dicsekedhetnek, a' mit szívemből kívánok is.

Az itt megtelepedett Agostai Vallástételt követő lakosokból álló szemlátomást nevededő Gyülekezet is, 1816-tól fogva ezen Sz. Hajlék-ban tartja Isteni tiszteletét; nékem jutván az a' szerencse legelőször, hogy az érdeklett Egyházi Gyülekezetnek e' végre meghatározott órákon, minden hónap első Vasárnapján, nagyobb Inne-pek' második napjain, Új-Eszkendő első napján és Nagy Pénteken 1831-ig német nyelven tegyem kivált a' Szepes Vármegyéből Munkácsához közel fekvő Fridrikfalván letelepedett magyarul nem tudó német ajkú bányászok kedvökért a' tanítá-sokat, valamint egyéb papi szent kötelessége-

ket is. Minekutánna pedig 15 évek' múlva 1831-ben Munkácsról Debreczenbe tevém által lakomat, ezen tekintetben is a' mostani helybeli Egyházi Szónok, T. T. Pap János Úr folytatja a' Lelki Pásztori gondviselést, mellynek most már némelly kisebb kötelességeit a' Fridrikfalvi Egyházi Elöljáróitól meghatalmazott Oskola Tanító viszi. — Egyébaránt a' Munkácsi Agostai Valástételt követő Leány Egyházi Gyülekezet Ns. Zemplén Vármegyében kebelezett Pazdicsi Anya Egyházi Gyülekezethez tartozik, 's innen látogatja meg minden évben egyszer, t. i. Úr Napján annak Lelki Pásztora most T. T. Lintner János itteni Helytartóit az Úri Sz. Vacsora kiszolgáltatása 's más Egyházi magokat előadó tárgyak elintézésök végett.

Mi a' Munkácsi lakosok Római szertartású fényes Egyházi Gyülekezetöket illeti, ez a' II. Rákóczi Ferencz és Szövetséges Rendeik Szécsényi határozásuknál fogva nyert kő Templomnak és jeles harangokkal 's órával díszes Toronynak birtokában van mind e' mai napiglan, és Gr. Schönborn Fülep Ferencz ő magossága védő szárnyai alatt kitünőleg virágzik 's gyarapodik. Néhai fő tisztelendő Laurencsik Kerestely Szabolcsi Prépost, Beregi fő Esperest, 's több nemes Megyék Tábla Bírájának 1834-ben August. 17-dik napján történt elhúnytával üresen maradt Munkácsi Egyházi Székét, a' tisztelt Gróf meggyező helybehagyásával Tisztelendő Rudolf Pál

Úr foglalta el: kinek kétsegéd' ügyelete mellett Lelkipásztori gondviselése Munkácsi Anya Egyházon kívül 146 helységekben létezhető Hit sorosokra terjed ki.

Feles számmal vagynak az Egyesült görög szertartású Munkácsi Orosz lakosok is, 's' a' legrégibb időktől fogva virágzó Egyházi Gyülekezeteknek nem kis díszet szerzett Olsawszki Manuel egyesült Munkácsi Orosz Püspök; az által, hogy a' Papságra menendő Ifjúság számára itt olly Tanító-Intézetet állított fel, mellyben felsőbb tudományokon kívül Hittudományra is taníttatott a' magát Papságra elszánt Ifjúság, 's' egyszersmind az érdeklett Püspök Fels. Mária Therésia Királynétől azt is megnyerte, hogy eddig rangjához nem illő, szoros és alkalmatlan Klastromi lakja helyett, királyi költségen egy tágas és kitetsző helyre épített szép lak emelkedett fel számára. Minekutánna pedig a' Felséges Királyné Munkácsi Püspök lakását 1778-ban Ungvárra tette által, az ezt megelőzőtt évben a' Papi Nevelő-Intézet is innen Ungvárra tétetvén által, a' még egészen tökéletességre nem ment Püspöki lak, a' Munkácsi görög szertartású Egyházi Gyülekezet jelenkori Lelkészenek T. T. Dokovics Basil Al-Esperest, 's' a' Magyar tudós Társaság Levelező Tagjának fáradhatatlan felügyelése 's' sikeres szorgalma mellett egy pompás Egyházzá alakult, mint ezt alább bővebben fogjuk érdekelni.

Valamint hajdan az áldott Gó'sen földjén, éppen oly bámulásra méltó módon szaporodott meg Munkácson is az Ábrahám környűlmetélt Ivadéka, a' 'Sidóság. Mert midőn ennek előtte harmincz évekkel alig ment negyvenre az ide bészivárgott Izraeliták számuk, most már az, 1200-at is meghaladja, és mind a' mellett is, hogy a' N. M. M. K. H. Tanács bölcs rendelkezései által az idegen Izraeliták' Országban letelepedésöket tilalmazza, 's az ide bé vándorlottak' vissza-utasíttatásukat parancsolja, 's a' 'Ns, Megye is az ő itteni szaporodásuk' meggátlására hathatós eszközöket vesz elő: még is a' szomszéd Lengyel-Ország kiapadhatatlan forrása az ő Munkácson divatozó gyarapodásuknak, titkos utakat és módokat találván fel a' bészivárgásra 's letelepedésre. Itt az Izraelitáknak két kőből épült Imádság Házok, vagy 'Sinagógájok van, 's két féle felekezetet formálván mindenik fél külön gyakorolja Isteni tiszteletét. Micsoda különbség legyen a' két Fél között, minden arra fordított igyekezet mellett is végére nem mehettem, 's többet annál sok kérdezősködéseim után is ki nem tapogathattam, hogy az úgy nevezett itt letelepedett Lengyel Izraeliták, csak abban különböznek az itteni más Izraelitáktól, hogy amazok mint hajdan a' Farizeusok a' Vallás szertartásainak megtartásukban 's az imádkozásokban sokkal buzgóbbak, a' törvény végrehajtásában az élet módnak, öltözetnek 's a' t. ahoz való alkalmaz-

tatásában pontosabbak ; a' honnan Szenteknek (Chadosim) nevezik magokat, midőn ellenben őket némelly itteni Rabiniták, eszelősködőknek (Fanaticusoknak) tartják ; melly áltás azon gyanúra adhat alkalmat, hogy azok a' Karaiták felekezetéből valók legyenek ; de a' mit ők alhatatosan tagadnak.

4) *Munkács Városának Kiváltságai (Privilegiumi).*

Hogy Munkács Városa dicső Eleinknek az Országba lett békjövételök után, csak hamar Honunk nevezetesebb Városai közzül kezdett lenni, azt nyilván bizonyítja a' Történet tudomány. Nagy tekintetű, széles kiterjedésű birtokú és hatalmú, többnyire fejedelmi vérből származott birtokosi, sok kirekesztő jogokkal és szabadságokkal megajándékozták ennek lakosait ; de hogy a Monarchiai Igazgatásnak az Országba lett felállítására előtt és azután lefolyt három századokban, minémű kiváltságokkal élhettek, az idők viszonytagsági és mostohasági miatt, az azokról szóló levelek elveszvéen, még csak sajdítani is alig lehet. Annyi bizonyos, hogy Munkács uralkodó koronás Fejedelmeinknek (kik ennek lakosait időről időre régi jogjaikba 's szabadságaikba nem csak megerősítették, hanem újabb kiváltságokkal is megajándékozták) figyelmöket jókor magára vonta ; és valójában ritka magyar Vá-

ros az, melly olly sok régi Királyi adomány levelekkel dicsekedhetne mint Munkács; mellyeket ámbár a' Város gondos Elöljárói XIV-ik Századtól fogva a' gyakran közbejövő zenebonák, zürzavarok és a' Városnak az ellenség által több ízben lett elpusztítása közt, épségben megtartottak légyen is: mindazáltal azok nagyobb részent elvesztették erejüket, és ma nem egyébre valók, hanem hogy az azokat látó és olvasó maradványok ezen Város hajdani elenyészett dicsőségére fájdalmasan visszaemlékeztessék, és a' nap alatti dolgok álhatatlanságának 's változandóságának bizonyos vóltát eszébe juttassák.

Örömet kívántam volna ugyan az ezen Város Levél tárában most is meglévő 's annak szabadságát tárgyazó minden leveleket ide szórul szóra béiktatni, de azt több ellenzetek miatt nem tehetvén, csak némelyeket iktatok ide a' XIV-dik és XV-dik Században költekből, későbbieket pedig csak rövid summában adom elő, megjegyezvén azt, hogy mellyiknek nincs, mellyiknek van ereje mind e' mai napiglan.

A' XIV-dik Századból.

I. 1376. Er'sébet Királynénak, Első vagy Nagy Lajos Király Annyának a' Város pecsétjéről és az azzal való élésről szóló szabadság Levele:

Nos Elisabetha, Dei gratia Regina Hungariae et Poloniae memoriae commendamus, quod quia Regalis Celsitudo in populorum multitudine

solet gratulari, ideo consideratione humana ductae, volumus Villam nostram Munkács vocatam sub Castro Munkács Comitatu Beregh sitam, numerositate populor. condecorare, hospitibus — humana gratia praerogativa duximus ex pietate reginali facienda, ut ipsi Sigillum Imaginem Beati Martini Confessoris Patronique nostrae Parochialis Ecclesiae in eadem Villa exstat constructae continens solipi et ordinari faciant, quo in dandis Literis Juridicis et in emptionibus et praemptionibus ac venditionibus Vinearum et aliarum haereditatum utantur, more aliarum nostrarum Villarum liberarum ex annuentia nostrae Majestatis, Datum in Civitate Szász in die Fest. Ascensionis Domini. Anno millesimo Trecentesimo Septuagesimo sexto.“

Ez a' régi pecsét az Oklevél tartalma szerint Sz. Márton Püspököt ábrázolja, Püspöki öltözetében, ezen körülírással: *Oppidi Munkács*. Egy időben másféle pecséttel is élt a' Városi Tanács, de most ez a' hitelesítő pecsétje (authenticuma).

II. 1378. Er'sébeth Királyné megértvén a' Munkácsi lakosokon elkövetett 's néki bépanaszlott sok rendbeli törvénytelenégeket, Királyi levelében parancsolja, hogy azoknak senki vádjára vagy panaszszára, sem jószáguk sem személyök le ne tartóztassék, se meg ne ítéltessék másutt, hanem csak a' Városi Tanács előtt. dd. Zász, in Vigilia Beati Martyris Episcopi.

III. 1391. Beregi Fő-Ispán 's a' Munkáesi Vár Fő-Kapitánya Losonczy István, a' Város lakosin sok erőszakoskodásokat követvén el, 'Sigmond Király egy véd parancsában (Protectionale mandatum) azt parancsolja, hogy a' Városiak, régi szabadságokban, szokásaikban, jogaikban és szokott törvényeikben megtartassanak, és minden újítások béhozásától, úgymint szokatlan onnivalók' erőszakos kicsikarásától, törvénytelen megítéltetéstől 's a' t. megóvassanak. dd. Budae, Feria tertia proxima post Festum Ascensionis Domini.

A' XV-dik Századból,

IV. 1427. Lazarevics István Szerbi Zsarnok (Despota Serviae), 'Sigmond Király azon kegyelmes engedelmet, mellynél fogva a' Munkácsi Lakosok minden évben Szent Kozmus és Dámián napjaitól kezdve 15 egymásután következő napokon országos vásárt tarthassanak, kihirdettetni parancsolja. dd. Nicodemia in Festo Beati Johannis ante portam latinam. —

Meddig tartott, vagy mikor szűnt meg ezen 15 napokig gyakoroltatott Vásár' tartása? bizonytalan.

V. A' halhatatlan emlékezetű Hunyadi János, Magyar Ország Kormányozója, 1440-ben Munkáestot háládatlan Brankovics György Szerbi Zsarnoktól elfoglalván, és annak bírásában Ulászló Király által megerősítettvén, sok jeleit

adta a' maga Munkácsi lakosok iránti kegyelmének 's atyai jó indulatjának. Nevezetesen

A. 1445. A' megnépesedett Munkács Városát szabad várossá tette, 's mind azon jogokkal 's kiváltságokkal megajándékozta, mellyekkel azon korban és időben a' szabad Városok szoktak vólt élni. Mellyről kiadott Oklevelében megparancsolta a) Hogy egy Udvari Tiszt is a' Városban ne lakjon. b) Hogy a' Város a' Kamara nyereségét szokás szerént fizesse. c) Hogy azon 12 hordó borokat, mellyeket a' Várnagyok eddig Zaasz Városából a' lakosokkal akarattjok ellen hordattak, ennekutánna hordani ne tartozzanak, d) Hogy mindenféle szabadságaikban állandóul megtartassanak.

Az erről szóló Oklevél imex:

Nos Joannes de Huniadi Wayuoda Transylvanus, Sicularum et Themessyensis Comes etc. Memoriae commendamus per praesentes. Quod nos Oppidum Nrum Munkach vocatum populorum multitudine decorare volentes et augmentare, Idem Oppidum Nrum Munkach vocatum liberam Civitatem effecimus more aliarum Civitatum liberarum. Volumus etiam, ut nullus Officialis noster in eorum medio manere valeat, praeterea lucrum Camerae e medio ipsorum provenire debeat, more ipsorum antiquitus consueto solvere teneantur. Caeterum annuimus eisdem. Quod de Oppido nostro Zaasz uncupato, illa duodecim vasa vini quae Castellani cum eis adduci faciebant inviti ducere non le-

neantur, si eorum non fuit consuetudo. In aliis autem universis libertatibus ipsorum antiquis eos indemniter tenere volumus et conservare spondemus. Harumstrarum vigore et testimonio mediante. Datum in Bezermén Feria quarta proxima post Dominicam Misericordia Domini. Anno eiusdem Millesimo Quadringentesimo Quadragesimo Quinto.

14. Apl. B. 1446. Ugyan osák Hunyadi János a' Munkácsi Lakosoknak adott kiváltsági levele ezeket foglalja magában: α) Hogy a' Városiak az ő vetéseikből kilenczed helyébe minden évben ötven s. 50 köből zabot adjanak és többet ne. β) A' malaczokból tizenötödöt adjanak. γ) A' Királyi kincstárba évenként járó Kamara nyereségére nézve két porták egybe számláltassanak. δ) A' Bíró és Tanácsnokok ezen nyereséget fizetni ne tartozzanak. ε) Hogy boraikat a' Város Korcsmaín kimérethessék, kivéven azon esetet, ha ő maga borait, a' szükség úgy hozván magával, kívánná kiárultatni.

Nos Joannes de Huniad Wayuoda Transylvanus, Siculorumq: et Temessien: Comes, Banus Zewriméy, Capitaneus Nadoralbey et Regni Hungariae Vicarius Generalis, memoriam facimus. Quod nos volen: Oppidum nostrum Munkach vocatum populorum multitudine decorare ad eorum populorum augmentum, omnium praesentium et futurorum, hanc praerogativam libertatem duximus conferen: Quod ipsi singulis annis pro nonis

ipsorum de bladis eorundem nobis prouenire debent: quinquaginta cubulos Auenae, et non plus dare teneantur. De porcis autem ipsorum quindecimam soluant, et quod pro lucro Camerae singulis annis pro Fisco Regio prouenire debent: Duas portae pro una computentur. Ita quod Iudex et duodecim Iurati Ciues ipsius Oppidi ipsum lucrum Camerae nunquam soluere teneantur. Vina etiam ipsorum ad tabernam in ipso Oppido libere exponere possint ac valeant, nec eosdem Castellani vel Officiales nostri prohibere debent, excepto tamen, si ex nostra commissione in dicto Oppido, nostra propria tina pro necessitate ad ipsam tabernam tenderentur. Quas libertates praemissas irrevocabiliter eisdem concessas damus, donam: et conferimus, praesentium per uigorem irrevocabiliter observan. Quo circa vobis Castellanis et Officialibus nostris, in praefato Oppido constitutis et constituen: committimus. Quatenus praedictos nostros Ciues et hospites dicti Oppidi Munkach in praescriptis libertatibus eis perpetue datis tenere et conservare debeatis. Datum in Oppido nostro Vary, Feria quarta proxima ante Festum Beatae Scholasticae Virginis. Anno Domini Millesimo Quadringentesimo Quadragesimo Sexto.

Г. 1446. Ugyan csak Hunyadi Jánosnak az ezen évben költ kiváltságos Levele azt tartja, hogy a' Munkácsi Polgárok akármilyen esetben büntettetnek pénzre, ha szinte főben járó volna is a' vétkes büntetése, a' Tisztek és Bírák közzül

senkia' Birságból, annak harmad részén kívül,
ne részeltessék.

Nos Joannes de Hwnyád, Waywoda Transylvanus, Siculorum et Themessien: Comes etc. Memoriae commendamus quibus expedit universis. Quod nos consideratis paupertatibus et inopiis Oppidi nostri Munkach vocati in Comitatu Beregh existen:, omnibus in eodem residentibus, aut in futurum residere volentibus, hanc libertatem duximus conferendam. Quod dum et quandocunque Populi et Jobbagiones nostri in ipso Oppido nostro commorantes, in quibuscunque casibus et pro quocunque negotio in Birsagiis convincerentur, aut alter eorum, etiamsi capitali sententia essent aut ulter eorum foret iudicandus uel iudicandi, nullus omnino Judicum aut Officialium in medio ipsorum constitutor: uel constituendorum, non plus nisi tertiam partem Birsagiorum praedictorum, quibus essent vel esset convincendus uel convincendi accipere valeat atque possit. Imo praemissa damus et conferimus, jure perpetuo et irrevocabiliter observan: praesentium rigore median. Quo circa vobis Judicibus et Officialibus nostris in praefato Munkach constitutis et constituen: harum serie committimus et mandamus, quatenus neminem ultra praescriptae libertatis eorum decretum, quomodocunque astringatis vel adstringere audeatis. Datum in Oppido nostro Wary Feria quarta proxima, ante Festum Beatae Scholasticae Virginis.

Anno Domini Millesimo Quadringentesimo Quadragesimo Sexto.

Δ. 1451. Ugyan csak Hunyadi Jánosnak ezen évben költ Levele azt foglalja magában, hogy a' Munkácsi Lakosok azon Erdők' szabad bírásukban, mellyeket a' régi Zsarnok, Máté Nádor és Tódor Vezér idejőktől fogva bírtak, meghagyattassanak, 's az akkori Munkácsi Várnagynak Kenderessynek parancsoltatik, hogy a' Lakosokat azoknak bírásukban megöltalmazza.

Nos Joannes de Huniad Regni Hungariae Gubernator. Memoriae commendamus. Quod nos universos Cives in Munkach residen: in illis libertatibus Sylvarum, in quibus temporibus antiqui Despoti ac Mathws Palatini, et Ducis Todor freti extiterunt et usi, in eisdem pro parte tantummodo Sylvarum tenere et conservare volumus. Quo circa vobis Egregio Kenderes Castellano de Munkács constituto et constituen: Firmiter committimus, quatenus agnitis praesentibus, dictos Cives de Munkach praedicta, praescriptis libertatibus Sylvarum tenere debeatis. Aliud non facturi. Praesentibus perlectis exhiben: restitutis. Datum in Zakanmonostra die Dominico proximo post Festum Epiphaniarum Domini. Anno eiusdem Millesimo Quadringentesimo quinquagesimo primo. 10/1

VI. 1465. A' Világ bámulta Hunyadi János elhunytá után, Munkács az ő Özvegyének, Horogszegi Szilágyi Er'sébethnek birtokába jutván, ez is számtalan kegyelmekkel érdeklette

annak lakosát, nevezetesen, a' sok visszaéléseket és erőszakoskodásokat elkövetett Várnagyoknak 1465-ben költ általmazó levelében megparancsolta, a) Hogy a' tized-malaczokat Városi Lakosokkal tartatni ne mérészeljék. b) Hogy a' zab beszédésében a' szokott mérték tartassék meg, és c) Hogy a' Városban semmi újítások se hozzátassanak bé, hanem a' régi szokások hagyatassanak meg.

Elisabeth Serenissimi Principis Domini Matthiae Dei gratia Regis Hungariae etc. Vobis Egregio Blasio Literato de Kézy, Castellano Castris nostri Munkach, salutem cum favore. Exponitur nobis in personis Civium Oppidi nostri Munkach, quomodo vos universos porcellos Vestros vobis in proventibus cedentes per eos nutriré et teneri feceritis, pabulum etiam quo ad illud Castrum obligarentur, cum supereminenti mensura et non prout alias consuetudo fuit extorqueretis contra eorum consuetudinem. Super quo vobis mandamus, quatenus — — — contra consuetudinem dicti Oppidi nostri Munkach facere et laborare, ac novitates introducere non debeatis. Aliudque non facturí. Praesentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Budae in Dominica Oculi, Anno Domini Millesimo Quadringentesimo Sexagesimo Quinto. (L. S.)

VII. 1476. Ugyan csak Er'sebet, Mátyás Király édes Anyja, a' Beregi Fő-és Al-Ispánoknak, valamint a' Várnagyoknak is 1476-ban költ levelében megparancsolta, 1) Hogy a' Telek

adónak csak felét szedjék bé, 's annak befizetésére is a' Városiak Sz. György nap előtt ne szoríttassanak. 2) Hogy tőlök mindenféle adókat szokás szerént szedjenek bé. 3) Hogy az ő mentőségökre szolgáló esküvésekben és a' birság fizetésében az eddigi szokás tartassék meg :

Elisabeth Serenissimi Principis Domini Matthiae Dei gratia Regis Hungariae Genitrix. Vobis Egregiis Comitibus Nostris et Castellanis Castri nostri Munkach vocati harum serie firmissime committimus et mandamus, quatenus Inhabitatores Oppidi Nostri Munkach pfati ad solutionem Census Nostri, ante Festum Beati Georgii Martyris proxime venturi, de ipsorum medio nobis provenire debent: integraliter compellere et adstringere non audeatis, sed solum medietatem huiusmodi Census Nostri super eos exigere et Nobis administrare debeatis, quia medietatem ipsius Census eisdem relaxavimus. Caeterum eosdem iuxta antiquam ipsorum consuetudinem in exactione quarumlibet collectarum vobis provenire debent: pacifice conservetis, de depositione etiam Iuramenti pro ipsorum expurgatione Judici fienda, non — — sed secundum consuetudinem birsagia exigere debeatis et aliud in his non facturi. Praesentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Budae, in Feria Sabbathi. Anno Domini Millesimo Quadringentesimo Septuagesimo Sexto. (L. S.)

VIII. 1482. Ugyan csak Er'sebetnek ezen évben költ Levele megtiltja az idegen borok-

nak a' Városba való béviteleket, mind addig, míg árúlni való Városi hegyeken termett bor van; 's megengedi, hogy a' Munkácsiak az efféle béhozott idegen borokat letartóztathassák, 's azokat tetszések szerint arra fordítsák, mire akarják. dd. Budae in Festo Beati Emerici Ducis.

IX. 1482. Ugyan csak Er'sébet, férjétől Hunyadi Jánostól Munkács Városának adott minden szabadságokat és kiváltságokat, megerősíti:

Nos Elisabeth, Serenissimi Principis Domini Mathiae Dei gratia Regis Hungariae, Bohemiae etc. Genitrix. Tenore Praesentium significamus quibus expedit universis. Quod nos Oppidum nostrum Munkach vocatum, in omnibus illis libertatibus, quas eidem quondam Illustris Dominus Joannes de Huniad, Comes perpetuus Bistriensis Dominus et Maritus noster charissimus pia memoriae literis suis mediantibus concesserit, pacifice volumus conservare et tenere, prouti et quemadmodum literae eiusdem Mariti nostri tenebant. Itaque nullus Comitum eorum super ipsorum concessis Birsagiis extorquere, vel ad id quoquomodo compellere audeat. Quocirca vobis Egregiis Georgio de Verebél et Matthaeo de Csety Castellanis Castri nostri de Munkach presentibus et futuris presentium notitiam habituris firmissime committimus, quatenus pfatum Oppidum nostrum et Incolas eiusdem in praescriptis eorum libertatibus illaeque et indemner conservetis et teneamini, secus in praemissis facere non audentes. Praesentibus

remanentibus praesentanti. Datum Budae in Feste Beati Emerici Ducis. Anno Domini Millesimo Quadringentesimo Octuagesimo Secundo.

X. 1484. A' nemes Magyar Nemzet 'ama dicsekedése is, I. Mátyás Király, a' Nagy Hunyadi János fija, az ő Attyától és Annjától annyira ápolt Munkácsot, vele született kegyelmének szárnyaival fedezgetni soha meg nem szűnt; a' Munkácsi Vár akkori Fő Kapitányának Raskai Balá'snak, 's annak több Kapitányainak és Várnagyjainak Királyi levelében megparancsolván, hogy a' Munkácsi Polgárokat az ő régi Királyoktól, nevezetesen az ő Attyától nyert szabadságokban, jogokban és kiváltságokban megtartsák, és sem magok őket ne háborgassák, sem háborgattatni ne engedjék. Sub dato Strigonii in die Cinerum. Anno 1484.

XI. 1493. Attya nyomdokit követte ebben a' tekintetben Hollós János is, Tóth Országi Bán, Oppoli és Liptói Herczeg, ki mint Munkács Ura, nem csak az Attyától megerősített Nagy Attya felyebb előadott négy rendbéli kiváltságainak minden pontjait helybehagyta, hanem ezeken kívül egy másik Levelében megerősítette: a) Nagy Attyának Hunyadi Jánosnak 1449-ben költ azon kiváltsági levelét is, melyben a' Bedettina nevű föld a' Munkácsi lakosoknak adódik 's magok hasznukra fordíttatni engedtetik, valamint b) Horogszegi Szilágyi Er'sébetnek 1478-ban költ azon kiváltsági levelét is, mely-

ben az határoztatik meg, hogy a' Munkácsiak mások mellett tett esküvésért 40 pénznel ne tartozzanak. Sub dato Munkács Feria proxima post Festum Purificationis B. Mariae Virginis. Anno Domini 1493.

XII. 1494. Ugyan csak Hollós János az említett évben költ Levelében azt parancsolja az Al-Ispánoknak és Várnagyoknak, a) Hogy a' malaczokból a' tized esztendőnként csak egyszer szedettség a' Városiaktól. b) Hogy az otthon nevelt malaczoktól csak 4 pénzt vegyenek, a' süldőktől pedig semmit. c) Hogy azok a' Nemesek, kik az akkori zendülés alkalmával a' Város lakosinak és másoknak károkat tettek, a' kár visszatérítésére kényszeríttessenek:

*Joannes Corvinus Regni etc. Sclavoniae
Oppaviae Liptoviaeque Dux*

Egregii Fideles nobis dilecti! Supplicarunt nobis universi Cives ac caeteri populi et Jobbagiones nostri in Oppido nostro Munkach commorantes super eo, quomodo transactis temporibus, tempore aliorum Castellanorum nostrorum, Decimas porcorum bis super ipsos exegissent et ex post etiam de illis porcis tam majoribus quam minoribus, quos attamen hortys Domorum ipsorum seu in Curiis eorundem nutritissent, singulos quatuor denarios de singulis porcis exegissent, cum tamen semper ab antiquo, hac consuetudine et libertate freti fuissent, quod de illis porcis, quos pmissio modo declarato nutritissent, tamen de por-

cis majoribus singulos quatuor denarios, de minoribus vero uulgo Söldo apellatis, nihil solvere habuissent, et quia nos pfatos Cives et Jobbagiones nostros in pristinis libertatibus eorum, tempore praedecessorum nostrorum, in qua freti fuissent, per singulos Comites seu Castellanos nostros dicti Castri nostri Munkach consercare volumus, quare committimus vobis firmiter quatenus pfatas decimus porcorum in anno tantummodo semel et pscriptos singulos denarios, solummodo de maioribus porcis, quos attamen hortys Domorum suarum nutrissent, de minoribus vero nihil per eos exigere volumus et committimus, secus facere non ausuri. Praeterea, quia quidam Nobiles, in vicinitate dicti Castri nostri commorantes, et tempore disturbiorum in hoc Regno se Polonos finxerant et appellaverant, et iidem certos Jobbagiones nostros in Districtu praefati Castri nostri commorant: more predonico abigen:, certis Bobus atque et aliis rebus eorundem ablatis, asportassent. Quare committimus vobis, quod et illos verbo nostro admoneatis, quod de damnis per illos illatis, nostros Jobbagiones contentare deberent, alias de remedio opportuno providebimus, ne Jobbagiones nostri in damno permaneant. Ex Oppido Namén, Feria secunda proxima post Festum Assumptionis gloriosae Virginis Mariae: Anno Domini Millesimo Quadringentesimo Nonagesimo Quarto. (L. S.) — Egregiis Francisci Balási ac Petro Abranffy Vice Comitibus ac Castellanis

nostris de Castro nostro Munkach, fidelibus nobis dilectis.

A' XVI-dik Századból.

XIII. Ba'ttyán Benedek Királyi Kincs-tár Mester és Máramaros földjének Grófja, Munkácsot 1507-ben költ levelében, mind a' só vitelre és a' pecsét 's vám fizetésre nézve, azon szabadságba helyhezteti, mellyben a' Máramarosi öt Városok szoktak tartatni. Sub dato Beregszász, quinta proxima Feria post Festum Paschae.

XIV. A' Munkácsi lakosokkal sok tekintetekben éreztette királyi kegyelmét I-ső Ulászló Magyar Király is. Nevezetesen 1507-ben költ levelében megparancsolta minden Tisztviselőnek, hogy a' Munkácsi lakosoktól a' Rév és Vám helyeken egy pénznél többet ne vegyenek. Dd. Visegrad Sabbatho proximo ante Festum B. Margarethae Virginis.

XV. Ugyan csak Ulászló Király 1512-ben költ kiváltsági parancsában meghagyja, hogy az Újfalú, Kerepetz és Isnyéte közt fekvő Byrgyetin és Luka nevű erdők és kaszállók, melyeket Kerepeczi Imre és Bálint erőszakosan elfoglaltak, a' Munkácsi lakosoknak adattassanak vissza, és ennekutánna azok' bírásukban minden törvénytelen háborgatók ellen óvassanak meg. Sub dato Budae, in Dominica Ramis Palmarum.

XVI. Ugyan ezen 1512-ben költ levelében Ulászló Király Derencsényi Péter Munkácsi

Várnagynak 's minden utódjainak parancsolja, hogy a' Munkácsi lakosok az ő Bártháza, Fornos és Magyar Kerepecz közt fekvő erdejekben ne háborgattassanak, sem az ott neveltetett sertésekbeli tized adásra ne kényszeríttessenek, sőt régi jogaikban 's szabadságaikban mególtalmaztassanak. Sub dato Budae in Dominica Ramis Palmarum.

XVII. Ismét 1513-ban költ levelében ugyan csak Ulászló Király, valamint Beregszásznak és más a' Várhoz tartozó helyeknek, úgy Munkácsnak is azon rendszerinti fél forintból álló Telek adót, mellyet a' Király számára fizetni régtől fogva tartoztak, elengedi. dd. Budae, Feria quinta proxima post Dominicam Invocavit.

XVIII. A' szerencsétlen II-dik Lajos Király sem felejtkezett el Munkács Városáról, kötelességökké téven 1520-ban költ védő parancsában Báthori Andrásnak, Nándor-Fejérvári Bánnak, Perényi Gábornak, és Pálóczi Antalnak, Szathmár, Ugocsa és Zemplén Vármegyék' Fő-Ispánjainak, az arra való szemes felvigyázást, hogy a' Munkácsi lakosok a' Vám 's más egyéb adózásra kiváltságuk ellen sehol se szoríttassanak. Sub dato Budae, Feria secunda proxima post Dominicam Ramis Palmarum.

XIX. Mária Királyné, Lajos Király Nője, a' Hunyadi János kiváltsága tartalma szerint a' maga borait a' Városi korcsmákon kiárultatván, minthogy az Uradalmi Tisztek, a' kimért borok

árával megelégedni nem akartak, hanem a' Munkácsiaktól többet kívántak: Mária Királynéhoz folyamodtak, ki 1523-ban a' Tiszteknek egy levelében meghagyta, hogy a' boroknak azon árakkal, a' mint azok eladattak, elégedjenek meg. Sub dato Budae, Feria secunda post Festum B. Margarethae Virginis.

XX. Zápolya János Királynak birtokába esvén Munkács Városa, 's látván hogy az, a' háború, dögmirigy, 's más viszontagságok miatt elpusztúlt: újonnan felépülhetése tekintetéből, 1530-ban költ királyi levelében a' Munkácsiakat három esztendőkre minden telek 's más rendes adók alól felszabadította. Sub dato Budae, Feria secunda post Festum exaltationis.

XXI. Első Ferdinánd Király is sok kegyelmeit közlőtte a' Munkácsi lakosokkal: nevezetesen 1548-ban költ kiváltsági levelében parancsolja, hogy a' Munkácsi lakosoktól a' Vámos helyeken egy pénznél többet venni senki se bátorkodjék, és hogy se magok, se kereskedés^t űző szolgáik, adósságért vagy más bűnért el ne fogattassanak, 's meg ne ítéltessenek; sem jószágaikban, sem személyekben meg ne károptassanak 's le ne tartóztassanak, hanem ha valakinek pöre van velök, azt ellenök a' Városi Bíró és Tanács előtt folytassa. Sub dato Viennae Austriae 26 Julii.

XXII. Ártándi Anna, idősebb Büdi Mihály Özvegye, és az ő fija Büdi Mihály, sokféle erő-

szakoskodásokat és kegyetlenségeket követvén el a' Munkácsi lakosokon, bor árúztatással 's más szokatlan szolgálatokkal is terhelvén őket, ezek I. Ferdinánd Királyhoz folyamodtak öltalomért, ki is őket pártfogása alá vévén: 1549-ben Királyi Biztosokat rendelt a' dolog megvi'sgálására és a' Feleknek kihalgatásuk után a' kitett panaszok elintézésére. dd. Pragae 18. Septembr.

XXIII. Kerepeczi András, az Újfalú, Kerepecz és Isnyéte közt fekvő Byrgyeten és Luka nevű erdőknek és kaszállóknak bírásukba a' Munkácsi lakosokat megháborítván, ezek a' miatt panaszt tettek I-só Ferdinánd Királynak, kitől 1549-ben egy védő parancsot nyertek, melyben parancsoltatik, hogy a' Munkácsiak az említett Kerepeczi András minden bosszszantásaitól megóvassanak, és a' nevezett erdők' bírásukban megtartassanak. dd. Pragae 24. Septembris.

XXIV. Ártándi Anna és Búdi Mihály, a' Bárháza, Fornos és Magyar Kerepecz közt fekvő Városi lakosok' Nagy-Liget nevű erdejekbe erőszakosan behajtván nyájjaikat, 's e' miatt a' Munkácsiak I. Ferdinánd előtt panaszt tévén, ez egy védő parancsot adott ki 1540-ben, melyben tiltja a' nevezett erdő bírásábani háborgatásukat a' Munkácsi lakosoknak. dd. Pragae, 24. Septembris.

XXV. Ugyan csak I-só Ferdinánd Király a' Munkácsiak eránt abban is kimutatta kegyelmét, hogy 1549-ben költ védő parancsában meg-

hagyta, hogy az adó és a' Kamara nyereség' fizetésére nézve, a' Város ennekutánna csak két portába számláltassék. dd. Pragae, 24. Sept,

XXVI. Lasztóczi Mátyás a' Munkácsi lakosokat az ő Isdeno most Nyerses és Füzes nevű kiirtott erdejeknek bírásában megháborítván, 's e' miatt a' lakosok óltalomért I. Ferdinánd Királyhoz folyamodván, ez egy parancsolatot küldött Bydi Mihálynak, a' Beregi Fő-Ispánnak és a' Vár Parancsnokának, mellyben néki meghagyja, hogy a' Póсахázán lakó Lasztóczi Mátyás erőszakoskodásai ellen a' Munkácsiakat óltalmazza, és az említett Isdeno bírásában — az közel esvén a' Várhoz — megháborítani ne engedje. dd. Pragae, 25 Septembris. 1549.

XXVII. Sok Nemesek telepedvén meg Munkács Városában, 's azok magokat a' köz terhek hordozása alól kivonván, sőt a' nyilvános gonoszságot elkövetett rossz embereket is pártfogásuk alá vévén: ezeknél fogva alkalmat adtak a' Város Elöljáróinak arra, hogy ezeknek orvoslásuk végett, Suraklini Petrovics Péterhez, mint Munkács akkori Urához folyamodjanak; ki is 1556-ban költ levelében keményen parancsolja, hogy a) A' Munkács Városában földeket örökösen bíró Nemes emberek, egyformán hordozzák a' köz terhet a' több Városi lakosokkal, b) Hogy a' Városi ítélettételben tartoznak törvényt állani, 's ha azt cselekedni nem akarnák, arra kényszerítettessenek. c) Hogy a'

Nemes embereknél lappangó rosszsz emberek, ha a' Nemesek által ki nem adattatnáuk, a' Bíró őket onnan bátran kivonhassa és megítélhesse. Sub dato Kolosvár in Festo Nativitatis Beati Joannis Baptistae.

XXVIII. Ugyan csak Petrovics Péter az említett 1556-dik évben költ levelében az idegen Nemesekre azt a' határozást tette, hogy azok kirekesztetvén az ítélettételtől, az ő Városi Tanács előtt lefolyt pöreik, a' fellyebb vitel útján egyenesen menjenek a' Királyi Táblára. Sub dato Kolosvár in Festo Nativitatis Beati Joannis Baptistae.

XXIX. II-dik János választott Király is a' Munkácsi lakosok éránt viseltető jó indulatjának az által adta bizonyosságát, hogy 1560-ban Er'sébet Királynénak az arról szöllő kiváltságát, *hogy a' Városba addig idegen borek bé ne hozattassanak, míg annak hegyein termett borok találtatnak; különben azok koboztassanak el és a' Városiak hasznukra fordíttassanak* — megerősítette. Sub dato Gyalu, 9. Decembris.

XXX. Ugyan csak II-dik János, Petrovics Péternek 1556-ban költ kiváltsági parancsát 1560-ban megerősítette, 's újra megparancsolta, 1) Hogy azon Nemes emberek, kik a' Városban laknak, és a' Városi lakosok jogaikkal 's szokásban lévő szabadságaikkal élnek: azokkal a' köz terhet egyformán vigyék. 2) Hogy a' Bírónak és Városi Tanácsnak alatta legyenek, és

az ő törvényes ítélettételök alól magokat semmi-
képpen ki ne vonják. 3) Hogy a' magokat nálok
megvont' rosszsz embereket kiadni kötelesek le-
gyenek. dd. in Arce Gyalu, 9. Decembris.

XXXI. Figyelemmel viseltetett Maximilián
Király is Munkács Városa eránt, kivált minek-
utánna azt Svendi Lázár és Forgács Simon Já-
nos 'Sigmondtól az ő számára elfoglalták. Ne-
vezetesen 1571-ben új Királyi adomány levele
által a' Munkácsi Polgárokat az úgy nevezett
Nagy-Liget erdő bírásában megerősítette, mely-
nélfogva azon erdő minden királyi haszonvéte-
lekkel együtt Munkács Városának adatik, an-
nak bírásába bévezéttetik 's béiktattatik ugyan
azon évben. dd. Viennae 15 Novembris.

XXXII. Ezen Nagy-Liget nevű erdő bír-
ásban Nemes Bégányi Miklós, Sebestyén és
Gergely, Munkács Városát megakarván háborí-
tani, ugyan csak Maximilián Király 1571-ben
azok ellen egy védő parancsot adott ki, melly-
ben a' Kassai Kamarának és a' Munkácsi Vár
Tisztjeinek parancsoltatik, hogy Muukács Vá-
rosát, mint a' Királynak és a' Szent Koronának
birtokát, a' nevezett erdő bírásában, mellyet a'
régí Királyok' adományukból bír, óltalmazák
és annak használásában háborgatni ne engedjék.
Sub dato Viennae 15. Novembris.

XXXIII. A' Maximilián Király' 1571-ben
a' Nagy-Liget erdőről kiadott adomány, béve-
zető 's béiktató levelét, az ellentmondók' fel-

szállítása rendivel, a' T. Leleszi Káptalan újra kiadta 1572-ben. Sub dato Convent. Lelesz.

XXXIV. A' Szepesi Kamara 1572-ben költ levele által, megtiltja az azon Kamarához tartozó Harminczadosokat, hogy a' Munkácsi lakosoktól, kik a' só hozásért fizetni szokott harminczadot egészen kifizették, legkisebb sót se kívánjanak. Sub dato Cassoviae 17. Julii.

XXXV. Maximilián Király annyiban is nyilvánvalóvá tette Munkács eránti kegyelmét, hogy 1574-ben költ Királyi levelében megparancsolta, hogy a' Munkácsi Polgárok a' magok terhelt szekereiktől 's árúiktól sehol is a' Rév és Vám helyeken egy pénznél többet ne fizessenek. dd. Viennae 13 Julii.

XXXVI. Ugyan ezen Maximilián Királytól adatott kiváltság következéséből lett az, hogy Drugeth István és Miklós 1578-ban az Ungvári Vámosoknak megparancsolták, hogy az Ungvári réven, hol a' só fuvarozásban mások egy kő sót szoktak adni, a' Munkácsiaktól, kiváltságuk szerint, két pénznél többet venni ne mérészeljenek. dd. Ungvár. Feria quinta proxima post Festum Purificationis B. Mariae Virginis.

A' XVII-dik Századból.

XXXVII. A' Munkácsi Polgároknak a' Királyi Felség eránt sok ízben kimutatott hűségök esmeretes lévén II. Rudolf Király előtt, 1601-ben királyi levelével kereste meg a' Munkácsiakat, mellyben azt hagyja meg nékiek, hogy jó

és dícséretes szokásuk szerint, a' Hadi-Társzerek vitelében kimutatott készségöket most is tegyék nyilvánvalóvá. Sub dato Pragae 12 Maii.

XXXVIII. II-dik Mátyás Király is nyilvánvaló bizonyosságát adta annak, hogy a' Munkácsi Polgárok eránt figyelemmel viseltetik, az által, hogy 1613-ban Királyi levelével erősítette meg II. János választott Királynak 1560-ban költ kiváltságát, 's megparancsolta Királyi levelében Csatári Ferencz és Kerepeczi Demeter Várnagyoknak, hogy, 1. A' Városban lakó és annak minden szabadságaival, jogaival 's haszonvételeivel élő Nemesek, a' Városiak terhéket egyenlően vigyék. 2. Hogy a' Városiak törvény-székét kikerülniök szabad ne legyen, hanem annak állani köteleztessenek; és 3. Hogy a' Nemesek, a' magokat nálok megvont rossz embereket kiadni kényszerítessenek. dd. Posonii 28. Martii.

XXXIX. Ugyan csak II. Mátyás a' Munkácsi Polgároknak azon több Fejedelmek által megerősített kiváltságukat, hogy a' Rév és Vámhelyeken egy pénznél többet ne fizessenek 1613-ban újra megerősítette. dd. Posonii 24 Martii.

XL. Ugyan csak II-dik Mátyás Király abban is jelét adta a' Munkácsi Polgárok eránt viseltetett királyi kegyelmének, hogy a' Ferdinánd Király által nékiek adatott két rendbeli kiváltságokat 1613-ban ismét megerősítette, melyek közzül az egyikben a' parancsoltatik, hogy

a' Munkácsi Polgárok az ő Nagy-Liget nevű erdejekben, melly Bárháza, Fornos és Magyar Kerepecz közt fekszik, semmiképpen meg ne háborittassanak; másokban pedig, hogy ugyan csak az ő Luka és Byrgyetin nevű erdejekben és kaszállójokban, mellyek Újfalú, Kerepecz és Isnyéte között vagynak, a' Várnagyok által Kerepeczi András hatalmaskodása ellen megóvassanak 's megtartassanak. dd. Posonii 28-a Martii.

A' XVIII-dik Századból.

XXI. VI-dik Károly Császár és Király is királyi kegyelmét mutatta akkor Munkács eránt, midőn Schönborn Fridrik Károly Gróf közbenjárására 1734-ben Munkácson eső hat Országos vásárokról szőlő kiváltságot a' Városi Polgároknak kiadta. dd. Viennae 1-a Maii.

A' XIX-dik Századból.

XLII. A' most Mártius 2-dik napján 1835. elhunyt dicső emlékezetű Fejedelmünk 's édes Honunk jó Atyja Fels. I. Ferencz Király is érezte kegyelmét Munkács Városával akkor, midőn a' minden Hétfőn és Pénteken eső héti vásárokról szőlő új kiváltsággal örvendeztette meg annak Polgárait 1823-dik Eszt.

Ezek az eddig előszámlált részszerént pergamenre, részszerént papirosra írt kiváltsági leveleken kívül, a' Város Levéltárjában nagy számú külömbkülömbféle tárgyú levelek is vagynak, mellyeket itt előszámlálni feleslegvaló volna.

Csak ezekből is láthatni, hogy Munkács Városa és annak Polgárjai eránt melly különös kegyelemmel viseltettek koronás Fejedelmeink. Néhány Várnagyok 's egyéb Tisztek igyekeztek ugyan a' Munkácsi Polgárok' szabadságait 's kiváltságait nyirbálni, 's azokat szokatlan adókkal 's munkákkal terhelni: de mindenkor hathatós pártfogásra találtak, mihelyt az efféle elnyomások ellen panaszolkodtak. Minekutánna pedig a' Rákóczi Fejedelmek lettek Munkács birtokos Urai, ezeknek Tisztjeik annak hajdani virágzó szabadságát mind inkább igyekeztek szorossabb korlátok közzé szorítani 's annak Polgárit az Úrbér erőszakos béhozása által, jobbágyi rangra lealacsonyítani. Nevezetesen

A' halhatatlan emlékezetű Hunyadi János négy rendbéli, Horogszegi Szilágyi Er'sébeth, I. Mátyás Király, Ifjú Hunyadi János, Anna Mária, Ferdinánd, Maximilián és II-ik Mátyás Királyok által megerősített kiváltsága, leginkább a' Rákóczi Fejedelmek' Tisztjei által fosztatott meg csak nem minden erejétől. Ugyanis

a) A' Hunyadi János 1446-ban (dd. Vári, *Feria quarta proxima post Festum Beatae Scholasticae Virginis*) kiadott kiváltsága erejénél fogva, a' Munkácsi Polgárok az ő vetéseikből, kilenczed helyett, évenként 50 köből zabot tartoztak adni; melly már az Ifjabb Hunyadi János idejében 50 köből búzával szaporított meg. Ebben az állapotban volt a' Város egész 1695-ig,

midőn Uradalmi parancsnok Jantó Úr a' Város határában termett szalmás életet erőszakkal tizedelte meg; éhséggel, szomjúsággal, tömlőczözéssel 's más kényszerítő módokkal szorítván arra a' Városiakat: 's ezen tekintetben némelly Tanácsbéliektől a' Város pecsétje alatt csikarván ki levelet. Melly erőszak miatt, ha szinte panaszt tett is a' Fejedelemnek, (ki ezen tárgyban említett tisztjét, Szerencsen, Julius 9-kén 1695-ben költ levelében felvilágosítás 's tette okának adása eránt felszólította) és a' T. Leleszi Káptalan előtt annak ellene mondott a' Munkácsi polgárság; a' tisztelt Káptalan erről (sub dato Feria secunda proxima post Dominicam sextam Sacro Sanctae et Judici Trinitatis) kiadott levele bizonyítása szerint: mindazáltal ezen időtől ólta szalmás életből vevődik ki a' tized mind e' mai napiglan:

b) Ugyan ezen kiváltság 2-dik pontja tartalma szerint a' Munkácsi lakosok, malaczokból 15-döt tartoztak adni. Ez most is úgy van. De a' melly polgárnak nincs 15 malaccza, az pázsit pénzt fizet. A' Kamara nyeresége helyett pedig, mellyet hajdan a' Királyi Kincstárnak két Telektől (Porta) tartoztak fizetni, és a' melly fizetés alól a' Bíró és 12 Tanácsbéliék ki voltak véve, a' 3-dik és 4-dik pont szerint, most Telek adót (Census) fizetnek; melly e' jelen korban 75 forint és 30 xr.

c) A' mi pedig az 5-dik pontban foglalt Város Hegyein termett bor' elárultatását 's a' Városi korcsmákon kimérettetését illeti, ezzel a' joggal húzamos ideig éltek a' Város lakosai, kiméretvén a' Király kívánsága következtetésében annak borát is, mellynek kiszabott árával az Uradalmi Tisztek, Mária Királyné 1523-ban költ parancsolatja szerint, tartoztak megelégedni. Sőt II. János választott Király Er'sébet Királyné 1482-ben kiadott azon parancsolatját is, hogy addig a' Városba idegen borok bé ne hozattassanak, míg Városi hegyen termett bor táltatnak, különben azok koboztassanak el, 's az illy elkobozott borok egyedül a' Városiaké legyenek — 1560-ban megerősítette. Melly joggal élt is a' Város mind addig, míg az Úrbér ide bé nem hozatott, melly alkalommal attól megfosztatván, a' miatt 1758, 1775 's 1776-ban panaszkodott is a' Város, de semmi kedvező választ nem nyervén, végre azon esenkedett (1780, 1782, és 1791), hogy legalább fél esztendeig engedődjön meg minden polgárnak a' bor mérés, azt is hozzá tévén, hogy ezen kívül a' Város állandó Vendégfogadót is tarthasson; és az Uradalom az idegen borok elkoboztatását ne akadályoztassa. Melly kérésének lett is annyi sikerre, hogy szabadságot nyert minden házas telekkel bíró polgár, Sz. Mihály napjától fogva, Új esztendő első napjáig bor és pálinka mérhetésre; de különös Vendégfogadó építésre engede-

lem nem adódott, az Uradalom különben is megszorítván a' Városon a' csapszékeket. Az idegen bor bévitelére pedig most legkissebb figyelem se fordítódik.

d) Munkács Városát 1310-ben Trenesényi Máté Nádor erőszakosan elfoglalván, azzal édesgette magához annak lakosait, hogy a' Liget, Byrgyetin és Luka nevű erdőket nékiek ajándékozta, mellyeknek bírásukban mind Koriatovics Tódor Herczeg, mind Brankovics György Szerb Zsarnok, őket megerősítette; mint ezt a' nagy Hunyadi János 1451-ben költ levele nyilván bizonyítja, mellyben azt parancsolja az akkori Várnagynak, hogy a' felyebb említett Munkács Uraitól ajándékozott erdők bírásukban a' lakosokat mególtalmazza. Megerősítették a' nevezett erdőknek bírásukban a' Munkácsi polgárok Horogszegi Szilágyi Er'sébet (1482) I. Mátyás Király (1484) Hollós János (1493) által is. De csak ugyan mind ezek mellett is megháborítás nélkül nem bírhatták az említett erdőket a' Munkácsiak: mert 1512-ben Kerepeczi Imre és Bálint, az Újfalu, Kerepecz és Isnyéte közt fekvő Byrgyetin és Luka nevű erdőket és kaszállókat tőlök erőszakosan elfoglalták és kezeik közt is, tartották mind addig; míg I-só Ulászló Király (Nro XV) azokat vélek vissza nem adatta. Ugyan ő parancsolta meg (Nro XVI) Derencsényi Péter Várnagynak, hogy szemesen felvigyázzon arra, hogy a' Munkácsi Polgárok az ő Bárt-

háza, Fornos és Magyar Kerepecz közt fekvő erdejek bírásában még ne háboríttassanak; sem az ott neveltetett malaczokbólí tized adásra ne kényszeríttessenek, sőt inkább minden régi jogaikban 's szabadságaikban megtartassanak. — A' Byrgyetin és Luka nevű erdők bírásukban 1549-ben ismét megháborította a' Munkácsi polgárokat Kerepeczi András; — Ártándi Anna és Bydi Mihály pedig a' Nagy-Liget nevű erdőbe erőszakosan hajtották nyájjaikat: de ettől őket I. Ferdinánd Király (XXIII és XXIV) eltiltotta; valamint Lasztóczi Mátyás Pósa házának akkori Ura ellen is, ki az Isdeno, (most Nyerses és Fűzes) nevű kiirtott erdők' bírásukban a' Munkácsi polgárokat megháborította, hathatósan óltalmazta (XXVI). I. Max. Király pedig 1571-ben őket a' Nagy-Liget nevű erdő bírásában új Királyi adomány levele által megerősítette (XXXI). Ellene mondtak ezen új Királyi adománynak Nemes Bégányi Miklós, Sebestyén és Gergely; de Max. Király a' Városiaknak egy 1571-ben költ véd parancsában hathatósan pártjokat fogja, megparancsolván a' Kassai Kamarának és a' Munkácsi Vár Tisztjeinek, hogy azokat, a' nevezett erdő bírásában és használásában, háborgatni ne engedjék (XXXII). Végre megúnván mind a' két fél az e' felett való gyűlölséges versengést, a' Leleszi T. Káptalan előtt 1573-ban abban egyeztek meg, hogy mind a' Nagy-Liget, mind a' Nemes Bégányi Fami-

liához tartozó Bolonya nevű erdőt, közös joggal és haszonvétellel birják, mint megtetszik az említett Nemes Káptalantól kiadott egyesség levél ezen soraiból:

„*Nos Balthasarus Melegh, Episcopus Chana-
diensis ac S. C. R. Mattis Consiliarius, nec
non Praepositus et Convent. Eccl. S. Crucis de
Lelesz, memoriae commendamus per praesentes
significantes quibus expedit universis, quod pru-
dentes et circumspecti Albertus Vas Judex, et
Michäel Sika Juratus Civis Oppidi Munkács,
suis et prudentibus et circumspectis Pauli Balas-
ka, Judicis primarii caeterorum item Jurato-
rum ac totius Universitatis Oppidi Munkács no-
minibus et in personis eorum omnium onera et
quaelibet gravamina ad subscripta illibate et in-
concusse observanda ultro et per omnia in se ipsos
recipientes ab una; parte vero ab altera, nobi-
lis Gregorius et Sebastianus Bégányi de O Bé-
gány; fratres videlicet Familide nobilis de O
Bégány nati majores, idemque Gregorius et Se-
bastianus Bégányi oneribus et gravaminibus no-
bilibus Lucae, Christophori, Nicolai, Thomae
et Mathaei de dicta O Bégány, fratrum suo-
rum condivisionalium natuque minorum in se le-
vatis, coram nobis personaliter constituti, spon-
te et libere, per easdem ambas partes utrique et
unanimiter confessum et relatum exstitit, tali
modo: quod quamvis annis proximo praecedentibus praefati Cives et Inhabitantes dicti Oppi-*

„di Munkács , totales Sylvas Nagy-Liget et Bo-
 „lonya vocatas , inter Oppidum Munkács et pos-
 „sessionem dictorum Nobilium de O Bégány For-
 „nos nuncupatam in Cottu de Beregh existentem
 „adjacentem a S. C. R. Matte titulo novae Do-
 „nationis , pro se se et successoribus suis impetra-
 „verint , idemque Nobiles de praefata O Bégány
 „introductioni et statuti eorumdem ipsarum
 „sylvarum debito tempore contradixerint , unde
 „in Curia Regia , ad reddendam rationem con-
 „tradictionis legaliter evocati exstiterint , super-
 „indeque eadem ambae partes , literas necessa-
 „rias pro ipsorum partibus a nobis extraxerint ;
 „nihilominus tamen mutata postea sententia , ex-
 „spectare , sumtuumque in prosequendis causis re-
 „quirendorum mole onerare , intervenient: certo-
 „rum proborum virorum pacem scilicet partium
 „amantium labore , admonitione et intercessione,
 „mallentes , potius mutua ac bona vicinitate chris-
 „tianaque pace inter se vivere , quam odiosos li-
 „tium exitus exspectare , ad talem concordiae
 „unionem devenissent , quod primo : sopitis ac
 „condescens praetactis litibus et differentiis
 „hactenus motis et susceptis , sed et literis exin-
 „de universis causalibus ac aliis quibuscumque causa
 „in praescripta ubiis et sub quibuscumque verbo-
 „rum formis clausulisque confectis , cassatis , am-
 „bas sylvas , primam Nagy-Liget , quae ad prae-
 „notatos Cives et Inhabitantes praefati Oppidi
 „Munkács ex donationibus Divorum Regum Hun-

„gariae attineret ; aliam autem Bolonya , quam
 „praefati Nobiles de O Bégány , juxta liberas
 „earum metales , similiter ad sese pertinere spe-
 „rarent et praetenderent , simul cum cunctis ea-
 „rum ambarum Sylvarum fructibus , proventibus ,
 „emolumentis et obventionibus , pro communi usu
 „et utensione , ambarum partium pari voto , una-
 „nimique ac immutabili consensu reliquerent , ita
 „videlicet , ut nimirum sylvas ipsas , eadem am-
 „bae partes , imo etiam omnes ii Rutheni , qui-
 „bus eae antea libere et communes fuissent , nec
 „non colonique et cuncti Jobbagiones praefu-
 „torum Nobilium de O Bégány in possessione eo-
 „rum Fornos praedicta in annotato Cottu de Be-
 „regh existente residentes juxta limitationem , fi-
 „nalemque decisionem Camerae Scepusiensis prae-
 „fatae S. C. R. Matti , inter partes praedictas
 „superinde factam ad omnem usum et utensionem
 „successivis perpetuisque semper temporibus libe-
 „re communiterque uti possint , tali etiam condi-
 „tione per partes adjecta , quod Judex praefati
 „Oppidi modernus et pro tempore constitutus , me-
 „dio Oppidanorum , ad custodiendas silvas semper
 „probos et justos Viros ordinet et servet , iidem-
 „que circuitores , super fidei ac diligenti silva-
 „rum custodia , eisdemque Nobilibus strictissimum
 „juramentum praeſtent , ac cum glandibus abun-
 „daverint , vel etiamsi mediocre fructum pro-
 „tulerint , praefati custodes , taxam seu redem-
 „tionem porcorum , de damnis illatis impellendorum

„imo etiam porcos erroneos, et omnis generis pro-
 „ventus, semper ad manus Judicis fideliter dare et
 „administrare, idemque Judex salvis et exclusis
 „prius exinde portionibus custodum, eiusmodi
 „qualescunque proventus in duas rectas et coaequa-
 „les partes dividere, alteraque retenta, alteram
 „directam et condecentem dimidietatem praefatis
 „Nobilibus assignare teneatur. Hoc etiam adje-
 „cto, quod si quando temporis in processu, por-
 „cos decimabiles, ad silvas has conducere contin-
 „get, ex tunc talis conductio porcorum et receptio
 „pari voto, mutuaque partium correspondentia
 „fieri ac etiam huiusmodi porci decimales, alii-
 „que proventus et accidentia, inter easdem par-
 „tes, simili modo aequaliter dividi percipique de-
 „beant. Eo etiam non praetermisso, quod si quan-
 „do ob fertilitatem glandium aliqua pars silva-
 „rum prohibere debere videbitur, talis etiam pro-
 „hibitio, semota semper qualicunque discordia et
 „contentione, aequo voto, mutuaque consilio fiat;
 „Judex autem ipse primarius, pro cura et dili-
 „gentia sua in hisce rebus praestanda, ad ratio-
 „nem suam propriam, unum gregem porcorum
 „non tamen ultra numerum sexagenarium, ad sil-
 „vas praedictas quot annis conducendi, taxandi-
 „que habebit facultatem. Atque praemissa obser-
 „vanda, partes se, et cunctos successores suos,
 „sub onere 400 florenorum Hungaricalium mo-
 „netae usualis obligassent, prout obligaverunt,
 „hoc pacto, quod si quae partium praemissarum

*„vel successores, hanc compositionem, in toto
 „vel in parte non observaverit, vel quocunque sub
 „colore infringere praesumserit, contra partem
 „alteram, in praemissis rite perseverantem in
 „vinculo 400 florenor. Hungaricalium convinca-
 „tur; de quibus quidem eiusmodi 400 fl. Arcis
 „Munkács Officialis pro tempore constitutus, de
 „et ex rebus mobilibus dictorum Civium et Inha-
 „bitatorum Oppidi si scilicet ipsi fontes fore com-
 „periuntur, praenotatis nobilibus de O Bégány
 „eorumque successoribus, e contrario, si quidem
 „ipsi Nobiles transgressos compositionis praeno-
 „tatae se se fore declarabunt, praefatus Officia-
 „lis similiter de et ex rebus bonisque mobilibus co-
 „lonorum seu Jobbagionum jam factorum nobilium
 „in possessione eorundem Fornos commorantium
 „praenotatis Civibus ac eorum successoribus, so-
 „lum vigore praesentium, plenariam atque omni-
 „modam satisfactionem impendere, et exinde pro
 „eiusmodi labore et salario suo 100 fl. Hung. ad
 „praesens currentis monetae, dictus Officialis si-
 „bi ipsi, virtute istius firmae compositionis reti-
 „nere, 300 autem parti compositionem suo mo-
 „do observanti et adimplenti dare teneatur. Da-
 „tum Feria sexta proxima ante Festum S. Pen-
 „tecostes, anno Domini 1573.*

Ezen időtől fogva a' Város a' nemes Bégá-
 nyi Családdal közös joggal bírja a' nevezett er-
 dőket, 's azoknak használásukat köz megegye-
 zéssel 's határozással engedték meg a' Kende-

reskei, Kustyánfalvi, Kerepeczi, Kis és Nagy Leányfalusi, Pisztraházi és Bárházi lakosoknak, ezen feltételek alatt: 1) Hogy a' közöttök lappangható tolvajokat 's azoknak or-gazdáit a' Munkácsi Bírónak jelentsék be. 2) Hogy a' magok sertésseik közzé idegen sertéseket ne egyvelítsenek, 3) Hogy a' Munkácsiaknak tett kár' kinyomozásában 's fürkészésében legyenek szorgalommal; és 4) hogyha a' fent említett pontokat nem lennének telyesítendőek, az erdő használatától azonnal mozdíttassanak el. dd. Munkács 20. April. 1609.

Az említett köz jógú birtokosok esendesen 's megháborítás nélkül birták a' nevezett erdőket húzamos időkig, hanem 1613-ban azoknak bírásukban újra megháboríttatván, II. Mátyás Királyhoz folyamodtak óltalomért, ki, folyamodásukra kegyes volt az I. Ferdinánd Kir. 1549-beu költ két rendbéli kiváltságait (XXIII és XXV) újra megerősíteni, megparancsolván, hogy a' Munkácsi Polgárok említett erdőikben, valamint az Újfalu, Kerepecz és Isnyéte között fekvő Byrgyetin és Luka nevű erdők bírásukban is ne háborgattassanak, 's nevezetesen, hogy Kerepeczi András erőszakoskodásai ellen megóvassanak. dd. Posonii 28. Martii 1613.

De mind ezek mellett is későbbi időkben az Uradalmi Tisztek, nevezetesen Duchek János Jó'sef, Munkácsi és Sz. Miklósi Uradalmak Helytartója, szabadságot vett magának több élő-

fák kivágatására 's kihordatására, melly cselekedetnek a' Liget és Bolonya köz birtokosi nyilván ellent mondtak.

Egyező akarattal engedte meg mind a' két birtokos fél az Alsó-Kerepeczieknek vagy Újfaluasiaknak 1748-ban a' Nagy-Liget erdőbeni makoltatást 's annak szélének szántó földeküli kiirthatását, olly feltétellel, hogy a' kiirtott földekből a' Városnak és a' nemes Bégányi családnak adják a' tizedet. De az Alsó-Kerepecziek ezen engedelemből magoknak jót formálván, és 1755-ben a' nevezett erdőben fát vágni 's az úgy nevezett Agyag dombot is ásni hír és engedelem nélkül kezdtek: az ő ezen merész tetteknek, valamint az akkori ugyan azon erdőben ölfát vágató Uradalmi fő felügyelő cselekedetének is, a' köz birtokosok, a' Ns Vármegye Beregszászban 1755-ben Junius 16-kán tartott köz gyűlése előtt ellent mondtak, és hogy a' már sokszor említett erdők annál nagyobb tilalomban tartathassanak, a' Város és Ns Bégányi Familia, a' Nemes Vármegyének M. Kaszonban 1768-ban Junius 20-dik napján tartott köz gyűlése előtt Pechujfalusi Pechi Ferenczet Ó Bégányi Bégányi Jánost és Ferenczet meghatalmazottjaiknak vallották; kik közzül Bégányi Ferencz, még azon évben (nem használván a' Munkácsi polgároknak Szentiványi 'Sigmund Uradalmi meghatalmazottnak benyújtott ellentmondásuk) a' T. Leleszi Káptalan előtt ellent mon-

dott Várallya nevű falunak (melly későbbben a' Várbeliektől Crontendorf az az Horváth falunak is neveztetett) a' Füzes nevű várost földre való kiterjesztése 's Uradalmi Jobbágysággal való békültetése ellen.

Ezután is több ízben tétettek próbák a' Városnak a' nevezett erdők bírásabóli kirekesztetésére, minthogy az Úrbér béhozatala alkalmával, a' Byrgyetin és Luka nevű erdőknek egy részének bírásaból, mely most Ősztrósnek neveztetik, csak ugyan kizáratott, annak, ma Sajgó nevet viselő részét maga bírván mind e' mai napiglan. A' Nagy-Liget és Bolonya erdőket pedig az 1573-ban tett 's 1777-ben megújított egyezés szerint, a' nemes Bégányi Családdal bírja közösen a' Város. A' felyebb megnevezett faluk pedig, mellyeknek a' már előadott feltételek alatt engedődött meg az említett erdők használása, minthogy köteleztetéseknek meg nem feleltek, sőt a' nyert engedelemből magoknak jogot formálván, azoknak használásukban magokat erőszakosan akarták megtartani: azokból 1808-ban erő hatalom által (Brachium) kitiltattak, és minthogy ezen erdőket mind a' Városi, mind a' Fornosi köz lakosok igen kezdték pusztítani, 1816-ban zár alá vevődtek, 's annál fogva a' vég pusztulástól megóvódtak, ideigleni határaik, az ezek éránti pör végképpeni eldöntéséig 1832-ben határ dombok hányása által jeleltetvén ki.

e) A' Fűzes nevű föld egy részétől is megakarta fosztani Bátori 'Sófia fejedelem Aszszony a' Munkácsi polgárokat, megparancsolván Tólcsvai Nagy János, Munkácsi Udvar-Bírájának, hogy a' Fűzesnek a' Várhoz közel eső Nyerses nevű részét az ő számára foglalja el. Értésére esvén ez a' Városi Tanácsnak, az itt következő esedező levéllel folyamodott a' Fejedelem Aszszonyhoz:

„Egész Munkács Városának alázatos supplicatiojok Nagyságodhoz, mint kegyelmes Aszszonyunkhoz,

„Kegyelmes Aszszonyunk! ez alázatos supplicationk által kelleték folyamodni Nagyságodhoz, mint kegyelmes Aszszonyunkhoz. Mivel Udvar-Bíró Tólcsvai Nagy János Urunk adta értésünkre, hogy Nagyságod parancsolt volna felőle, hogy Fűzesünknek egy részét ő kigyelme elfoglalja, melly Pósháza felől volna, kit Nyersesnek szoktunk vólt nevezni. Kegyelmes Aszszonyunk, ez minékünk pénzen szerzett örökségünk fiúrúl fiúra, nemzetségről nemzetségre, a' melly áll egynehány ezer forintunkban. Kegyelmes Aszszonyunk! ha Nagyságod ezen Fűzesünket, melly vagyon harmad része Fűzesünknek, tollünk elfoglaltattya, marhát nem fogunk tarthatni, mivel Városunknak jobb részének ott vagyon Kaszállója, másutt egy tsepp is nintsen, melly felette igen nagy kárára léssen Nagyságodnak, ha marhát nem fogunk

*„tartani. Annakokáért könyörgünk és esedezünk
 „alázatosan Nagyságodnak méltóztassék kegyel-
 „mességét hozzánk megmutatni és ez darab Fű-
 „szetünknek elvételével ne terkeljen Nagyságod ben-
 „münket, mert mind Nagyságodnak mind miné-
 „künk nagy kárunkra léssen; mélyet ha Nagy-
 „ságod tselekeszik velünk kegyelmesen az Úr Is-
 „ten is megálgya Nagyságodat érette, miis meg
 „szolgáljuk alázatosan Nagyságodnak érette.“*

A' Város Tanácsának ezen folyamodása nem volt siker nélküli, mert a' Fejedelem Aszszony igazságukat látván, a' Város lakosait meghagyta az úgy nevezett Nyerses bírásában, és az egész Fűzes nevű földet is annak Chrusto nevű része eránt a' Nagy-Lucskai lakosokkal támadt versengésnek 1788-ban lett törvényes elintézése után szabadon bírják mind e' mai napig.

f) A' mi a' Munkácsi Polgároknak a' Vám és Rév helyeken akármí névvel nevezendő Jószágaiktól való fizetést illeti, azt még 1507-ben meghatározta Ulászló Király, hogy t. i. valamint a' Vári és Beregszászi lakosok, úgy a' Munkácsiak is Réven, Vámon, Hidakon és más adózó helyeken, egy pénznél (Denar) többet ne fizeszenek. Az Ulászló Királytól nyert ezen kiváltságot megerősítette II. Lajos Király 1520-ban (XVIII) I. Ferdinánd Kir. 1548-ban (XXI) Max Király 1574-ben (XXXV) 's ennek következtében Drugeth István és Miklós is, az Ungvári Város Hidra nézve (XXXVI) és II. Má-

tyás Király 1613-ban (XXXIX). De idővel ezen sok ízben megerősített kiváltságnak ereje egészen elenyészett, és ma a' Munkácsi adózó polgár, másoktól meg nem különböztetve fizeti mindenütt, — a' Munkácsi Vámos hídát kivévén, minden Vám és Rév helyeken a' meghatározott vám-adót.

g) A' Nagy Hunyadi János, Munkács Városát szabad Városi rangra emelvén, hogy birté valósággal ezzel a' rangal, joggal és szabadsággal valaha vagy nem? és ha birt, meddig élt azzal? bizonyosan meghatározni nem lehet. Annyi bizonyos, hogy minden Hunyadi János utánai Urai 's birtokosi Munkácsot némely kiváltságai mellett Földes Úri joggal bírták, és koronás Királyaink is szabadon adták azt annak kinek akarták. Minekutánna pedig a' Rákóczi Fejedelmek birtokukba esett, 's Tisztjeik által az Úrbér erőszakosan béhozott, ezen tekintetbeli szabadságának csak az árnyéka sem maradt meg. Mert emleget ugyan a' Városi Tanács egy Batori 'Sófia Fejedelem Aszszonyhoz intézett 's Lónyai Gábor által a' Várostól visszszakívant, néhány emberek kivitelők meggátlásukért esedező levelében, valami kulcsos városi kiváltságot, de hogy az miben állott? 's a' jelenkori Királyi kulcsos Városok kiváltságaihoz hasonló volt-e? az itt következő Levél töredékből kihozni nem lehet:

„Második dologért kellek alázatosan Nagyságodat megh találnunk, mivel Városunkból Lónyai Gábor Uram eöt Jobbágyot akar kivinni közszülünk, kik közszül némellyik városunkba született, némellyik penigh Gáton a' Nagyságod Jóságába eörökséghe is ott vagyon, némellyik penigh Német Országból való, és ki ismét a' földről, melly dologh mégh ez ideigh, soha közöttünk nem vólt, mert az minémű privilegiumok az kulcsos Városoknak szokott lenni és minémű szabadsággal szoktak élni, mi is mind ez ideigh olyan szabadsággal privilegiumunknak tenora szerént megtartottuk igasságunkat és szabadságunkat“ 's a' t.

Királyi Városi jogjának 's szabadságának viszszaszerezhetése végett tettek ugyan lépést a' Munkácsi polgárok 1786-ban és 1791-ben, de azólta ez az egész ügy nem sürgetödvén, halgatásban van, valamint a' csak szóval emlegetett pallos joggal (Jus gladii) való élésének is, ma már legkissebb nyoma sincs.

h) A' XV-dik Század elején, a' 'Sigmond Királytól nyert és Lazarevics Szerb Zsarnok által kihirdettetett kiváltság tartalma szerént (IV) Sz. Kozmus és Damián nájjától fogva, 15 egymás után következett napokon tartatott itt az Országos vásár, éppen úgy, mint más nevezetesebb királyi kulcsos Városokban szokott esni, p. o. Pesten, Debreczenben 's a' t. de hogy e' mikor szünt meg? erre hiteles próbák nem

lévén, meghatározni nem lehet. Most hat Országos vásárok esnek Munkácson u. m. 6. Jan. 19. Martz. 24. April. Pünköst. 29. August. és 11. November; Schönborn Fridrik Károly Gróf közbenjárására VI-dik Károly Császártól 1734-ben nyervén ezeknek tarthatásukra kiváltságot (XLI). Ezeken kívül minden héten kétszer szokott itt vásár tartatni, t. i. Hétfőn és Pénteken; elhunyt Fejedelmünk Császár és Király I. Ferencz Ő Felségétől nyervén erre különös kiváltságot (XLII). Mind a' két rendbéli vásár árverés útján haszonbérbe szokott adódni, mellyből a' Városnak évenként 5000 v. forintokat meghaladó jövedelme szokott lenni, midőn mig a' vásár-vámost a' kiváltság megváltása fejében 1761-ig az Uradalom szedte, 37 for. 33 $\frac{1}{2}$ xrtól 81 forint 1 xrnál felyebb soha sem ment, és csak lassan hágván az felyebb felyebb, a' vásárból most bėjővő 5000 v. forintot meghaladó jövedelme a' városnak, szembetűnő jele annak gyarapodásának 's népesedésének, sőt talán a' fényűzés szaporodásának is ezen a' Vidéken.

5) *Munkácsnak Nevezetességei.*

1) A' V Á R.

Fő figyelmet érdemel ebben a' tekintetben az egész Európában elhíresedett 's nevezetessé lett Vár. Fekszik ez, mint felyebb is megjegyzettem, Bereg Vármegyében, magától a' Vá-

rostól dél-nyúgotra mintegy két ezer lépésnyire, az északi szélesség 45° , $25'$, $12''$ a' napkeleti hosszúságnak pedig 49° , $22'$ $10''$ alatt, egy a' síkon magában felemelkedett szikla hegynek a' tetején. Mikor vetődött meg alapja? 's ki által? Történet-Íróink fel nem jegyezvén, bizonyosan meghatározni nem lehet. Egy régi hagyomány (traditio) után, dicső Eleinknek az Országba lett bėjövetelők idejére tevődik annak alapjának első letevése, melly szájról szájra adódván által a' maradéknak, még ma is így beszéllődik elő, hogy: a' Lodomeriai és Galicziai Fejedelmektől adatott útmutatók kalauzolásak után, a' Vereczkei szoros meneten (passus) bėjöven kalpagos Atyáink, éjszakának idején történt a' kopár hegyek között az itt kezdődő térre lett megérkezésök, és itt tábort ütven Almos Vezér azon hegyre vonatta fel sátorát, melyen most a' Sz. Basilius Rendén lévő Orosz Szerzetesek Klastromuk díszeskedik: a' sereg Fő-Papja pedig azon hegyen telepedett meg, hol most a' Vár fénylik. Reggel felkelvén Almos és a' nap feljöttével az előtte elnyúló síkságot szemlélvén, szemébe ötlött, hogy a' Vár-hegyéről vastag füst gombolyagok toúlnek az Ég felé. Almos ezt valamelly ellenséges őrbeli csapat jeltüzének gondolván, azonnal szaguldozókat küldött ki a' dolog vóltaképeni kikémlelésére, kik visszaérkezvén hírvl adák néki, hogy a' Fő-Pap a' Vándorokat minden akadályokon

szerencsésen ide vezérlett Magyarok nagy Isténének nyújt háláadó áldozatot (*occiso equo albo pingvissimo, magnum áldomás facit, mint annakutánna a' Béla nevetlen Írója bizonyossága szerint a' Tarczali hegyen is cselekedett*), mely áldomásra maga is megjelent fő embereivel, és megtetszvén néki az a' hely, kérte a' Fő-Papot, hogy azt cserélné fel véle azon heggyel, melyen az ő sátora van felvonva. Sokáig vonogatta magát a' tisztos szakállú Áldozó, míg nem végre sok unszolások után egy fehér pörpöt kapván töldésül, meg lett a' csere. Almos az ekképpen birtokába esett hegyre vonatván fel sátorát, azonnal hozzá kezdett a' Vár alapja megvetéséhez, 's az egész sereg 40 napi itt mulatása alatt meglehetősen előment az építésbe. Eltelve pedig a' pihenésre elszánt 40 nap, az egész sereg Ungvár felé útnak indult, hátra hagyván az építőket és az azok mellé megkivántatott segéd munkásokat. Minekutánna pedig Almos Ungvárnak megvétele után a' fejedelemséget koros volta miatt letette volna, és azt maga fíjának Árpádnak általadván, a' Magyarokat annak hűségére feleskette volna: Árpád Szerencs mellett Sátorát vonatván, midőn a' Munkácsi Vár építésén dolgozók másokkal felváltódva ide megérkeztek, és tőlök az építés ideje alatti állapotokról kérdezősködtek volna; minthogy a' követ, fát 's egyebet csak a' vállakon nagy munkával kénytelenítették a' hegyte-

tejére felhordani, így feleltek: *Isten ments meg ellenségünket is az olyan helytől, felette Munkás hely vala az.* És e' szerint a' hagyomány szerint, innen vette mind a' Város, mind a' Vár *Munkás* vagy *Munkács* nevezetét, melly előadás jobban is megegyez a' név analogiájával, mint a' Béla nevetlen Írójáé, ki a' XII-ik Részben onnan hozza le *Munkács* nevét, hogy Eldődeink nagy munkával és fáradsággal jöttek bé az Országba.

Úgy látszik, hogy ezen időtől fogva egészen 1359-ig ha nagyobbítódott is valamennyire tehetős és sok kincsű birtokosi által a' Vár, de annak nevekedése nem lehetett felette szembetűnő: hanem a' nevezett 1359-n Munkács még akkor csekély kiterjedésű Varával Kiriátovics vagy Koriátovics Tódor birtokába esvén, ez a' gazdag Podoliai Herczeg ezt egészen megújította, annak valóságos Vár formát adott, bástyákkal megerősítvén és a' termés kövekbe nagy erővel és fáradsággal beásott árkokkal vétetvén azt körül; és hogy a' szükség úgy hozván magával, a' Vár lakosi víz dolgában fogyatozást ne lánssanak, egy szinte 50 öles kútat is ásott nagy erővel és költséggel a' Vár kellő tetején a' kősziklába, mellynek bővséges vize elegendő a' Vár ebbéli szükségének kipótolására. Ekképpen óltalmazó állapotban helyhezödvén 's megerősítettvén a' Vár, az akkori böl dogtalan idő szokása szerint ragadozók' barlangjává lett, és

az erőszakkal elrablott zsákmány ide hordódott bátorságos helyre; mely nyilván kijő a Koriatovics Herczeg azon merész cselekedetéből, hogy véletlen Komlósra ütvén, Komlóssy Miklóst, Komlóssy Egyed Attyát, mindenek nélkül maga tulajdon házában erőszakosan megtámadta, 's magával elhurczolván, eszten-deig a' Munkácsi Várban fogva tartotta, Komlóst és Kövesdet erővel elfoglalta, 's ezen kívül 200 jó forintokat érő öt lovat is a' nevezett Komlóssy Miklóstól elhajtatott *).

Munkácsnak Koriatovics Tódor Herczeg halála után következett gazdag birtokosi is, különös figyelmet fordítottak ezen Várra, és azt mindenkor óltalmazható állapotban tartották. Kiváltképpen az 1526-ban történt gyászos Mohácsi harcz után Zápolya János Király birtokába jutván, azt úgy megerősítette, hogy I-ső Ferdinánd Király fegyverrel sem tudta azt az ő kezéből kitekerni. János Király elhúnyta után Izabellától, az ő Özvegyétől sem vehette azt el Ferdinánd Király; mert ámbár az ő Vezérei Telekesi Imre és Perényi Mihály, nagy erővel ostromlották is: mindazáltal azt az ő számára el nem foglalhatták, minthogy mind a' Várbeliek vitézül óltalmazták magokat — mely alkalommal az egyik Vezért, Perényi Mi-

*) *Vid. Literas Inquisitorio Evocatorias pro Ugrino et Aegidio filiis Michaëlis de Komlos contra Theodorum Ducem de Munkács, emanatas.*

hályt, egy a' Várból kijött ágyú golyó megölte — mind az ostromlottaknak segítségökre jött Bebek Ferencz és Balassa Menyhért az alól az ostromló sereget elűzték, és a' Várat az ostrom alól felszabadították. Az Izabellától kevéssel ezután Ferdinánd Király részére hajlott Balassa Menyhért is igyekezett azt maga részére elfoglalni, de szándékában nem bódgúlhatott, hatalmas ellentállásra találván minden próba tételei. Max. Király is minden módokat elkövetett, hogy azt vérontás nélkül magáévé tehesse, de arra békés alkudozások által nem mehetvén, fegyverhez nyúlt, 's Svendi Lázárt és Forgács Simont hatalmas sereggel küldötte annak elfoglalására. Tudtára esvén ez Zápolya János Sigmondnak, Békési Gaspárnak megparancsolta, hogy írjon Forgács Simónnak levelet, mellyben adja tudtára, hogy mind ő, mind Svendi Lázár, a' Munkácsi Várnak hadjanak békét, mert különben megfogják keserűlni cselekedeteiket. Sennyei Sigmondra bizódott a' levél általadása, ki hűségesen eljárta ugyan a' reá bizott dologba, de Svendi és Forgács ezen fenyegetéssel semmit sem gondoltak, hanem a' Várat ostrom alá vévén, azt mind addig lövették, míg Lugosi János és Kerepeczi Deméter, minden vitézi óltalmazásuk mellett is azt feladni nem kénytelenítették 1567-ben. Ekkor felette megrongáltatott a' Vár: falai sok helyen letörettek 's épületei beomlot-

tak. A' Vár alatti gyönyörűséges kert is a' vadas kerttel együtt ekkor tétetett semmivé. De Max. Király a' Várat, mint fontos pontot, nem soká hagyta ezen gyászos dűledékeiben heverni, mert még ugyanazon 1567-dik évben megparancsolta annak újonti felépítését 's megerősítését. Mellyrevaló nézve a' nevezett évben, Bereg és Ugocsa Vármegyék számos ingyen munkásokat parancsoltattak oda rendelni. 1569-ben Ung és Bereg Vármegyéknek tétetett kötelességökké segéd munkások' adása. A' felső kapu, melly előtt van a' felhúzó híd, 1570-ben építtetett. Mágócsi Gáspár elhunytá után, Mágócsi Ferencz folytatta itt az építést; az 1574-ki Diéta végezése szerint a' Várhoz tartozó Uradalombeli Jobbágyság izzadozván annak erősítésében,

Az 1622-ki Nickolsburgi béke 23-ik pontjának ereje szerint II. Ferdinánd Király Bethlen Gábor Fejedelemlennek 300,000 magyar forintokban elzálogosítván a' Várat az ahoz tartozó Uradalommal, a' nevezett Fejedelem a' Várat sok bástyákkal és épületekkel erősítette, és midőn az ő halála után az ő Özvegyével, Brandenburgi Katalinnal titkos szövetségben élt Csáki István, azt a' Ferdinánd részére el akarta foglalni, oda Balling János, a' Vár' akkori Fő-Kapitánya, Ferdinánd katonáit bé nem bocsátotta.

Brandenburgi Katalinnak az Erdélyi Fejedelemségről lett lemondása és az Országból lett kitakarodása után, I. Rákóczi Fejedelem birtokába jutván a' Vár, ezt ő sok épületekkel nevelte két francia földmérő által ágyúzó telepekkel, sánczokkal 's más óltalmi eszközökkel vétetvén azt körül 1630-ban; mint megtetszik a' második vagy középső kapu mellett északra eső bástya oldalán lévő kő táblára metszett esztendő számból. Három kő tábla van itt egymás felibe helyheztetve, de az idő viszontagsága 's kivált az esső a' rajtok lévő írást annyira lemosta, hogy azt többé olvasni nem lehet. A' középső kő táblán, a' felső két sorban az itt következő Distichont tudtam csak nagy nehezen leolvasni :

Ars, Natura, Deus, non his tormenta verebor

Aenea si faveant astra perennis ero.

kár, hogy ennek előtte míg az említett kő táblán lévő írás olvasható volt, valaki le nem vette és a' maradéknak által nem adta.

Ekképpen a' Vár óltalmazó állapotban helyheztetődvén 's II. Rákóczi György Fejedelem által is újabb erősegekkel vétetvén körül, midőn az említett Fejedelem' Lengyel Országi szerencsétlen kalandja következésében, a' boszszúra ingerlett Lengyelek 1567-ben az Országba béütvén, Munkács Városát 300 falukkal lángba borították és elpusztították is: a' Vár felé még csak közelíteni sem bátorkodtak, ha-

nem azt kikerülve 's elmellőzve dühösködtek az ártatlan lakosokon, azoknak óltalom nélküli hajlékaikat 's falukat hamuvá égetvén. —

Sikeretlen próbát tett a' Vár ellen I. Rákóczi Ferencz is, kit az Annya Bátori 'Sófia, ágyú golyókkal kergetett el az alól ostromló seregével együtt, valamint Csomaközi Gábort is *), ki ezen idő tájban volt merész, kétségen kívül I. Rákóczi Ferenczel egyet értőleg, a' Várat megtámadni 's ostrom alá fogni.

Caprara Tábornok is 1686-ban, azt soha sem vehette volna el erővel a' férjfiúi bátorságú Magyar Amazon Zrinyi Ilonától, minthogy öt hónapokig tartott ostrom után is csak a' Vár alatt fekvő Palánka nevű falutskát sem vehette meg; hanem Radics Andrásnak Vár Parancsnokának, és Absolon Dánielnek, Zrinyi Ilona Titoknokának segítségökkel mehetett arra, hogy az első szakaszban előadott feltételek alatt, az e' végre megbízott Gróf Caraffának általadódniék.

Puska lövés nélkül jött az 1703-ban II-ik Rákóczi Ferencz birtokába, a' Várbeliek egyenlő akarattal az ő szolgálatjába állván: valamint 1711-ben is, kevés ellentállás után adta az fel magát Pálfi Tábornoknak, II. Rákóczi Ferencznek az Országból örökösen lett kívándorlása után.

*) Csomaközi 'Sigmund is pörbe idéztetett e' miatt, de szoros vizsgálata után ártatlannak találtatván, a' vád 's büntetés alól felmentetett.

Ekkor a' felséges Austriai Házból uralkodó Magyar Királyok' kezökbe esvén a' Vár, megmásolhatatlanul megtartották azt birtokukban mind e' máig napig, akkor is kikötvén azt magok számukra, midőn 1726-ban a' Munkácsi és Sz. Miklósi széles kiterjedésű uradalmakat VI. Károly Császár, a' Várat tárgyzó bizonyos köteleztetések mellett, Gróf Schönborn Lotharius Ferencz Moguncziai Érsek, Választó Fejedelem 's Német Birodalmi fő Cancellárnak ajándékozta.

Ezen időtől öltá, külömbkülömbféle fegyverek, ágyúk és ágyú golyók tárja volt a' Munkácsi Vár mind addig, míg 1787-ben II. Jó'sef Császár alatt a' Török háború kiütvén, innen mindennemű fegyverek és ágyú golyók a' Belgrádi táborba nem vitettek, 's azoknak némelly még itt hagyott maradványi 1792-ben a' Francziák ellen nyomuló hadi seregek után nem szállítottak.

A' Török háború bévégződésével II. Jó'sef Császár több Várak' lerontásukat meghatározván, a' Munkácsi Várra nézve is kiment a' vég ítélet; hanem a' fő hadi Tár-Mester' Gróf Colloredo javaslatára, a' bölcs és halhatatlan emlékeztű Fejedelem annak megkegyelmezett, 's azt maga valóságában meghagyva a' Status Rabjai' Fenyítő-helyökké rendelte, és a' fegyverházat ezen célra fordíttatni 's készíttetni parancsolván: azolta itt szenvedik bűnök' bünte-

tését némelyek azon szerencsétlenek közzül, kik a' Haza, Király 's fennálló törvények ellen vakmerően vétvén, szent kötelességeik megtapodásával, magokat méltókká teszik arra, hogy bűnös tetteik miatt ráigába nyögve, elkövetett kárhozatos csélekedeteikért lakoljanak. A' polgári és katonai karból való Status Rabjain kívül, ide küldődnek az alsóbb rendű katonák közzül is némelyek, kik elkövetett tetemesbb vétségeik miatt bilincsbeli várbeli munkákra büntetődnek.

A' régibb időkben is sok szerencsétlenek siratták itt bal sorsuk mostohaságát. Nevezetesen Taraszovics Basilus, Munkácsi IX. Orosz Püspök, ki 1640-ben a' Klastrom Temploma Óltára mellől erőszakosan elhurczoltatván 's szinte három évig a' rideg tömlőcz minden alkalmatlanságait szenvedni kénytelenítettvén, II-ik Ferdinánd Király maga közbenvetésére bocsátódott szabadon *). Itt nyomorgattattak azok a' Helvétziai Vallástételt követett Papok is, kiket 1670-ben Bátori 'Sófia Fejedelem Aszszony, Férje halála után, a' Római szertartású Vallásra visszatérvén, nagy kiterjedésű Uradalmaiból ide hurczoltatott, 's Tisztjei által minden kigondolható módon sanyargattatott **).

*) *P. Joan Basilovics, brevis notit, Fund. Koriat. P. I. Cap. 15. pag. 65.*

**) *Lampe Hist. Eccl. Ref. in Hung. et Transylv. L. II. pag. 443.*

Itt tartotta fogva II. Rákóczi Ferencz is 1706-ban Forgács Simon Tábornokot, néki tulajdonítván, hogy Bonafoux Tábornoktól Esztergom, Staremburg által (kinek háta megett, minden élős házakat parancs szerént el kellett volna foglalni) elvéttetett *). Itt töltötte búsán fogsága zordon napjait Kohári István Gróf is 1720-ban, 's itt írta komor óráiban azon magyar lelket és érzést kifejező verseit, melyeket az 1823-ki szép Literaturai ajándék 21-26 lapjain olvashatni.

A' mi a' Vár mostani elrendeltetését és szerkeztetését illeti; e' 4 fő osztályokra van felosztva: úgymint *a)* Várbeli fő Igazgatói kormányra (Festungs Commando). *b)* Vár-őrző sereg kormányára (Bewachungs Commando). *c)* Építő Intézet osztályjára (Localfortifications Direction), és *d)* Elelemre ügyelő hivatal osztályjára (Verpflegs-Amt).

A) A' Várbeli Fő Igazgatói Kormány áll egy parancsnokból (Commendans), ki mindég Stabalis Tiszt; egy Várra felügyelő Tisztból (Placz - Officier), egy Várbeli Káplánból (Festungs-Capellan), ki mindég Sz. Ferencz szerzetéből való; egy Fő-Orvosból (Ober-Arzt), és egy Al-Orvosból (Unter-Arzt). — A' Fő Parancsnok közvetlen felügyelése alatt vagynak a' most közelebb előszámlált Tisztviselők, 's

*) Engel. Geschichte T. V. pag. 222.

néki tartoznak egyenesen minden történetről jelentést tenni. A' Parancsnok maga függ, a' Bécsi Fő Hadi-Tanáctól (Hofkriegs-Rath), és a' Budai Fő Hadi-Kormánytól (General Commando). A' Fő és Al-Orvos felvigyázásuk alatti kórházban, nem csak a' Várhoz szorosabban tartozók, hanem a' Várhoz közelebb eső környékben tanyázó lovag és gyalog katonák, szabadságosok, elnyomorodtak (Invalidusok), és az Újjonczolók kormányaához (Verbungs Commando) tartozók is, ha megbetegednek 's orvoslásra van szükségök, ide hozattatnak 's itten gyógyíttatnak. — A' Fő-Porkoláb (Ober Profosz) a' Status rabjaira, az Al-Porkoláb (Unter Profosz) pedig a' közrendű rabokra vigyáz fel. A' Parancsnok felvigyázása 's törvényhatósága alatt van a' Vár alatt 's körül fekvő Palánka nevű falu is, melly áll 97 számmal megbélyegezett házakból, 's 800 és egynéhány lélekből álló lakosokat számlál. Ezek telkeikért évenként fizetni szokott Telek-adón kívül semmiféle adót sem fizetnek és semmiféle szolgálatot sem tesznek, hanem szükség idején a' Vár óltalmára tartoznak fegyvert fogui. — Egyházi tekintetben a' Várbeli Káplán Lelkipásztori gondviselése alatt vagynak, és az Isteni tiszteletet, mind addig míg el és bé nem égett, a' Várbeli csinos Kápolnában gyakorlották — midőn az az arannyal gazdagon himzett veres selyem szövetből készült Mise mondó ru-

ha, melly II. Rákóczi Ferencz palástjából készítettett; és a' többek között az az igen pompás 's gazdagon aranyozott Mise mondó ruha is, melly Fels. Mária Theresia ajándéka volt, lángok prédájává lett.

B) A' Vár őrző sereg (Bewachungs Commando) áll egy Kapitányból, egy Fő és két Al-Hadnagyokból, 's az Őr-Mestertől számlálva 390 és egynéhány fegyver viselőkből. Most itt a' szolgálatot a' 2-dik Őr-Zászló ally (Garnizous Batalion) egy osztálya teszi; mellynek fő tiszt karja (Stab) Leopold Várában van. A' Munkácson, Szigeten, Pócskán, Körös-mezőn, Pusztaházán, Tisza Ujlakon, Király házán (Königs feld), Felső Vissen, Rakón és Szathmáron lévő Királyi Só-hivatalokhoz és kamarákhoz is innen rendelődtek 's küldődtek az őrbeli szolgálat tevéseére a' Katonák.

C) Az építő Intézet osztálya (Local Fortifications Direction) áll egy földmérő (Ingenieur) Kapitányból, egy építettő számtartóból (Baurechnungs-Führer), és egy építésre ügyelő Biztosból, az úgy nevezett Schancz Káplárból, kinek felvigyázása alatt vagynak azon két bérések is, kik a' Várba a' Latorczából nyólez kincstári ökrökön hordják hordókba a' vizet, minthogy a' Vár kútjában lévő víz felette édes, és kivált a' hüvelyes vetemény nehezen fő meg benne.

D) Az élelemre ügyelő hivatal (Verpflegs Amt) áll egy segéd Biztosból (Verpflegs-Adjunct), kinek felvigyázása alatt van egy Sütő Mester (Bäcker Meister), egy fő Sütő (Ober Bäcker), és három sütő Legények vagy Pékek.

A' Vár' szükségeinek kipótolására 's építésére a' Tiszti karok 's köz emberek Hó-pénzökre, 's a' Status rabjaira 's köz foglyokra megkívántató költségre, pengő pénzben évenként a' fegyvert és katonák öltözetét ide nem számolván, körül belől mennyi pénz kívántatik meg, 's itt ezen az úton mennyi hozódik folyamatba, láthatni e' következő jegyzékből:

For. pen. pénz.

1. A' Várbeli fő Igazgatói Kormány felvesz	5000.
2. A' Vár Őr-sereg minden hónapban 1400 fl. és így esztendőben . .	16,800.
3. Az építő Intézet	6000.
4. Az élelemre ügyelő hivatal, ha készen kapja az életet	8000.
5. A' Rabokra tenni szokott költség	2000.

Összesen — 37,800 p. f.

Több vihar vészes év szakok és századok repültek el ezen Szikla-Vár felett, 's merültek a' múlandóság tengerébe, 's a' levegő minden viszontagsággal daczolva, 's azt több ízben ostromló ellenség ágyú golyóitól bár megrongál-

va, de csak hamar ismét megújítva emelkedtek fel annak magos falai, épségben megmaradván azok mind e' mai napig. Hanem a' múlt 1834-dik év Juliusa 27-kén éjjeli 11 $\frac{1}{2}$ óra tájban az északi oldalon a' Vár sánczából felnyúló épület fedelezetje, még eddig a' titkok' fátyola alatt lappangó okból hirtelen meggyúl, a' pusztító láng pillanat alatt elterjed 's minden épületet elborít. A' magosan lobogó láng tenger az éjjeltemérdek setéségében, több mértföldekre lövelő fény sugarait, 's a' hő nyár rendkívüli forrósága megaszalta Vár fedelezetje $\frac{3}{4}$ óra alatt a' rettentő elem dühe miatt elhamvadván, annak csak füst fogta kormos falai 's kéményei meredeznek most felfelé. A' Vár épületeinek erős bálthajtásai a' tűz erejét kiállván, a' belső részeikben esett kár tűrhető; hanem a' Vár Kápolna beégvén, az abban lévő Óltárok, székek zászlók, képek, a' Sekrestyében minden ruhatartó Szekrények a' benne volt pompás Mise mondó öltözetekkel együtt lángok prédáivá lettek. — Az égéskori zavarban a' foglyok közül a' Tisztek gondos felügyeletelnél fogva, csak egy sem vesztett egér utat. E' véletlen történet után M. Lederer Ignác Bátor Magyar Ország Fő-Hadi Kormányozója, Fő-Hadi-Tanács intézetéből a' Várat megtekintvén, 's annak felépítése eránti javaslatát felsőbb helyen felterjesztvén, a' Vár leégett fedelezetének megújítása, 's cserép zsindellyel leendő béfe-

deztetése meghatározottatott, 's az építéshez megkívántató fa 's egyéb megszerezettvén, a' felterjesztett terv szerént, az építés már elkezdődött.

2) A' KLASTROM.

Munkács' nevezetességei között második helyet érdemel a' Szent Miklós Püspök és Confessor' tiszteletére épült Klastrom, melly fekszik Munkácshoz északra, a' Latorcza vizén túl lévő Csernek hegye oldalán, a' Várostól mintegy 2000 lépésnyire. Kellemetes fekvése 's elragadó kilátása, szívet felemelő érzésekre andalítja a' figyelmes szemlélőt, 's két felemelkedett tornya, méltóságos tekintetet ad a' csinos ízléssel épült egésznek; mellynek még méltóságosabb tekintetű volt addig, míg a' régi Templom Római kúpja is a' Klastrom épületei között felemelte tiszteletre ösztönözó fejét; de a' melly lerontatván, ennek 1826-tól óta legkissebb nyoma sincs többé.

A' nevezett Csernek hegyén díszeskedő Klastromnak legelső alapját, Podóliából I-ső Lajos Királytól az Országba 1339-ben kezessül béhozott 's először a' Sátor Hegyén épült Várban megtelepített, azután pedig Bogdán és Dragos Oláh Fejedelmeknek a' Munkácsi vidékről Moldvába lett kivándorlásuk után, a' Munkácsi még akkor csekély kiterjedésű Várral 's az ahoz tartozó 300 falukból álló Ura-

dalommal megajándékoztatott Koriatovics vagy Kiriatovics Tódor Munkácsi Herczeg vetette meg 1360-ban, és azt a' Sz. Basilius rendén lévő Orosz Szerzetesekkel töltötte meg; kiknek élelmökre két, úgymint Bobovistye és Lauka nevű falukat nevezett ki, nékiek ajándékozván az Iványi, Lovácska és más a' Klastromhoz közelebb eső szőlő termő hegyek bor-tizedjét is, az Oroszvégi határon termétt gabona-tizeddel és két innen adni szokott sertésekkel együtt; ezeken kívül tíz köből búzát, tíz köből gabonát, négy hordó bort, száz kő sót és száz hosszú forintokat is rendelve évenként megmásolhatatlanul a' Klastrom számára, mint megtetszik Herczeg Koriatovicsnak azon adomány leveléből, mellyet a' maga egész kiterjedésében felhoz *P. Joan. Basilovics in brevi notitia Foundationis Koriatovicsianae P. I. Cap. IV. pag. 10.* mellynek hiteles vólta felől Gróf Battyányi Ignác Erdélyi Püspök ezen című munkájában: *Leges Ecclesiasticae Regni Hungariae etcet. studio et opera Ignatii de Battyán Episcopi Transylvaniensis collectae et illustratae Albae Carolinae 1785* sok kétségeket hoz fel, de a' mellyeket P. Joan. Basilovics említett munkájában hosszasan igyekszik megczáfolni.

Valamint az ég alatt minden dolgok: úgy ez a' Klastrom is sok változásokon és sok kedvetlen történeteken ment által; sokszor elpusztított, jószágaitól megfosztatott, belőle a'

Szerzetes Atyák elszéledtek és sokféleképpen nyomattattak 's nyomorgattattak. — De fel-séges Koronás Királyaink mindenkor kész se-gedelmet nyújtottak nékik 's kegyesen védték azokat jogaiknak minden megháborítói ellen, 's időről időre állottak elő olly jóltévők, kik a' Klastrom düledékeit újra felépítették 's el-rendeltetése czéljának elérésére alkalmatossá tették. Így midőn 1488-ban az Iványi Lelkész, Benedek, a' tized bészédésére kirendelt Kla-strombeli Szerzeteseket cselédjei által az Iványi hegyen megtámadtatván, szakálloknál fogva onnan csúfosan lehurczoltatván 's kemény ütlekekkel illetetvén, tőlök a' bor-tizedet erő-szakosan elvette, I. Mátyás Király hathatósan pártjokat fogta. — Az 1551-dik évet meg-előzőtt időkben is, a' nevezett Klastromot nem kis veszedelemnek kellett érni, mert akkor nem csak a' Klastromhoz tartozó Latorcza vizén lé-vő Malom, hanem maga a' Klastrom is elpusz-tított; mint megtetszik I. Ferdinánd Király-nak a' malom újjonti megépítésére, Lászlónak II. Munkácsi Püspöknek, engedelmet adó 1552-ben Martz. 15-én Po'sonban költ leveléből.

Ezen idő tájban ezen Klastrom Szerzetesei mindennemű adókkal és szolgálatokkal terhel-tetvén, semmit sem különbözött sorsuk az adó-zó nép sorsától, és ha azoknak telyesítésöket elmúlatták, vagy magokat vonogatták, kemé-nyebb eszközök által is kényszerítődtek azok-

nak telyesítésökre. Izabella Királyné tehát, János Király Özvegye, Hilarius Püspök folyamodására, őket minden terhek, szolgálatok és akármi névvel nevezett adózások alól felszabadította, megparancsolván a' Ns Vármegye és Vár' Tisztjeinek Károly Fejérváratt 1558-ban Jul. 3-kán költ Levelében: hogy őket effélékre szorítani 's kényszeríteni ne bátorkodjanak. De úgy látszik, hogy Izabella Királyné ezen parancsára következő időkben a' Munkácsi Vár Tisztjei keveset figyelmeztvén, azután is megkívánták a' Klastromtól, lovakból, róka, nyest és nyuszt bőrökből álló adót, minden más egyéb fizetésekkel 's szolgálatokkal egyetemben, és ezeknek nem telyesítésök' esetében, annak lakosait tömlőcczel, veréssel, 's más nemű büntetéssel is fenytették. Ezen kívül a' Klastromban lakó Orosz Püspököt, Püspöki hivataljoknak folytatásában meggátolták, 's meghalálozásukkor minden vagyonukat elfoglalták. Illy elnyomattatott 's bépanaszlott állapotjokat II. Max. Király szívére vétvén, keményen megparancsolta a' Munkácsi Vár akkori Főnökjének (Praefectus), Bay Ferencznek, és Szent Benedeki János Udvar Bírónak, hogy a' Csernekhegyi Klastromban lakó Szerzetesekkel illy kegyetlenül bánni többé ne merészeljenek, sőt minden efféle visszaélésekkel 's törvényteleniségekkel felhadjanak. (*dd. Posonii 13 Oct. 1569*).

Pártfogásuk' szárnyaival fedezgették 's jógaik 's szabadságaik minden háborgatói ellen Királyi tekintetökkel védték az említett Klastrom Szerzeteseit II. Rudolf és II. Mátyás Királyok, valamint Báthori István és Bethlen Gábor Fejedelmek is. De I. Rákóczi György Fejedelem, Munkácsi IX. Orosz Püspök Taraszovics Basil által megsértetvén, nem csak a' Klastrom' Temploma' Óltára mellől fegyveres katonák által erőszakosan elhurczoltatott és a' Várban húzamos ideig fogva tartott Püspökre, hanem a' Klastrombeli Szerzetesekre is annyira megneheztelt, hogy nem csak minden élet és borbéli tizedjeket elfoglaltatta, hanem Balling János, Munkácsi Vár akkori Fő-Kapitánya által, a' nékiek még Herczeg Koriatovicstól ajándékoztatott Bobovistye és Lauka nevű helységeket is elvétette 's az Uradalomhoz kapcsolhatta 1640-ben. Ekkor az említett Szerzetesek mint a' pásztör nélküli juhok, nagyobb részünt elszéledtek, és a' csak nem üresen hagyott Klastrom' épületei pusztulásnak indultak. II-dik Ferdinánd Király maga közbenvetésére szabadon bocsátódott ugyan Taraszovics Basil Püspök 1642-ben, és a' Klastrom említett. falui is visszaadattak; de alig tért vissza a' Klastromban a' nevezett Püspök, alig kezdette öszveszedni elszéledt Szerzeteseit és megújítani 's a' lakozásra alkalmatossá tenni a' Klastrom' épületeit: midőn Balling János által a'

Klastromból ismét kiszorítódott, 's minden javaitól megfosztatódván, II. Ferdinánd Király rendelkezéséből, a' Kassai Kamarától húzott 200 forint fizetéssel N. Kállóba menni 's ott lakni kényszerítettett egész haláláig, mely történt 1648-ban.

Kedvezőbb idők kezdettek ennekutánna felderülni a' Klastromra 's annak Szerzeteseire nézve a' Parthenius Péter X. Munkácsi Orosz Püspök ügyes felvigyázása alatt, és 1649-ben April. 24-én Ungváron, a' Római és Görög szerzetársú Anyaszentegyházak között az egyesülés (Unio) tökéletességre menvén, valamint az egész egyesült T. Orosz Papság, úgy különösen a' Csernekhegyi Klastrom is szembeutónbbképpen pártfogoltatott koronás Fejedelmink által. — Joannicus Zeikán Munkácsi XI-dik Püspök eszközlésére pedig, Havas Alföldi Vajda Multyánszky Koszta 1661-ben a' Klastrom romladozásait megföldoztatta, és a' megavúlt fa Templom helyett új kő Templomot építtetett, de a' mely mint fellyebb emlitém 1826-ban egészen lerontatott, felépíttetése idejétől fogva 165 évekig állván fel. — Ebben a' Templomban hallgatta a' Sz. Misét a' halhatatatlan emlékezetű II. Jó'sef Császár 1770-ben Junius 3-dik napján, mely akkor Pünköst 1-ső napja volt, 's az elhúnyt P. Joannicus Basilovics „felvidúlt képpel mutogatta nékem több ízben azon

széket, mellyben a' tisztelt Fejedelem az egész Isteni tisztelet alatt áhítatoskodott.

Még bóldogabb állapotra virúlt sorsa ezen Klastromnak De Camellis János Jó'sef Munkácsi XV-dik Orosz Püspök alatt, mert Gróf Tököli Imrének az Országból lett kiszorítása után 1686-ban, a' Munkácsi Várat Zrinyi Ilona Gr. Caraffának az első részben előszámlált feltételek alatt feladván, 's Bécsbe vitetése után, az ő és Rákóczi árvái gyám-attyokká a' Felség által Cardinalis Gróf Kolonics Leopold Esztergomi Érsek rendelődván, ez, a' Klastromtól 1640-ben I. Rákóczi György Fejedelem parancsára elvétellett Bobovistye, Lauka nevű helységeket, Klobusiczki Ferencz által, II. Rákóczi Ferencz árvái jószágainak Helytartója által, De Camellis János Jó'sef Püspöknek, a' T. Leleszi Káptalantól e' végre kiküldött biztosoknak, úgymint N. Váradi Püspök 's Leleszi Prépost Benkovics Agostonnak és a' tisztelt Káptalan hites Jegyzőjének jelenlétekben visszaadatta, 's azoknak bírásukban az említett Helytartó parancsára 1692-ben Január 21-én Krasznai Sámuel Udvar Bíró, a' nevezett Püspököt, Kölyködi András Szolga-Bíró, Szécsy György Esküdt, Szeredszegi Imre Tábla-Bíró, és Kalmár Mihály Munkácsi Polgár előtt bé is vezette; melly Helységeknél 's azoknak jövedelmeiknek valóságos Földesúri joggal való bírásukban van a' Klastrom mind e' máig napiglan.

Cardinalis Kolonics egyszer'smind azt is megparancsolta Helytartó Klobusiczki Ferencznek, hogy a' Herczeg Koriatovics Tódor' adomány levelében kifejezett 's hajdan a' Klastromnak minden évben hijány nélkül kiadott jövedelmek is, úgymint a' 10 köböl búza, 10 köböl gabona, 4 hordó bor, 100 kő só és 100 hosszú forint kiadattassanak: a' minthogy akkor és azután is egy darabig ezek ki is adattattak; hanem idővel ezeknek kiszolgáltatásuk, nem tudni mi okon, elmaradt mind e' mái napig. Fáradhatatlan buzgóságának és a' keze alatt lévő Orosz T. Papság' bóldogsága 's szabadsága örökös alapja megvetésén való fő Pásztori igyekezetének, nyilvánságos bizonyosságát adta abban is De Camellis János Jó'sef Püspök, hogy nem csak az Orosz T. Papság minden jobbágyi terhek és adózások alól lett felszabadíttatását eszközölte ki I. Leopold Császártól 1692-ben, hanem a' Csernekhegyi Klastromra nézve, Salva Gvardiát is nyert a' tisztelt Fejedelemtől 1693-ban, melly a' Klastromhoz tartozó még ma is Klastromallya nevet viselő falucska lakosaira is kiterjesztetett; sőt nem csak, hanem minden adózások és szolgálatok alól is kivéte-tett, és azon állapotban volt 1747-ig, midőn a' más adózó néppel köz terhek viselésökre 's a' rendes adó megadására, királyi helybenhagyással a' Ns. Vármegye által az is rá szoríttatott 's ma is köteleztetik. — Minthogy pedig a'

Klastrom épületei részszerént a' régiség, részszerént az idő viszontagsági miatt megavúltak: a' nevezett Püspök egy kő épületet is ragasztott ahoz 1693-ban, melly vólt az ezután következett időkben az itteni Orosz Püspökök' lakhelyök (Residentia). Maga a' Klastrom ezen időben állott hét keskeny setét szobából (Cella), egy kis homályos ebédlő szobából (Refectorium), és egy szűk konyhából. A' szobák előtt elnyúlt folyosó olly keskeny vólt, hogy egy személynél több által nem mehetett rajta. Végre 1766-ban Rácz Demeter, Gróf Károlyi jószágainak tellyes hatalmú fő Felügyelője (Plenipotentarius), az ezen már romláshoz közelgető Klastromot lerontatván, annak helyébe egy egy emeletű, három rendből, a' Főnök (Protohegumen) 3 tágas szobáin és az ebédlőn kívül, 27 eléggé tágas és alkalmas szobákból álló mai ízléssel készült Klastromot építtetett, kútat, borházat, csürt, pinczét 's más szükséges épületeket is építtetvén, 's a' veteményes kertet is kőfallal keríttetvén környűl, 's ezeknek feltartásukra elegendő alapítványt hagyván. Nagy dísz ad az ekképpen elkészült Klastromnak az a' tágas és jó ízléssel készült Templom, mellynek alapját 1798-ban Május 6-dikán maga tette le F. T. Bacsinszky András Munkácsi XXI-ik egyesült Orosz Püspök, Tápólcza Sz. Pál és Sz. Péter Apostolok Apátja 's a't. és azt maga tulajdon költségén fel-

építtetvén, annak belső részét kifestette, 's a' még egészen fel nem készült kárpitot, tanúlt mesterektől festett, még csak egynéhány képekkel felékesítette. Kár hogy a' menyeezen, a' pokol kiábrázolását előterjesztő festésben, az elkárhoztak az őket kínzó ördögökkel a' szemérmes szemet megbotránkoztató helyheztetésben 's állásban adatnak elő. — 1813-ban Esztergomi Érsek és Primás Esztéi Herczeg Ambrus is meglátogatta ezt az új Templomot, és Te Deum énekléssel 's szentelt vízzel fogadtatott. A' Klastrom könyvtárját, a' Klastrom volt Főnöke, P. Stromeczky, dícséretes iparral jobb rendbe hozta, 's számos esínosan kötött 's elhelyezett könyvekkel gazdagította. A' Sz. Basil Rendén lévő itt lakó Szerzetesek, (kiknek számuk rendszerént 15 - 20-ra telik, az újonczságot itt töltő ifjabb Szerzetesekkel) vendég szerető dícséretes készségökről eléggé esmereteseek.

3) A' PÜSPÖKILAK (Residentia) BENN A' VÁROSBAN.

A' Görög szertartású Munkácsi nagy kiterjedésű Püspöki Megye Püspökjei, valamint az 1640-ben történt egyesülés előtt; úgy azután is a' Sz. Miklós Püspök és Confessor tiszteletére épült Csernekhegyi Klastromban laktak 1751-ig, kivévén Zeikán Joannicus és De Ca-

mellis János Jó'sef Püspököket, amaz Miszticzerre, e' pedig Eperjesre vévén lakását. Mint-hogy pedig a' nevezett Klastromban a' Püspökök, rangjukhoz nem illő, alkalmatlan 's szoros helyen kényszerítették magokat megvonni: tehát fels. Mária Therésia, Olsawszki Manuel Püspök számára, Munkácson, a' Város déli részén fekvő 's az Uradalom által bizonyos feltételek alatt engedett téres teleken, királyi költségen rangjához illő lakot építtetett 1751-ben. Az emeletes épület némiképpen elkészülvén 's annak néhány szobái lakozásra alkalmatosokká tevődvén, a' nevezett Püspök azokba tette által lakását; már az előtt egy a' Templom mellett Rácz Annától pénzen vásárolt házba költözvén a' Klastromból 's abba lakván egy darab ideig. — Az új épület elkészített szobáit használta a' lakozásra Bradács János Püspök is kevés ideig, 's ennek 1772-ben történt halála után Bacsinszky András, I. Megyés Orosz Püspök is azokban lakott mind addig, míg lakását Fels. Mária Therésia rendelkezéséből, az eltöröltetett Jézus Társasága Ungváron volt épületje helyére, királyi költségen építtetett Püspöki lakba, által nemítette 1780-dikban, midőn a' Püspöki Szék is Munkácsról Ungvárra tétetett által; már az előtt (1777) a' Káptalan az Oskolákkal, 's minden Tanítókkal együtt oda előre általköltözvén. —

Ekképpen a' be nem végzett Munkácsi Püspökilak üresen maradván, a' Munkácsi Görög szertartású Orosz Gyülekezet 1803-ban a' N. M. M. K. H. Tanácshoz folyamodott esedezésével, az által kérvén most elhúnyt Fejedelmünknek az üresen hagyott Püspökilak' Templommá való alakítása eránt királyi engedelmet. Tellyesedést nyere kívánságuk, mert a' tisztelt Helytartó Tanács' 25,682 szám alatt ugyan azon év Novembere 15-én költ határozata szerint, a' Királyi Felség kegyelmesen megengedni méltóztatott, hogy Bacsinszky András Püspök az esedező Gyülekezetnek, az említett Püspöki lakot minden pénz nélkül adja által; olly véggel, hogy abból a' már némiképpen megavúlt 's a' megszaporodott ugyan azon vallású Munkácsi lakosokat többé bé nem fogható Templom helyett, új Templomot alakítsanak. Hozzá is fogtak csak hamar ezen tekintetből annak minden közfalainak 's bálthajtásainak lerombolásához; de megértvén hogy a' vallásos alapítvány (Fundus Religionalis) Tárából e' végre legkissebb pénzbeli segedelmet sem lesznek nyerendők, hirtelen lecsilapodott hevők 's buzgóságuk, 's az egész épület 1829-ig ezen rombolt állapotjában állott. Ekkor a' nevezett Gyülekezet jelenkori buzgó Lelkésze T. Dohovics Basil Al-Esperest 's Magyar Tudós Társasági Levelező Tag, tervet készített, melly szerént a' fennálló dél felőli falhoz

egy óltárt 's éneklő karokat magában foglalandó épület (sanctuarium) ragasztását, északi oldalához pedig egy Torony mellékeztetését javaslá. E' terv, néhai Pochy Elek Püspök eleibe terjesztetvén, ezen buzgó fő Pásztor nem csak helyben hagyta azt, hanem ön erszényéből több ezer forintokból álló tőkét is alapított, mellynek kamatját néhány évekig az építésre fordíttatni 's az építést azonnal elkezdetni rendelte. A' ragaszték épületek alapja tehát Egyházi fényes szertartással 1829-ben September 8-dik napján letétetvén, és az építési költség részszerént az érdeklött Gyülekezet pénztárából, részszerént az elhunyt Püspök kegyes alapítványából telvén ki, 5 évek alatt az epe mirigy kitörése, szűk termés 's az idő egyéb viszontagságiból következett nép elszegényülése közbenjövetele mellett is, a' már tisztelve említett Lelkész fáradatlan iparja 's minden akadályokon győző álhatatos 'és munkás buzgósága által az egész épület minden falai, nem csak a' kiszabott magossáig rakattak fel, hanem az 1834-dik év' őszén fedél alá is vétettek; a' Torony további építésének folytatása, Templom belső részének bálthajtásolása, falak vakolása 's meszelése maradván még hátra. A' domború, kitűnő helyen épült 20° hosszú 15° széles, belől kerekded formát ábrázoló, 2000 embernél többet befogadható 's a' torony tövébe tágas karral ellátott Templom-

nak, ha tökéletességre vivődik, a' Magyar Hazában, a' hason felekezetű Hit-sorsosok között nem lesz párja, 's méltán meg fogja a' Fő-Egyház (Basilica) nevet érdemleni. — Vajha — elkészülvén — magyar ékes nyelven dicsőítették benne a' Magyarok' Istene!!!

4) A' HÍD.

A' Magora hegyéből eredő, 's több nagyobb és kisebb folyamokat magába vevő Latorcza vize, Munkácsnak napnyugoti oldalán folyván el, hajdan komp vagy hidas segítségével esett meg rajta az áthaladás; de minthogy ezt a' gyakori vízáradások sokszor veszedelmessé, sőt néha lehetetlenné is tették: tehát 1782-ben a' Ns. Vármegye, a' Város északra eső részén egy 110° hosszú és 4° széles fa-hídat építtetett, melly idővel megavulván; Gróf Schönbörn Fülep Ferencz ő magossága, lejjebb a' Város közepe eránnýába; egy más új fa hídat építtetett (1811 — 1815), melly építője Porosz Königsbergi születésű Neuman Gotfried által tökéletesen elkészíttetvén, reá a' tisztelt Gróf Vám-kiváltságot nyert. — A' két Híd fő, négy szegletű faragott kövekből van építve. Az egész Híd hossza 84 öl, szélessége pedig 5½ öl. — Nyolcz kapui közzül, a' négy középső, mindenik 11 öl széles, a' végein lévő boltozatok közzül pedig mindenik 10 öl. — A' Híd öszvesen 56,000 bécsi ér-

tékü forintokba került, 's 7400 font vas van rajta.

Kellemetes 's elragadó kinézés esik erről a' Hídról délre a' szabad téren magában fel-emelkedett hegy tetején fejejlő Vár felé, északra pedig a' Basilita Atyák jó ízléssel épült Klastromuk és a' Lengyel Országgal határos fellegeket érő Havasok felé. Különösen meglepő, kivált kikeletkor, annak bájoló látása, hogy midőn egy részről a' jöltévő Anya Természet — megnyitván áldott kebelét, — új zöld szőnyeggel borítja bé a' föld színét és a' közelebb eső Hegyek oldalait, 's mindenütt életet, újulást 's feltámadást ábrázoló megelevenülést tüntet a' szembe — és midőn a' madarak andalító zengedezéseik 's a' virágok balsamos illati töltik bé köröskörnyűl a' levegőt: akkor más részről a' hóval, jéggel és faggyal borított határ széli zordon Hegyek látása, az életet fogva tartó tél' halálos néma csendjére emlékezteti vissza az ezen hídra Tavasszal friss levegőt szívni kísértált figyelmetes szemlélőt, ki erről egy tekintettel láthatja a' Természetben az életet és halált. — Ily roppant Fa-Híd, édes Magyar Hazánkban még a' nagyobb folyó vizeken is kevés van. —

5) A' GRÓFI KASTÉLY.

A' Grófi Udvar van a' Város délfelöli részen. Az ennek északi oldalán fekvő egy emeletű

Grófi Kastély 1747-ben építtetett, meghagyódván, 's az egész épület nyugoti szárnyát tévén a' Rákóczi Fejedelmek' idejekről maradt kő épület, mellynek nyugoti oldalán emelkedik fel még ma is valami torony forma kő alkotmány, melly hogy micsoda czélból épült? 's a' régibb időkben mi haszna lehetett? nem tudatik. Ezen Kastély most leírt szárnyában lakik az Uradalmi Főnök (Praefectus), ez idő szerint Tek. Freiseisen János Dániel Úr; több Nemes Vármegyék' Tábla-Bírája. A' többi felső emeleti szobák rendszerént üresen állanak, kivévén azt, ha vagy maga a' Gróf Bécsből; hol rendesen lakik; néhány hetekre Uradalmi megtekintésökre lejő: vagy valamelly itt keresztül utazó Császári Királyi, vagy más fő Vendég, azokba kevés időre bészáll. A' Kastély alsó részében van az Uradalmi levél és fő pénztár, a' fő tisztségi, földmérői 's számvevői hivatalokhoz tartozó Író szobák (Cancelláriák). Az udvarban külön épületekben laknak: a' fő Földmérő, egy Felügyelő (Inspector), egy Számvevő (Revisor), egy Számtartó, egy Kasznár, egy Pénztárnok, 's több Irnokok, Hajdúk és Cselédek; a' többi Tisztviselők a' Városban laknak. — Figyelmet érdemlő épület az itt lévő élet-tár (Granarium) is, mellynek hossza 39, szélessége pedig 11 öl, 's hat emeletű szakaszaiba több befér 30,000 po'sonyi mérő szemes életnél. Szembetűnő az itt lévő csinos

és a' pallérózottabb nemzetek példájok szerint épült, cseréppel fedett Uradalmi fenyítő vagy jobbító Ház is, mellynek Howard elvei szerint épült szobái tágasak, tiszták, világosok, és egésségesek.

Nem leszsz talán feleslegvaló az említett Howard Jánosról néhány vonást ide tenni. Ez az emberszerető híres Angoly született 1726-ban Hackneyben, vagy mások szerint Nfieldben (L' Advocat Apatur szerint Lowerclaptonban Midlessex tartományában). Gazdag Attyának elhunytá 's Franczia és Olasz Országi utazásai után, Londonba (hol a' kereskedést ennelölte tanulta) visszatérván, midőn meghallotta azon rémitő szerencsétlenséget, melly Lisabon Városát egy szörnyű földrengés miatt érte, arra határozta magát, hogy Portugalliába menjen; melly végre 1756-ban hajóra ült, hanem egy franczia rabló által hajójával együtt elfogattatott, Brestbe hurczoltatott, és néhány hónapokig mint hadi fogoly, ott felette sanyarú fogságban tartatván, a' foglyok nyomorúlt sorsukat tulajdon szemeivel látni 's megismereni elegendő alkalma völt: 's úgy látszik, hogy ez a' történet indította azon nagy és nemes terv végrehajtására, melly szerint a' foglyok szárazra méltó állapotjokat 's sorsukat enyhíteni tellyes tehetsége szerint törekedett.

Bresti fogságából lett kiszabadulta után Angliába visszatérvén, azon igyekezett, hogy az Angoly Kormányzék' maga közbenvetése által, a' francia foglyok' sorsukon javítást tegyen, melly próbatétele szerencsés következéssel koronáztatott meg. — 1773-ban Betfordi Grófság elnökévé (Scherif) választatván, ezen hivatal alkalmat szolgáltatott néki a' foglyok nyomorúlt sorsuknak bővebb megismerésére, 's az Ország minden fogházainak meglátogatásukra. Az ő ebben kimutatott nemes buzgósága annyira magára vonta az Alsóház figyelmét, hogy ezen tárgyat maga eleibe terjesztetni kívánná, melly nem csak két törvény javallatra (Bill) adott alkalmat (mellynek egyike a' foglyok' egészségöknek fentartását, másika pedig a' törvény által már feloldoztattak, de tovább is helytelenül fogva tartattak szabadságba való helyeztetésöket 's gyámolíttatásukat tárgyzta): hanem ez az Alsóház' nyilvános köszönetét is vonta maga után; melly őtet arra indította, hogy Angoly Országban lévő minden tömlöczök' meglátogatásukat végrehajtsa. Ezen ő emberszerető célját ezután csak hamar egész Európára kiterjesztette. Tizenkét évet töltött ő el ezen terv végrehajtásában, és 1775-től fogva 1787-ig béúta Német Országot négyszer, Hollandiát ötször, Olasz Országot kétszer; bójárta Spanyol, Portugal, Dán, Svéd, és Török Országokat. Mindenütt a' vólt fő célja, hogy a'

kór-házakat és tömlöczöket meglátogassa; sem költségét nem kímélvén, sem semmi veszedelemtől nem iszonyodván, hogy a' jajgatás ezen lakhelyeit megvi'sgálhassa. Sőt hogy ebbeli emberszerető vágyát kielégíthesse, azt mondják, hogy Walladolidban kész volt egy egész hónapig a' tömlöczben vesztegleni. Útazásának első gyümölcse volt az Ángoly és más Országok tömlöczzeiről 's fenyítő házairól írt azon esmeretes munkája, melly először 1777-ben Warringtonban adódott ki, melly utóbbi útazásai által; későbbi kiadásokban, p. o. az 1784-kiben megjobbított 's tökéletesebbített. E'szerént tevődött javítás a' foglyokkal való bánás, tömlöczök, fenyítő és kór-házak építésök módjában, Filadelfiában, Ángoly és Franczia Országokban, Osztriában 's egyébütt. — Annakutánna a' dögmirigy (Pestis) természetét 's annak terjedése sebes lépéseit tévén figyelme tárgyává; 1785-ben Marseillébe utazott, 's meglátogatta Olasz és Török Ország dögmirigyveszteglő - és kórházait, midőn legnagyobb veszedelmeknek tette ki magát. Ezen útjából visszatérvén, 1789-ben Európa nevezetesebb kórházairól írt nevezetes munkáját kiadta a' dögmirigyről előadott tudósítással; 's ugyan ezen évben ismét útnak indult Napkeletfelé, 's Krimióban, Chersonban, egy dögmirigybe esett embert meglátogatván 's attól azt elkapván, ugyan ott meghalt 1790-ben Jan. 20-ik napján. Hon-

fijai még életében egy emlék oszlopot akartak néki emelni, de ezt meg nem engedte. Hogy tehát ritka érdeme feledésbe ne menjen, halálból egy emlék pénzt verettek emlékezetére, mellynek egyik oldala egy rab jelenetet tüntet elő ezen aláírással: *a' Britt nép, a' Rabság' vizsgálójának*; másik oldalán pedig Xenophonnak Agesilausról mondott dicsérő beszédéből ezek vagynak: *nem akarta hogy őtet valaki kiformálná, uoha azt eránta tisztességet tenni kívánó indulatból igen sokan kívánták; azonban maga hasznos munkálkodása által, drága emlékjeleit hagyta elméjének.* Mindazáltal elhunytja után Honfiai Londonban, Sz. Pál Templomában jeles Emlék-oszlopot emeltek ennek az emberi nemzet szeretetére magát olly igen érdemessé tett nagy embernek.

Fájdalommal lehet arról megemlékezni, hogy a' társas életben vagynak az erkölcs útjáról olly eltántorodott, a' törvény és igazság' szentségét vakmerően megtapodó, Isten, embertársaik, 's ön magok kötelességeikről elfelejtkező megátalkodott bűnösök, kiknek megjobbításukra olly eszközöket is kénytelen elővenni az emberi nemzet, minéműek a' tömlöczök, bilincsek, pelengérek, vesztő helyek, 'sa't. De a' javítás tekintetében sok gonosztévőkre nézve, nem mindenkor érődik el a' kívánt czél, mivel a' személyes bátorság 's közjóllét biztosítására tett intézkvények' fonák al-

almaztatási, legtermékenyebb magvai azon erkölcsi gyomnak, melyet elfojtaniok kellene, nevezetesen a' tömlöczök és fogházak, melyeknek erkölcs javító intézeteknek kellene lenni, hijjános elrendeltetés által, gyakran mindenmű gonoszság oskoláivá fajúlnak. Ugyan is, a' még nagyon el nem fajúlt bűnösök, több czégeres vétkekkel megbélyegezett gonosztévőkkel zárattatván egy börtönbe, a' helyett hogy javúlnának, még jobban megöröködnek a' rosszban, mert a' gonoszban megrögzöttek, munka és foglalatosság nélkül töltött unalmas óráikban időtöltésből dicsekedve beszélvén el egymásnak büntetést érdemlett tetteiket, az azon gonosz pályán még járatlanoknak mintegy leczkéket adnak, hogy kiszabadulván, hasonló elvetemedettségeket 's gonoszságokat kövessenek el. A' tetemesebb bűnhödésekért rabigára igazságosan ítélt gonosztévők' megjavításukra nézve tehát, legczélerányosabb 's legfoganatosabb eszköz lenne azoknak a' társas élettől megfosztatásuk, 's külön börtönökbeni zárattatásuk; mert csak így érezhetnék a' szabadság és társas élet' édessége' veszteségét vóltaképpen, 's akkor láthatnák által 's fontolhatnák meg bűnös tetteik iszonyatosságát, azok által tévén magokat arra méltókká, hogy embertársaiktól külön szakasztva töltsék bűnökkel érdemlett fogságuk idejét. Ezen büntetési módnak követésre méltó példáját adta T. N. Szabolcs Vármegye, 's

hihetően ez által a' gonosztévők jobbításukra nézve, leginkább elfogja érni a' czélt. — A' csint kissebb mértékben elkövetett foglyok' helyeségtöli megóvásukra 's ezen helyhezetükben is jól intézett munka 's szorgalom általi megjobbításukra 's haszonvételükre nézve pedig figyelmet gerjesztő példát mutattak a' T. Nográd Vármegye lelkes Karjai és Rendjei.

6) A' CS. K. SÓ KAMARA.

A' Cs. K. Só Kamara, emlékezetet meghaladó időtől fogva fenn áll. Már 1360-ban Koria-tovios Tódor Herczeg' vég intézete tartalma szerint, a' Csernekhegyi Klastromban lakó Szent Basilius Rendén lévő Orosz Szerzeteseknek száz 7/10 100 kő só adódott innen évenként. A' most fennálló Só Kamara, a' Pénztárnok egy emeletű csinos izléssel kőből készült lakó házával együtt, 1784-ben épült, (ugyan ezen évben töröltetett el Magyar és Erdély Ország közt a' Harminczad) és 6637 pengő forintba 's 7 1/4 xrbá került, a' Teleket Schönborni Grófi Csálád, VI-ik Károly Császártól adatott adománylevél 5-dik pontja szerint kimutatni 's az építéshez megkívántató anyagot is meghatározott áron adni köteleztetvén. Az Ellen-őr, Mázsá Mester és Mázsás számára, a' Só Kamara Telekjé északi részén 1833-ban épültek csinos és alkalmas kőházak, —

A' SÓ Kamarával ennekeltte a' Harminczadi hivatal is öszve vólt kötve 1780-ig, midőn az, felsőbb rendelkezéknél fogva Alsó-Vereczkére tétetett által. Ezen Munkácsi SÓ Kamarába a' Máramarosi SÓ-Aknákból 24-50,000 mázsa só szállítódik évenként; és innen vivődik az Alsó-Vereczkei, Ungvári, és Kis-Bereznai Kamarákba a' SÓ. A' N. M. M. K. H. Tanács által 1785-ben October 4-kén rendelődött legelőszőr katona-ór ezen SÓház mellé, melly 1831-ig a' Várbeli katonaságból tett ki, most pedig a' Benzur gyalog Ns. Ezredének itt tannyázó osztálya teszi itt az őri szolgálatot. Az itteni SÓ Kamara Tisztsége áll egy Pénz-Tárnokból, egy Ellenőrből, egy Mázsamesterből, egy Má'sásból, egy Író Deákból, egy Sóhordóból vagy Pajta őrből, egy fő és határszéli Kerülőkből (Überreiter). Ezen tisztség körébe 's felügyelése alá tartoznak a' segedelmi (subsidentialis) alapítványi (fundationalis fundus studiorum Ludovicaea etc.), türedelmi (tolerantialis), pénzek, Kamarai vagy kincstári Taksák, a' Hadi és Kamarai özvegy nyugpénzesek (pensionalisták), mag nélkül meghóltak vagyonai (caducitas), a' Várbeli élelemre ügyelő Hivatal csere (cambialis) költségei, a' Várbeli királyi jövedelmek (Regalék), Korcsma, Mészárszék 's a't.

7) A' CS. K. POSTA HÍVATAL.

A' Munkácsi Cs. K. Posta Hivatal, nem előbb, hanem 1785-ben állíttatott fel. Ennek hiányát eddig a' Nagy Lucskai Szabadosok pótolták ki, kiknek a' Nagy Hunyadi János nőjétől, Horogszegi Szilágyi Er'sébettől nyert 's az ifjabb Hunyadi János Tóth Országi Bán és Liptói Herczeg (1493), Anna Királyné (1505), 's több Fejedelmektől megerősített kiváltságuk tartalma szerint nem volt egyéb köteleztetésök, hanem hogy a' Ns. Vármegyének, a' Vár', Só Kamara', 's Harminczadi Tisztségek' hivatalos leveleiket Kassára, az ottani fő Posta hivatalhoz vinni, az ezeknek szállókat pedig onnan ide hozni tartoztak; a' nem hivatalos (privat levelek' mindenikéért négy ezüst xr. viteli bért (portot) kapván. Minthogy pedig a' Munkácson keresztül Lemberg felé egyenes vonalba vett terv szerinti Posta úton a' Posta hivatali állodalmak (Statio), még mind ez ideig sincsenek felállítva: a' felsőbb helyekről jövő hivatalos leveleket a' Munkácsi Posta hivatalról, Beregszászban, hol a' Ns Megye háza van, a' már említett Lucskai Szabadosok hordják mind e' máig napig. Szükséges és felette hasznos lenne pedig ezen új vonalú Posta útnak minél előbbi felállítása, mert midőn most a' Munkácsról — Kassa felé vivő 37 állodalmú Posta úton útasított levél 8 nap alatt érkezik Lembergbe: akkor ezen új Stry felé 16½

állodalmat tevő Posta úton két nap alatt Lembergbe érkezhetne az. Ha az új terv szerint a' V. Naményon, Csarodán, Beregszászon vagy B. V. Ardón, Munkácson, Polenán, 's Vereczkén keresztül menendő Posta út megnyitódna, a' most fennállóhoz képest szembetűnőképpen megrövidülne az: mert

	a' régi út teszen	az új tenne	és így rö- videbb lenne
Béctől Lembergig	58 $\frac{1}{2}$	53 $\frac{1}{2}$	5 $\frac{1}{2}$
Buda Pesttől	43 $\frac{3}{4}$	41 $\frac{1}{4}$	2 $\frac{1}{4}$
Nagy Bányától	143	25 $\frac{1}{2}$	117 $\frac{1}{2}$
Debreczentől	35 $\frac{1}{2}$	25 $\frac{1}{2}$	9 $\frac{1}{2}$
Nagy Károlytól	36	26 $\frac{1}{2}$	9 $\frac{1}{2}$
Holosvártól	49 $\frac{1}{2}$	39 $\frac{1}{2}$	9 $\frac{1}{2}$
N. Váradtól	39 $\frac{1}{2}$	29 $\frac{1}{2}$	9 $\frac{1}{2}$
Tokajtól	30	24 $\frac{1}{2}$	5 $\frac{1}{2}$
Szigettől	39	28	11

A' Posta Munkácsról indul Szerdán és Szombaton délután két órakor Kassa felé, 's érkezik estvéli 6 óra tájban, 's azután indul Nyíresfalva 's N. Bánya felé.

8) A' TIMSÓ.

Azok a' Hegyek, mellyek T. Bereg Vármegyében, Nagy Bégánytól fogva a' Dédai, B. V. Ardói, Beregszászi, Nagy és Kis-Musalyi, Benei, és Kovászói határookban fekszenek, tele vagynak a' timsót nagyobb vagy kisebb mértékben magokban foglaló kövekkel. A' Be-

regzsász és Musaly közt fekvő, úgy nevezett Nagy Hegy ágaiban lévő kő területek (Flo-
tzen) leggazdagabbak ezen tekintetben. Neve-
zetes ez a' hegy arról is, hogy hajdan a' régi
Beregszászi Szászok által műveltetett arany
Bányák ebben voltak. Az arany, a' megporha-
nyósodott 's agyaggá vált timsó kőben találta-
tott. Abban az időben az arany drága és rit-
ka, a' bányász munka pedig olcsó lévén, az
ahoz megkívántató szerszámokkal 's élelemmel
együtt, nem siker nélkül volt azoknak mive-
lésők; hanem idővel az azokra tett költség fe-
lyül múlván az azokból bejövő hasznot, felhagy-
tak azoknak művelésökkel. — Az újabb idők-
ben Gróf Schönborn ismét próbát tétetett ezen
tekintetben, az említett arany bányák művelé-
söket megújíttatván 1781-ben 's azt folytattat-
ván 1788-ig, azaz mind addig, míg a' Munká-
csi Uradalom a' Királyi Ügyvéd részével el nem
foglaltatott, melly idő alatt 5155 fl. 45 $\frac{1}{2}$ xrokat
költött azokra; melly ipar után (1785 és 1786)
80 lat (uncia) és 3 könting (dracma) aranynál
többet nem nyerhetvén, 's ennél fogva azoknak
munkáltatásukkal végképpen felhagyván, a' múlt
1834-ben Királyi Tanácsos idősb Derczeni
Dercsenyi János Úr, azoknak műveltetésöket
sikert ígérő próbatételek után ismét munkába
vette, a' szorgalom ezen gazdag ágát, hálát
érdemlő iparral vidékünkön is folyamotba ho-
zandó.

Az említett hegyekben lévő timsókőnek és az abból készített timsónak feltalálója, a' tisztelve említett Királyi Tanácsos Dercsényi János Úr, ki 1793-tól 1800-ig tette meg az e' végre megkívántató vi'ssgálódásokat és próbákat, 's 1796-ban Fő tisztelendő Esztner Apát Úrral folytatta az ezen feltalált Timsó kő eránt a' levelezést, 's ugyan ezen évben Junius 22-én nyert a' N. Bányai Cs. K. fő Bányászti felvi'gyázói hivataltól 's Kerületi törvényszéktől ezen Timsó kő Bányának megnyitására 's művelésére engedelmet, a' nevezett hónap 26-kán pedig a' Szomólnokitól, minthogy ekkor kérdésben volt, hogy Bereg Vármegye mellyik Bánya Törvényszék alá tartozik.

A' következett 1797-ik évben, Febr. 7-én tisztelt Dercsényi Úr közlötte maga próba vi'ssgálódásait Mélt. Gróf Schönborn Ödön Ervin ő Excellentiájával, kit ugyan akkor a' szövetekezésre (associatio) megkért és meghívott, ezen meghívást és ajánlást Juniusban is megújítván. De a' tisztelt Gróf Julius 5-én költ válaszában úgy nyilatkoztatta ki magát, hogy addig az ajánlott szövetekezés elfogadását elhalasztándja, míg egy Bánya Felügyelő (Inspector) által maga próbát nem tétet; mellynek következésében, a' Bécsi Fő Bánya hivataltól Székely N. Felügyelő Urat kikérte és Augustusban Munkácsra le is küldötte, minekelőtte két nevezetes Chemicusokkal u. m. Cs. K. Kamarás 's Belső Tit-

kos Tanácsos Landrini Marsilióval és a' Cs. K. Álgú öntő műhely fő Intéznökjével (Director) Leteney Jó'sef Úrral, az Uradalmi Tisztek által Bécsbe felküldetett Timsó köveket siker nélkül próbáltatta volna.

A' Timsó kövel Munkácson kívánt fogamat nélkül tett Székely Úr próbái a' tisztelt Gróf várakozásának meg nem felelvén, ezen tekintetbeni próbatételekkel felhagyatott; hanem a' Székely Úr javallata szerint más féle anyagból, t. i. az úgy nevezett Sistus Aluminariusból próbáltatott Timsót készíttetni, melly végre Putpolóczon egy Timsó gyárt építtetett, de mint a' következés megmutatta, e' sem felelt meg a' várakozásnak *).

Tisztelt Dercsényi Úr azonban 1798-ban Bécsbe menvén Január. 27-én, 's elhunyt Felső-Ferencz I. Felsője eleibe személyesen járúlván, a' magyar (rómaihoz mindenben hasonló Timsóra) kirekesztő kiváltságot (exclusivum Privilegium) kérő esedező levelét benyújtotta; mellyre Ő Felsője Udvari Biztosságot méltóztatott kirendelni, melly a' pénzügyi Kamarától két Udvari Tanácsosból és Referendáriusból; a' Bánya Kamarától is két Tanácsosból, az Udvari Magyar Cancelláriától is

*) Már ez előtt is próbált Christ Ferencz Uradalmi Bányász, Nagel Mihály Sebész, és Meizlik János Uradalmi Felügyelő társaságukban Alsó-Hrabonicza táján, Sistus alaminariusból Timsót készíteni, de kevés sikerrel.

két Tanácsosból és Referendáriusból, 's ezeken kívül Chemia Professora Báró Jaqvinból és némely mív mesterekből és finom festőkből állott. Ezen biztosság T. Dercsényi Úrnak azt az útast adta, hogy a' Biztosság eleibe terjesztett kövekből és magával vitt fejer próba timsóból, első Bánya Tanácsos Ruprecht és Referendarius Coffen Urak előtt, veres Római Timsót készítsen, melly egy nagy dézsába megessván és a' Biztosság eleibe terjesztetvén, az azt a' valóságos Római timsóhoz egészen hasonlónak találta, és Ő Felségének a' kért kirekesztő kiváltság kiadatását javallotta.

Ekkor tehát újra megkerestetett Gróf Schönborn a' szövetkezés végett, de ismét fogamat nélkül, míg nem a' Császári Királyi meghagyás szerint fél év alatt siker nélkül tett próbák után, a' tisztelt Gróf elbocsátván Székely Urat, Királyi Tanácsos Dercsényi Úrral szövetségbe állott 1799-ben Jan. 16-án; minnekelőtte Ő Felsége T. Dercsényi Úrnak, a' kirekesztő kiváltságot meg- és kiadta volna, mellybe annakutánna Dercsényi Úr a' Grófot is mint szövetségesét béiktatta; a' haszonvéteiről is a' Grófi Udvarban tett nagy próba által Május 23-kán a' Grófot meggyőzván maga tulajdon Tisztjei által vitt jegyző könyv bizonyítása szerint.

Az ezt követett 1800-ik évben tehát a' legelső Timsó gyár felépíttetett, idővel na-

gyobbíttatott, 1809-ben pedig egy második Leány Timsó gyár állíttatott fel Kovászázón, és 1825-ben egy harmadik is Pusztá Kerepeczen *).

Ama két elébb megnevezett gyárban e' folyó évig több mázsa Timsó készíttetett, és már 1816-ban az Ő Felségétől kiadatott 's Dercsényi Úrnak Cs. Kir. Tanácsosságát megerősítő Oklevél bizonyítása szerént egy millio forintot marasztott benn az Országban, mellynek idegen Timsóért kellett volna a' Honból kimenni. A' P. Kerepeczi gyárban is ez ideig több mázsa Timsó készült. Ezen gyárok e' nemes Megyében száz ezer forintnál többet hoznak folyamathban 's 150 embernél többnek, 's ezeken kívül sok követ hordó fuvarosnak ád munkát. Austriában és más tartományokban a' festőknek legjobb festő anyagot adja; minthogy az Austriai gyárokbán készített közönséges Timsótól abba különbözik, hogy sem vas, sem büdöskő savany (mellyek a' közönséges Timsót sárgává teszik 's elkorcsosítják) nem találhatik benne, és ugyan azért sokkal tisztább és fejtőbb. Ilyen gyár több még Európában nincs, kivéven Róma mellett fekvő Tolfait, mellynek hegyeiben a' Timsó kövek mindenekben hasonló a' Bereg Vármegyei hegyekben lévő Timsó kövekhez.

**) Minekutánna a' kirekesztő kiváltságos esztendők eltelték, a' Károlyi Grófi Család is építtetett egy Timsó gyárt Nagy Músaliban, valamint Bárá Perény 's Sigmond Úr is egyet Dédában.*

A' mi Európán kívül más Országokat illet, ez a' Timsó kő legelőször Á'siában Smirna mellett és a' Görög Szigetekben találtatott fel, mellyből készítettik az úgy nevezett Török vagy Levantéi Timsó, a' Chemiai mesterségeket nem értő 's esmerő Törökök által, és ez az oka, hogy az ő Timsójok a' Timsó kőből kivont fejér földdel van öszvekeverve, 's azért tisztátalanabb a' Tolfainál 's Bereg Vármegyeinél.

Még az is említést érdemel, hogy mivel a' Római Timsó Civita Vechiából a' tengeren szállítódik a' finom festés végett Angoly, Francia 's más Országokba: annál fogva sokkal drágább a' Bereg Vármegyeinél, melly ámbár ahoz mind formájára, mind tulajdonságaira, mindenekben hasonló, még is a' közönséges timsónál is olcsóbb, és így a' finom festéshez könnyebben megszerezhető és a' gyárnokoknak 's egyéb azt használóknak sokkal több hasznot hajtó.

9) A' V A S.

A' Szélestói határban fekvő Munkácsi most már szembetűnő tökélyre jutott Vas-Hámornak, már 1682 előtt is vólt valami nyoma, de az akkor olly nyomorúlt állapotban vólt, hogy egy hét alatt rúd és sing formában $9\frac{1}{2}$ má'sa vasnál többet az Uradalomnak nem szolgáltatott, melly egy éven által nem ment többre 304 má-

zsánál. Az 1682-ki Úrbérből kijő, hogy már 1679-ben valamint a' fellyebb említett Vas-há-mor, úgy az úgy nevezett Kis-há-mor is meg-volt, 's a' benne lévő három kohból évenként az Uradalom részére 390 két ágú's 129 lapos, és így mind öszve 519 kapánál 's 9000 'sin-dely szegnél több nem került ki. Minthogy pedig mind a' két Há-mor haszonbérbe volt ki-advá, a' haszonbérelő maga részére mennyit ké-szítettett? meghatározni nem lehet. De úgy látszik, hogy ezek a' kevés hasznot hajtó Há-morok is még a' Rákóczi Fejedelmek alatt megszűntek lenni; mert midőn a' Munkácsi és Szent Miklósi Uradalmak 1726-ban Schönborn Grófi Családnak általadattak, az Uradalmi jegy-ző könyvekben a' nevezett Há-morokról legkis-sebb emlékezet sincs; hanem 1735 táján Uh-léin Dávid, a' Szepesi Kamara Tanácsosa 's ezen Munkácsi és Sz. Miklósi Uradalmak te-lyes hatalmú Bíz-tosa (Plenipotentiarius), az el-hagyott Vas há-morokat maga tulajdon költsé-gén megújíttatván, azokban a' Vas készítést is-mét folyamatba hozta, annak létesítésének mind az Uradalomra, mind a' Jobbágyokra kiterje-dő hasznos voltát nyilvánvalóvá tévén. — De a' nevezett Bíz-tos 1735-ben November 26-kán meghalván, lankadni kezdett a' Vas-há-mor vi-rágzása is. Hogy tehát az Uradalmi fő Tiszt-ség, azt a' végső elenyészéstől megóvhas-sa, több ízben megújított kéréssel sürgette a'

Birtokos Herczegnél a' Hámornak az Uhlein maradékitól való általvételét, 's annak jobb rendben lehető hozására egy ahhoz értő embernek Német Országból lejendő küldetését. Ennek következtében a' Hámor 1736-ban általvevőd-
vén, az Uradalmi Fő Tisztség mindent elkö-
vetett annak virágoztatására, de a' várakozás-
nak meg nem felelt foganattal; mivel a' neve-
zett év Januáriusától fogva Novemberig 1323
ft. és 2 xr. arra fordított költség után 282 ⁶⁷/₁₀₀
má'sa vasnál többet nem vett által, 's a' vas
készítéshez értő Karinthiai ember is elmarad-
ván, az arra eddig felügyelt Sáfár is a' Ki-
rályi Kamaránál hivatalt nyervén és innen el-
költözvén, a' vas készítés megszűnt, és a' Há-
mor jegyzék mellett egy Uradalmi Jobbágy őri-
zete 's felvigyázása alá adatott. — 1739-ben
valami Szepes Vármegyei vas olvasztáshoz ér-
tő emberek akarták a' Hámort haszonbérbe ki-
venni 100 ftokért, de ennek foganatba lett vé-
tettetésének legkissebb nyoma sincs; és a' vas
készítése megszűnésének nyilvános bizonyága
az, hogy a' Hámor épülete korcsmává tevő-
dött. Illy elhagyatott állapotban volt a' Vas-
Hámor 1769-ig, midőn az arra felvigyázó Tiszt,
az akkori fő Felügyelővel (Inspector), Kobolt
Úrral, a' Gróf engedelmé 's tudta nélkül, mind
az olvasztó kemenczét, mind a' Hámorhoz tar-
tozó többi épületeket megújították. Így a' vas
készítés ismét folyamatba jöven, 1774-ben a'

Hámor 3 évre 24,000 forintokért haszonbérbe adatott Uradalmi Tisztartó Hlatki Andrásnak, olly feltétellel, hogy a' haszonbéri summából az első évben 6000, másodikban 8000, harmadikban pedig 10,000 forintokat fizessen. De így sem ért az Uradalom kívánt véget, mert a' nevezett Haszonbérlo elégtelennek érezvén magát a' kitett summa kifizetésére, a' Hámort a' Gróf engedelmével visszsaadta az említett 1774-ben October 10-dik napján. Ekkor hát ismét az Uradalom vette azt keze alá, és 1775-dik év Novembere utolsó napjáig, 849 $\frac{42}{100}$ má'sa rúd és 67 $\frac{22}{100}$ má'sa öntött vasat vett által. Az ezután következett években sem vólt a' vas készítésbeli szorgalom gyümölcse szembe-tűnő, sőt egy 1800-ban készült felvétel sze-rént, kilencz évek alatt 7001 ftal és 57 xral haladta felyül a' költség a' bevett jövedelmet. 1802-ben ismét haszonbérbe adatott a' Vashá-mor minden ahhoz megkívántatókkal 2000 ftok-ért hat évekre; de ennek sem lett szerencsés kimenetele, kivált a' kibérlo Szonthag Sámuelre nézve, ki e' miatt az Uradalommal költsé-ges perbe bonyolódván, az reá nézve igen ked-vetlenül ütött ki.

Nagyobb virágzásba kezdett itt jönni a' vas készítés 1807-ben, midőn az Uradalom fő Tisztsége, a' Gróf engedelmével 's helybeha-gyásával, Szepes Vármegyéből ide hívott Bá-nyászok' számukra Fridrikfalva (Fridrichsdorf)

név alatt, (már most két ház-sort formáló több házból álló) falut építtetett. A' Bányászok szaporodtukkal, szükségesképpen a' Hámorokat is megkellett szaporítani: melyre nézve 1817-ben egy új nyújtó Hámor (Streck-Hammer), 's csak hamar ezután egy vas eszközöket készítő Hámor is (Zeug Hammer) állítódott fel négy kohra. Naponként gyarapodván 's tökéletesebbedvén pedig itt, Tek. Freiseisen János Dániel Uradalmi Főnök' 's egyszersmind az itt lévő minden Vas-bányák és Hámorok fő Felügyelője czélerányos intézetei szerént a' vas készítésbeli szorgalom, 1824-ben egy új tisztító Hámor (Frisch Hammer), 1825-ben egy más nyújtó Hámor, 1830-ban pedig a' régi 22 láb magosságú olvasztó kemencze helyett, más sokkal nagyobb, magasabb 's tökéletesebb olvasztó kemencze állíttatott fel egy hegy déli oldalában, melly nagy munkával bálthajtásosan keresztül vágattatván, az óriási fűvót hajtó kerekre szolgáló víz csatorna azon vonatott el.

A' vas öntés és vas-műbeli szorgalom magos fokra jutását bizonyítják a' csínosságukra 's símaságukra a' Cseh Országiakhoz hasonló, könnyűségekre pedig azokat felyülhaladó itt öntött vas-kályhák, üstök, fazekak, lábasok 's a' t. A' Berliini vas-öntő műhelyekből kikerültekkel vetekedő mejjképek, óra és gyertya tartók, késalávalók, sír emlékek, padolat-táblák 's a' t. Az ügyes mesterek kezeik által

itt készített borotvák, pennacsináló-, 'sebbeli, vadász-, asztali-, konyhakések és villák, pálczatörők, ollók 's a t. jóságukra 's csinos készületi szerkeztetésökre szembetűnők. A' kovácsolt vasbeli mű is tökéletesebbítettett, 's itt jó minéműségű kapák, ásók, villák, borona, lécz, 'sindely 's más nemű szegek nagy számban készítettnek; 's a' Munkácsi rúd. és sing vasnak a' Debreczeni vásárban is mind inkább kitetsző elsőse kezd lenni, kivált az Erdélyi Vasárosok előtt. —

10) A' HAMU 'SÍR.

A' hamu 'sírnak, ennek a' festésre, üveg készítésre, orvosi szerekre, vászon fejtítésre, 's egyéb effélékre nézve felette hasznos és szükséges készítménynek főzése ezen Munkácsi és Sz. Miklósi Uradalomokban legrégibb időkben is folyamatban volt; mint megtetszik azon hamu 'sír főző épületek' most pusztán álló helyeikből, mellyek a' legvadonabb erdőkben vagynak, és az Oroszoktól Majdánának, vagy hamu 'sírnek azaz hamu 'sírt készítő vagy főző helynek hívattnak mind e' mai napiglan. Az ezen 45 □ mértföldnyi kiterjedésű Uradalomnak mintegy 2/3 részét rengeteg erdők tévén, kivált a' Helységekől távolabb eső temérdek sokaságú fának alig is lehetne egyéb hasznokat venni 's jobb végre fordítani, mintha ezekből hamu'sír készítődik; minthogy azoknak nagyobb részek

úgy is elrothadna, 's haszonvétel nélkül elenyészne. Általlátván ezt az Uradalmi Fő-Tiszt-ség, az abba hagyott hamu'sír főzést ismét folyamatra hozatta, és az ezt főző helyeknek 's épületeknek számukat naponként neveli 's szaporítja. Ennek következtében építődött 1803-ban az Alsó-Hraboniczai és Szolyvai, 1819-n a' Hátmegi, 1820-ban a' Sz. Miklósi, 1822-n a' Szidorfalvi, 1824-ben a' Felső-Hraboniczai, és Perekresznai, 1825-ben a' Polenai, ugyan csak 1825-ben a' Vicsai völgyön az Alma mező alatt lévő, és 1826-ban a' Szászokán felyül eső. Ezen 10 hamu'sírt főző helyeken évenként készitődik mintegy 2500 mázsa hamu'sír, mely Debreczenbe, Pestre, és Bécsbe szállítódván, az említett Uradalmak jövedelmeit szép summával neveli. De abban a' tekintetben is, nem megvetendő hasznót szerez, hogy sok kopár hegyek közt lakó Oroszoknak szolgálatat kenyer keresésre alkalmat.

11) A' POSZTÓ - GYÁR.

Munkácsnak hírét és fényét nem kevésse nevelte a' Podheringben volt Posztó-gyár is, a' melyben készült posztó, Munkácsi posztó név alatt nem csak édes Honunkban, hanem a' külső tartományokban is jóságánál és tartóságánál fogva, becses és kapós kezdett lenni. Nagy áldozatokba 's tetemes költségekbe került a' posztó készítésre megkívántató szövő és

fonó székeknek 's egyéb ehez szükséges eszközöknek megszerzésök. Podheringben azon tágas kő épületeknek, mellyek az alatt, míg Fels. II. Jó'sef uralkodása idejében a' Munkácsi Uradalom Kir. Ügyvéd keze alatt volt, az Uradalmi fő Tisztségnek lakul készitődtek; ezen célra lett által engedésök, 's más egyéb kedvezései a' Grófnak nyilván bizonyítják, hogy a' műbeli szorgalom ezen ágát mennyire törekedett folyamatba hozni és előmozdítani; de fájdalom! kívánt foganat nélkül, mivel némelly kedvetlen közbejött környülmények miatt, a' gyár kerekei megszűntek mozogni.

12) KÉK KEMÉNYÍTŐ (*Berliner blau*).

Ezen nem megvetendő 's még eddig Honunkban nem gyártott készítmény, egy a' Kölcseyi határban a' Latorcza vize partján e' végre felállított épületben kezdett készíttetni 1827-ben. — De valamint minden dolognak a' kezdete nehéz: úgy ennek készítése is csak lassú lépésekkel haladt előre, 's az itt készített kék keményítő ha minéműségére nézve megfelelt is a' várakozásnak, de mennyiségére nézve nem vala szembetűnő. Mindazáltal lehetett volna reményleni, hogy kedvező pártfogás és körülmény mellett, ezen Hazánkban új műbeli szorgalom ága is nagyobb folyamatba jött volna; 's bővebb mértékben készitődván, benn marasztotta volna az Országban azon néhány

ezer forintot, melly most ezen készítményért külső Országokra kivivódik: ha Mestere betegeskedése 's kora halála miatt ennek készítése is talán örökre félbe nem szakadt 's meg nem szűnt volna.

13) A' SERHÁZ.

Megjegyzést érdemel a' Podheringben lévő Uradalmi Serház is nem csak annyiban, mennyiben az egész Beregi Ns. Megyében több Serház nem lévén, a' sert inni szeretőknek kivált nyáradszaka, Munkácsi ser nevezet alatt jóféle hívesítő italt szolgáltat: hanem annyiban is, hogy ez volt hajdan a' Rákóczi Fejedelmek' pénzverő házok, 's ennek szinte ölnyi vastagságú kő falai közt verődtek a' Rákócziak tallérjai, és azok az édes Hazánk' szomorú helyheztetésére emlékeztető *Libertas* nevet viselt réz pénzek, mellyeket II. Rákóczi Ferencz mint a' szövetséges Statusok Feje, pénzbeli szükségén segíteni kívánó meghatalmazással veretett; de a' mellyel az Országnak több kárt mint hasznót okozott. — Az említett Serház épülete hajdan Udvar-ház volt, mellyet valamint a' Sz. Miklósi Kastélyt is, Telegdi Mihály építtetett: ki 1574-ben ezen jószágoknak már birtokukban volt, de az azokba való maga béiktatása (statutio) nem előbb, hanem 1597-ben történt meg. Galanthai Eszterházy Miklós, ennek a' Telegdi Mihálynak leányát

vette nőül, 's ennek kora elhúnyta után lépett 1612-dikben mint a' 2-dik részben előadódott, Dersfi Orsolyával a' Mágócsi Ferencz Özvegyével házasságra; 's így olvadt össze a' két Uradalom.

14) A' PAPIROSMALOM.

A' Munkács nevét magán viselő papiros, készitődik az Alsó-Hraboniczai határon épült Papiros-malomban. Kár hogy annak tökéletesbbitésére nagyobb gond, figyelem és ügyesség nem fordittatik, hogy így az ezen Vidék ebbéli szükségét kiélégítvén, ne kénytelenit-
tetnék Debreczenből 's másunnan hozatott papirossal magán segíteni, 's azt a' nem megvetendő summa pénzt idegen papirosért kiadni; melly ha a' Munkácsi papiros a' Gömörít minéműségére nézve nem csak elérné, hanem meg is haladná, a' környéken maradna. Igaz ugyan, hogy az Oroszok' durva rongyok nem adhat jó papirost: de az alkalmasbb 's vékonyabb rongyoknak még távolabb vidékeken is lehető öszveszedésök által lehetne a' dolgon segíteni, 's a' környék ezen tekintetbeni szükségét lehetne fedezni.

15) A Z ÜVEGHUTA.

A' Beregi Ns. Megye sok nemű ásványokkal bővölködvén, üveg készítéshez való anyaga is bőven van, és a' régibb időkben is sok

üveg készítettett itt, de a' huták elpusztúlván, az üveg készítés is megszűnt. A' műbeli szorgalom ezen ága is ismét folyamatba hozattott; 's az 1833-ban épült Üveghutában igen tiszta kristály poharak 's a' t. készítettnek.

16) NYUG-PÉNZ INTÉZET.

Figyelmet érdemel itt az a' Nyug-pénz Intézet is (Institutum pensionale), melyet Gróf Schönborn Filep Ferencz ő magossága, az ő Munkácsi és Sz. Miklósi Uradalmaibani Tisztviselőknek 's szolgálatban lévőknek, és azoknak özvegyeiknek, 's árváknak számukra 1803-ban November 20-kán alapított, 1811-ben Január. 25-kén megújított, 1828-ban pedig Jul. 1-ső napján új szabályokkal ellátva újra megerősített. Ezen Intézet czélja az, hogy a' hivatal folytatásra tehetetlenekké lett Tisztviselőknek, 's azoknak özvegyeiknek és árváiknak, segedelem nyújtassék. — Jövedelme nevezedik *a)* a' költsönözött tőke pénzek' esztendei kamatiból; *b)* a' Tisztviselők 's szolgálatban lévők' öszves fizetések azon részéből, melly szerint évenként minden száztól 5 frtot az Intézet pénztárába tesznek (Arrha); *c)* a' birságokból; *d)* a' sportulákból vagy úgy nevezett accidentiákból; *e)* a' rendkívüles jövedelmekből, minéműek a' hagyományok, ajándékok, 's a' t. — Az Intézet költségei állanak 1) nyugpénzekből. 2) kegyelembeli segéd ado-

mányokból, 3) jutalmakból, 4) közbejöheto kiadásokból.

A' tíz évig hűséggel szakadatlanul hivatalt viselt 's ennek elmúltával elerötelenedett vagy tehetetlenné lett Tiszt, kiszabott évi fizetésének felét veszi nyug-pénz czim alatt: fizetésének másik fele öt részekre osztatik, olly formán, hogy annak egy ötöd részét 10 és 15 évi, két ötöd részét 15 és 20, három ötöd részét 20 és 25, négy ötöd részét 25 és 30, az egész felet és így tellyes fizetését 30 és 35 évi hivatalt viselése után veszi.

A' Tisztek özvegyen — maradt Nőjöknek nyugpénzök is Férjek' hivatali éveik számától határoztatik meg, úgy hogy a' melly özvegynek férje tíz évig viselt hivatalt, annak halála után fizetése' egy harmadát kapja meg; a' másik harmad pedig hasonlókép öt részekre osztatik, 's a' fellyebb előadott mód szerint férje szolgálati esztendeje mennyisége szerint szaporodik nyugpénze.

Az Uradalmi Tisztviselőknek atya és anya nélkül maradt árváik 50 — 100 frtot kapnak évenként külön külön segedelmül, 's ezt a' férjfi nemén lévőek 20, aszszonyi nemén lévőek 16 esztendőskorokig húzzák. A' nyomorék 's tébolyodott elméjű árvák pedig, kik élelmök megszerzésére alkalmatlanok, az efféle segedelmet kigyógyulásuk idejéig, vagy ha gyógyíthatatlanok, halálok órájáig szedik.

Az Intézet tőke pénze, az Uradalom minden más tőke pénzeitől megkülönbözve, külön Pénztárnok és Főnök felügyelése alatt külön ládában tartatik. A' láda két zárral van ellátva, az egyik zár' kulcsa a' Pénztárnoknál, a' másiké pedig a' Főnöknél áll.

Ezen jeles intézet egyéb szabályai minden ide tartozó környülményekkel, határozásokkal, jövedelmi kútfejeinek bővebb kifejtésével, az ezen tekintetbeni jog elveszthetése jutalmazás 's egyéb rendszabásaival, bővebben elő van adva ezen czímű munkában: *Statuta, pro Instituto pensionali Officialium Comitatus Schönborn in majoratus Dominiis Munkács et Sz. Miklós.* 1828.

17) OLVASÓ TÁRSASÁG.

A' kor szellemével nevedő nemzeti művelődés, hasznos időtöltés, 's finomabb társalkodás előmozdítása tekintetéből, és az olvasásban gyönyörködőknek lelki táplálékot nyújtani kívánó czélból állott fel 1833-ban Munkácson, *Beregi Olvasó Társaság* nevezet alatt, Tek. Román Ferencz Ügyvéd Úr által kidolgozott czélerányos terv szerint, Megyénk' tisztelt első Al-Ispánja T. Ludányi és Csomai Bay György Úr pártfogása alatt az itt létező Olvasó Társaság. A' részvényes Tagok száma csak hamar szembetűnőleg megnevekedvén, művelt ízlést 's tudományokbani jártasságot bizonyító vá-

lasztással, már csak ekkoráig is a' czélnak megfelelő 's a' Tagok vágyaikat kielégítő számos könyvek hozattattak a' Társaság' számára, melyek a' tagokkal együtt naponként szaporodnak 's már is jeles könyvtárt alakítanak.

A' mi pedig átaljában véve, a' Munkácsi Lakosoknak műveltségük 's pallérozódásuk fokát illeti, meg lehet azt ítélni nem csak a' csinos és divat tündér változásaihoz alkalmaztatott mind két Nem' öltözetiből, hanem azon sok magyar és német újságok, havi folyó írások, és zsebkönyvek' járatásukból is, melyek itt olvasódnak. Olvasódik t. i. a'

- 1) Jelenkor és Társalkodó.
- 2) Hazai és Külföldi Tudósító.
- 3) Regelő és Honművész.
- 4) Rajzolatok a' társas élet és divat világából.
- 5) Fillér Tár.
- 6) Kolo'svári Vasárnapi Újság.
- 7) Erdélyi Tudósító.
- 8) Tudományos Gyűjtemény.
- 9) Felső M. O. Minerva.
- 10) A' Magyar Tudós Társaságtól kiadott
Év Könyv Tudomány Tár 's a' t.
- 11) Kritikai Lapok.
- 12) Sas.
- 13) Aurora (Bajzaé és Szemerée).
- 14) Nefelejts.
- 15) Arpadia.
- 16) Vilma.
- 17) Klió.
- 18) Pfening Magazin.
- 19) Historische Politische Zeitschrift.

- 20) Öfner und Pester Vereinigte Zeitung.
- 21) Augsburger Allgemeine Zeitung.
- 22) Wiener Zeitung.
- 23) Presburger Zeitung.
- 24) Österreichische Beobachter.
- 25) Spiegel und Mode Zeitung.
- 26) Ephemerides Posonienses 's'a't.

A' Bécsi Magyar Kurir és Kassai Szemlé-
 lő megszűntökkel megszűnt azoknak olvasásuk
 is, valamint a' Pári'si Bulletin Universel des
 Sciences de L'Industrie etc. folyó írásé is. —

6) *Munkácsnak jelen állapota.*

Magyar Országot Lengyel-Galicziától el-
 választó Karpát Hegyeinek mindég kisebbbe-
 dő halmú szakadatlan láncza megszűntével dél-
 felé messze terjedő síkság' torkolatjában van
 épülve Munkács Városa, és ahoz dél nyugot-
 ra mintegy 2000 lépésnyire egy a' síkon ma-
 gában felemelkedett Szikla-Hegy tetején, az
 Európában mindenfelé méltán elhíresedett Vár.

Hajdan a' Koriatovics Tódor Herczeg ál-
 tal kőfállal körül kerített Város, Oroszvég
 közelében azon tájon feküdt, hol most a' La-
 torcza vize medre van, melly a' hegyek közzül
 Podheringnél kibukkanván, régenten két ágra
 oszlott. A' jobb ága nyugot felé, a' bal pedig
 délfelé vette folyását: és a' Várost 's annak
 határát mintegy körülkarolta. A' hegyek köz-
 zül tavaszkor lerohanó hó víz áradásinak egé-

szen ki lévén a' Város tétetve, és sokszor magával több házakat elsodorván, minekutánna a' Ns Megye a' Latorcza délfele folyt ága tor-kát bétöltötte, 's a' fő folyamnak egyenes vona-lú medret húzatott: a' Lakosok mind inkább délfele terjeszkedve építették lakjaikat, 's így a' hajdan mellék útsza lett a' Város fő útszájá-vá. A' második részben előadott viszontagsá-gok 's bal esetek miatt nem juthatott Munkács csak olly virágzó állapotra is, mint a' milyen-ben most, mintegy három tized év lefolyta alatt a' csinosodásban naponként gyarapodva díszlik. Most 780 házakat számlál, mellyek között 15 emeletesek vagynak, cserép zsindellyel fedett 16, fa zsindellyel fedett 454, szalmával fedett pedig 310 — Fő útszája most az úgy neve-zett Piatz útsza, mellynek közepéről az azt el-rútított fa boltok 1828-ban takarítottak el, 's a' Sóházzal által ellenben a' Város Tanácsa ál-tal építették helyettök 1829-ben cserép zsin-dellyel fedett kő boltok. Többi útszái, körös-vég-, új-, czigány-, temető-, vár-, 'sidóútsza. Mellék útsza: nagyhegy útsza, hajnal, vá-sárhely, podheringi, szoros, ispotály, la-torcza parti, kertallyi, csókoló és töltés út-sza és az újút útsza.

A' fő vagy piacz útsza köveli kirakása vagy burkolása, a' Ns. Megyétől ajánlott fuvarbeli segedelem mellett 1826-ban April. 26-kán kez-dődött, néhai Fő Tiszt. Laurencsik Kerestely

Fő-Esperest Egyházi pompás szertartással, imádsággal, és szentelt vízzeli meghintéssel, harang zúgások és taraczkok durrogási közt tévén le az első követ. Már a' fő útsza egészen ki van rakva, 's a' többi útszak kirakása is évről évre szakaszonként folytatódik.

Alig van Honunkban olly Város, melly az északi Nemzetekkel kereskedésre nézvé alkalmasbb helyen fekszik, mint Munkács; melyhez Bécs 80, Buda-Pest 44, Lemberg 46, Kolosvár 40, Kassa 18, Debreczen 18, Tokaj 18, Nagy Bánya 18, Sziget 18 posta mértföldnyi távolyságra van. — 18 mértföldnyire foly el hozzá a' Dnieszter vize is, mellyen Magyar Ország minden természetményei 's készítményei Odeszszába, 's onnan a' Dniperen felfelé az Orosz Birodalom felső részeire elszállíthatvák. A' magyar határ szélén fekvő Klimecz Városától fogva, Lembergig, 's innen Lengyel Ország nevezetes Városáig Bródlig, hová és Odeszszába sok keleti árúk hordatnak öszve eladás végett, a' legjobb töltött utak visznek. Az adás és vevés végett öszvehordott Lengyel és Muszka Ország' természetményeinek rakháza Berdicsow, Bródihoz csak 20 mértföldnyire fekszik. — Szánok Városa, melly mellett már a' Szán vize a' szalakat elbírja, alább pedig hajózható, és a' melly Krakkó, Varsó, Thorn és Danczig kereskedő Városok mellett elfolyó 's a' Bálti Tengerbe ömlő Visz-

tulába szakad — Munkácshoz csak 24 mértföldnyire esik. — V. Naménytől Munkácsig már elkészült a' csinált út, 's az ezen felyül eső eddig alkalmatlan 's veszedelmes járású Rozgyilla hegyén is a' Ns Megye nagy gonddal készítetté el az útát. A' Beszkid hegyének Lengyel Ország felől való részén a' csinált út már készen van. És ha a' Munkács mellett elhőmpölygő 's itt már víz dagadáskor a' szálakat is elbíró Latorcza, melly az Ungi Ns Megyében a' Tisza partján fekvő Csap nevű faluhoz csak mintegy 800 ölnyire foly el, a' Tiszával öszveköttetne 's ez a' sok belédült fáktól 's zátonyoktól kitisztíttatván, 's nagy tekerületeket tevő medre egyenesbb vonalra húzattatván, 's ez által a' le 's felhajózásra alkalmasabbá tettettvén, rajta a' gőzhajózás folyamatba jöhetne; — Naménynál a' régen óhajtott Hid létesülne, 's az onnan Munkácsig nyúló csinált út, a' Klimetzig jövő Galicziai jó úttal öszveköttetne, 's ennél fogva az egész magyar Honra nagy hasznót hajtható Vereczkei menet (passus) kinyitódna: úgy Munkács, (mint hajdan a' Szepességi Városok) Raktára lehetne az Északi kereskedésnek 's annak szabad útja nyílna Bécs felé, mellyhez Lemberg, Munkács, Tokajon 's Pesten keresztül 17 mértfölddel van közelébb, mint Galiczián 's Morva Országokon keresztül. Így is Lengyel Országba Munkács által, évenként többet kivisznek

2000 hordó bornál. — Az úgy nevezet Abaldó számára való dohány, a' Katonaság öltözetéhez megkívántató vászon, ezen szállítatik Pestre; valamint sok gyapjú, marha bőrök, pálinka 's egyéb árúk is, és Moldvából 's Bukovinából a' hízott ökrök, és az Ezredek számára az újoncz lovak (remunda) is ezen hajtatnak keresztül. — Hátha még amaz óriási terv szerént, már most kellemesbb hajózású Rajna öszveköttetik a' Dunával; 's ezen Nagy Széchényink fáradhatatlan felügyelete alatt az Izlási 's Vaskapui sziklák kihányattatván, 's azon mintegy 14 mértföldnyi köz, — melly Moldvától Szkela Gladováig az Izlási szorosokat, az Orsovai harminczadot és vesztegházat, és a' Vaskapui zuhatagot magában foglalja — kitisztittatván, a' Honi kereskedésnek tágasbb út nyitódik; és ha Tiszánk a' Ferencz Csatornáján kívül még más Csatorna által is egyesítettik a' Dunával, e' két víz közötti hajózási közösülés eszközlése, 's a' honi szorgalom 's kereskedés biztosítása végett; akkor az északi kereskedésre nézve kedvező fekvésű Munkácsra nézve is bé fog teljesedni tisztelve említett Széchényink' eme jóslata: *„Nálunk is, ne kételkedjünk, könnyített, öszveköttetések épen úgy fogják emelni az ipart, mint másutt; és se Fiume se Zimon se Erdély, nem fog károsodni a' Dunai folyamnak nagyobb, elevenisége által: sőt legyen csak ezen a' természettől alkotott fő hazai Csatorna derekasan ki-*

*„fejtve, szintűgy fog életet 's kiüllítő erőt az Or-
szág legtávolabb részeibe is lövelleni, valamint
a' szívnek egészségesbb és szabadabb léte nem
dermedést és halált; hanem éppen ellenkezőt
„okoz a' test minden egyéb ereiben.“*

Munkácsnak levegő ege tiszta 's egészséges. Hajdan napkeleti részén sok mocsárok és álló tavak lévén, azoknak gőzölgéseik a' levegőt megbűszhítették; de az Uradalmi Tisztség' szorgalma ezen mocsárokat 's álló tavakat lecsapolván, kiszárasztván, és szántóföldekké változtatván, most már a' leggazdagabb búza termő helyekké lettek 's gazdag u'sorával jutalmazza meg a' földmívelési ipart.

Termékeny földje homokkal elegy agyag, azért is az eső vizet hirtelen magába veszi, de a' szél is hamar kiszárasztja; mellynél fogva megkívánja, hogy az eső gyakran járja; mert különben a' nagy szárazságban megcserepesedik, meghasadoz, és a' növények, azoknak kevés tápláló nedvességet szolgáltatathván, ellankadnak 's kiszáradnak, mint 1827-ben 's 1834-ben történt. Egyébaránt a' szántóvető szorgalmát bőven jutalmazza, jóféle búzát, gabonát, árpát, zabot, burgonyát vagy krumplit, különbözőféle hüvelykes és kerti veteményeket, kendert, dohányt, kiváltképpen pedig tengerit vagy kukuriczát bőven teremvén.

Félhóld formára vévén a' Hegyek környűl Munkácsot, azok szőlőfákkal bé vagynak ültet-

ve, és igen egészséges 's testtápláló bort teremnek, 's jó esztendőben még kedves ízű aszszú bort is készítenek a' lakosok. A' szőlőt nem Hegyallyai módon, hanem magos tókére felbocsátva mivelik 's a' termő vesszőt karikára hajtva kötik vékony fűz vesszővel a' tókéhez és karóhoz. Egyébaránt a' fődést kivévén, itt is megvan a' szőlőnek minden megszokott munkája. A' Latorcza vizén túl fekszik az úgy nevezett Gallis hegy, Lovácska, Ó és Új Veres hegy, és Csernekhegye; Innen vagynak Szarka hegy, Kamianka, Páli, Pap és Nagy hegy. Legnemesebb borokat teremnek a' Lovácska, Nagy és Gallis hegy. — Egy, barátját szüretre hívó, versezetében így ír a' többek között:

Drága Barátom! — — — — —
 Hangzanak a' Gallis, Csernek, Pap, Páli, Lovácska.
 Szarka, Veres 's Nagyhegy. Kopog a' Bodnár. Örömet nyújt
 A' Hegy' mindenik orma. — Csak úgy mosolyognak az édes
 Muskataly és bakator, furmint a' kecskecsesével
 A' boros, a' járdán, a' fajtalan. — Úgy de ki tudná
 Hirtelen a' szőlők sok ezer fajait kibeszélni?
 Zeng az üvöltéstől minden Hegy: Evoë Bache!
 'S a' levegőt szélyel rezzentett Schwartz pora mormol.
 Óh mi is egyszer már a' kedvtölt Bassaridákkal
 Áldozunk vígan jó Nizai Liber Apánknak
 'S a' Trieterica, most légyen nekünk is öröm nap. 'sa't.

A' Gallis hegyéről a' tizedet a' Kelecseni (Klacsanói) Birtokosok szedik. A' Lovácska és Veres hegy egy része, a' Munkácsi Római szertartású Lelkésznek tizedel most, valamint a' Szarka hegyi bor-tized' is most ugyan annak

jár. Hajdan az Ó Veres hegyről a' Munkácsi Helvetziai Vallástételt követő Lelkeszek szedték a' bortizedet, a' Szarka hegyről pedig az Oskola Mester, mind addig míg azt tőlök Báthori Sófia Fejedelem Aszszony el nem vette. Igyekeztek ugyan a' Munkácsi lakosok, mind Papjok, mind Oskola Mesterök részére az elvett bortizedet, de minden siker nélkül, visszanyerni; az itt következő esedező levelet nyújtván bé az említett Fejedelem Aszszonynak:

„Munkacs Warosanak alazatos köniörgő

„supplicatioja Nsgodhoz mint kgl

Aszoniunkhoz.

*„Meltosagos kgl Aszoniunk, nagi bizodal-
„mosson alazatos köniörgesünk által effől kel-
„letek Nsgodat megtalálnuk Nsgod előtt nil-
„wan lehet kiválkeppen ez mostani időbeli sok
„adozasunk és fizetesünk Eiili nappali terhes szol-
„galatunk, melire nexve igen elfogiatkoztunk es
„erötelenedtunk.*

*„Most uiibban nagiob szomorúsagunk er-
„kezett mivel a' Tisztektül megparantsoltatott;
„Hogi az O Veres Hegiesi szöleinkbül magunk
„szabad akaratumkból Predikatorunknak fizeté-
„sekbe tizenötödöt szoktunk adni meliet mind ed-
„dig is effectualtunk, mar most a' Tisztek el-
„tillottanak tülle, Nsgodk alazatosan köniörgünk
„Tekincse Nsgod az mostani sok adozasunkat fi-
„zetesunket es terhes szolgulatunkat 's ez mosta-*

„*ni hiwansággal ne terhelien bennünket Nsgodk*
 „*ugian megadgiuk az szokot Dexmat.*

„*Max rendbeli köniörgesünk Ngdhoz. Ugian*
 „*az Tisztek által ez is megparantsoltatott, Hogi*
 „*az Szarka Hegiesi Dexmat mellé szep igassag-*
 „*gal az Schala Mesterünknek szokot jarni Nsag-*
 „*tok számara adgiuk errül is minemü igasságunk*
 „*vagon Nsgodnak parba elküldöttük:*

„*Nos David Belexarj, Serenissimi Sacri*
 „*Romani imperii et Tranniae Principis partium*
 „*Regni Hungariae Domini, Sicularum Comitiss*
 „*ac Opuliae Ratibariaeqve Ducis et Bonorum Cis*
 „*Tibiscanorum et Cameræ Cassoviensis Praefes-*
 „*ctus et Joannes Balling de Gelse et eiusdem suae*
 „*Serenitatis Praesidii Munkácsiensis Supremus*
 „*Capitaneus: adjuk emlékezetül mindeneknek a'*
 „*kiknek illik ezen levelünknek rendiben, kívált-*
 „*képpen Ó Felsége Munkácsi Udvar Birájának,*
 „*Ispányoknak, Gondviselőknék, Dézmásoknak és*
 „*akármelly Tiszteviselőknék: mivelhogy a' Mun-*
 „*kácsi Szarka Hegy nevű szőlőknék Bor dézmá-*
 „*ja ab antiquo az ott való Schola mesterséghez*
 „*tartozandának jelentetik, kit pacifice oda is*
 „*percipialtanak; és mivel mostanság azon He-*
 „*gyen lévő szőlőkbe újonnan építtetenek egyne-*
 „*hány szőlőket, kik ugyan azon Szarka Hegy-*
 „*hez való dézmáláshoz dependealtatnak. Így lé-*
 „*vén a' dolog, praesentium tenore injungallatik*
 „*Munkácsi Tiszteviselő Uraimnak, hogy a' mint*
 „*ab antiquo vólt, annak utánna is a' megneve-*

„*zett Szarka Hegy nevű szőlőknek bordézmáját,*
 „*mostan újonnan építtetett és plántáltatott hozzá*
 „*tartozó egynehány szőlőknek dézmájával együtt*
 „*a' megnevezett Schola mesterséghez percipialni*
 „*és egyebekkel percipialtatni engedjük háborga-*
 „*tás nélkül. In reliquo feliciter valeant, prae-*
 „*sentibus perlectis exhibent: restitutis. Casso-*
 „*viae 16. Oct. anno Millesimo Sexcentesimo Vi-*
 „*gesimo Septimo. David Belevari m. p. (L. S.)*
 „*Joannes Balling m. p. de Gelse (L. S).*

„*Köniörgünk alazatosan Nsgodnak ez mos-*
 „*tan varatlan változasokat, sok adozasunkat fi-*
 „*zetesunket Eiili nappali terhes szolgálatunkat*
 „*tekintse Es Praedikatorinknak Schola Meste-*
 „*rünknek rendeltetett fizetésekét Nsgod ne ve-*
 „*tesse el.*

„*Az Nsgod kglmesseget miis életünk fottaig*
 „*Nsgodnak alazatosan megszolgaliuk. Az Ur*
 „*Isten is Nstokat hozzánk mutatando kglmes-*
 „*segiert eltesse tartsa meg mostani virágzó jó*
 „*egessegebe.*“

Az Új Veres hegyről az Uradalom, a'
 Csernek Hegyről pedig a' Klastrom szedi a'
 tizedet. A' Pap hegy a' Városnak tizedel; a'
 Kamjanka, a' Páli és Nagy-hegy pedig az
 Uradalomnak adja azt, a' mit tized fejébe ad.
 A' Szőlőhegyeken, azoknak allyaikban és a'
 Házi kertekben sokféle jó nemű 's nemesített
 és kedves ízű gyümölcsök is teremnek: ú. m.
 cseresznye, meggy, alma, körtvély, barack

berekenye, noszpolya, gesztenye, dió, 's kivált szilva olly nagy bővséggel, hogy abból, mikor ideje van; sok ezer ittze jóféle szilva pálinkát főznek, nem csak házi szükségökre, hanem eladás végett is a' lakosok.

A' Latorcza vizében leginkább Jáz nevű sovány, szálkás 's nem igen jó ízű halak vannak: ámbár lejjebb többféle nemű halakkal bővölködik. Rákok ellenben bőven teremnek benne, mellyek igen jó ízűek.

A' Munkácsi Lakosok,

A) *Nemzeti eredetökre nézve,*

a) Magyarok, b) Németek, c) Oroszok,

d) 'Sidók, e) Czigányok.

a) A' jelenleg itt lakó Magyarok, nem az Árpáddal kijött 's először itt megtelepedett Magyarok Ivadékai, mert azokat az egymást csak nem szüntelen felváltó háborúk, dög mirigy, éhség, szükség, drágaság, 's az időnek egyéb viszontagsági 's mostohasági részszerént megemésztették, részszerént bonjók elhagyására 's az emésztő szükségnek 's polgári zavaroknak nem annyira kitétetett helyekbeli felcserélésére kényszerítették. Munkácsnak jelenkori magyar lakosai, néhány Úri renden lévőket 's földmivelőket kivéven, nagyobb részént mesterségbeli tudományuk öregbítése végett ide vándorlott 's itt megtelepedett Mesteremberekből állanak; többnyire a' polgári kiművelődésbe

előbb előbb menő, barátságos és szorgalmatos emberek.

b) A' Németek, Német Országnak külömbkülömbféle tartományaiból 's a' Honban megtelepedett Német gyarmatokból szivárogtak ide. Szorgalmatos, munkás, barátságos, 's a' magyar vendégszeretést tulajdonokká tett, külömbkülömbféle mesterségeket 's földmívelést űző emberek.

c) Az Oroszok, néhány Mesterembert kivén, nagyobb részént földmívelésből élnek. A' Városi kimivelődésnek néminémű nyoma, látszik rajtuk, együgyű szolgálati készséggel bíró, többnyire jószívú emberek.

d) A' 'Sidóknak csak nem kiapadhatatlan forrása Munkácsra nézve a' szomszéd Lengyel Ország. Egész családok szivárognak ki onnét és a' N. M. M. K. H. Tanácsnak 's Ns Várme gyének szaporodásuk gátlására hozott bölcse rendeléseire ellen is seregenként telepednek itt meg. Kopár élések módját, kivált fejei népei, ruhában való bujálkodással pótolják ki. Többnyire kalmárok, bor, ser és pálinka mérők 's minden korcsmák az ő kezeikben vagynak. Találkoznak kézi mesterséget űzők is közöttök, u. m. ruha festők, ezüst 's arany mívesek, rézöntők, bádigosok, szabók, szappanosok, Lábtűsők, asztalosok, mészárosok, gombkötők, órák, pecsétnyomó metszők, lócsiszárok 's a' t.

e) A' Czigányok itt is csak Czigányok, mu'sikálással, kovácsolással, sár gyúrással, ta-

pasztással, vályogvetéssel, 's egyéb effélékkel táplálják sanyarú életöket.

A' mi a' kézi mesterségeket illeti, azok itt szorgalommal gyakoroltatnak, és ritka mester-ség az, mellynek itt mivelője ne lenne. Ugyan is van:

Asztalos	15	Mólnár	5
Ács mester 150 legénnyel	2	Nyereggyártó (Sattler) .	2
Bába	9	Órás	3
Bádgos	1	Orvos (Doctor medicinae)	1
Bodnár.	6	Ótvész	5
Borbély	2	Pék	3
Csizmadia	110	Posztónyíró (Tuchscherer)	1
Esztergályos	2	Pecsétnyomó metázó . .	2
Fazekas	52	Puskaműves	1
Festész v. Képiró (pictor)	2	Rézfműves	2
Fűsűs	5	Rézöntő (Gürtler) . . .	3
Gombkötő	7	Rosta csináló	1
Gubás	16	Ruha Festő	3
Gyógyszerárús	2	Szabó	32
Kalapos	8	Szappanos	4
Kéményseprő	2	Sebész (Chirurgus) . . .	3
Kerekgyártó	4	Szűjgyártó	4
Kesztyűs	1	Szűcs	4
Korcsmáros	15	Takács	5
Kofa	50	Téglavető	1
Kovács	6	Tímár és Varga	69
Kőműves mester 125 legény	3	Üveges	4
Könyvkötő	5	Vasáros	4
Kötélverő	6	Vendégfogadás	3
Lábtűs (Schuster) . . .	13	Vízi puskát vagy tűz öl-	
Mészáros	4	tó fecskendőt készítő . .	1
Mézes kalácsos	2		

Külön Czéhet formálnak a) az Asztalosok Bodnárok, Esztergályosok, Kerekgyártók, Kovácsok, Lakatosok, Mólnárok, Órárok és Üvegesek. b) A' Csizmadiák. c) A' Tímárok és Vargák. d) Szabók, Szűcsök, Gombkötők. e) A' Kalaposok. f) Fazekasok. g) Kőművesek. Ácsok és Pékek.

B) *Vallásokra nézve.*

1. Római Szertartásúak. 2. Egyesült Görög Szertartásúak. 3. Helvétziai Vallástételt követők. 4. Agostai Vallástételt tartók. 5. 'Siddók,

1. Munkácson a' Római Szertartású Hit-sorsosi Lelkek' száma, a' Szathmári Püspöki Megyebeli 1835-ik évre kiadott Névtár (Schematismus) szerint 1040. A' Sz. Márton Védje alá ajánlott kő Templomuk, hajdani korból való, Fő Óltárát a' Sz. Márton fejér lován ülő 's felső köntöse egyik szegletét kardjával az út félen félmezítelenen ülő koldúsnak elmetező Bécsben készült remek festésű képe ékesíti. A' Templom' déli végén nyúlik fel három szép haranggal 's órával ellátott izletes kő Torony. Az óra Strszi Steiner Sámuel Órás Mester által 1747-n készült, mellyhez az Uradalom részéről 15 má'sa vas adódott; 's mindössze, 20 frt szekér bérrel együtt 176 pengő ftba és 30 xr-ba került; melly öszveleg a' Gróf, mint az érdeklett Szentegyház Védattya (Patronus), meghagyása következtében, a' Grófi pénztárból fizetődött ki. Kezdő (elementaris) Oskolájokban a' Hangász (Orgonista), a' Tanító 's vezérlete alatt 18 fiú 's 14 leány, és így öszszesen 32 tanuló gyermekek vagynak. Külön temető kertjek a' Város napkeleti részén van, 's a' Sz. Rosalia Kápolnájával díszlik.

2. Az Egyesült Görög Szertartású kereszttyén felekezeti Lelkek' száma, a' Munkácsi Egyesült Orosz Püspöki Megye 1833-ban ki-jött Névtára szerint 1450, Három ékes hangú haranggal ellátott kő tornyos kő Templomuk (ad Assumt. B. M. V), az ezen Hit megszaporodott sorsosít többé bé nem foghatván a' régi Püspöki lak, mint felyebb előadódott, 1829-n Templommá kezdett alakítódni. A' Szentegyház Védattya itt is a' Tisztelt Gróf. — Alsóbb rendű Oskolájokban 2 Tanító alatt van 32 fiú és 17 leány, és így 49 tanuló gyermek. — Külön temető kertjek a' Város déli részén fekszik.

3. A' Helvétziai Vallástételt tartó Gyülekezet, a' Tiszántúli Egyházi Kerület, Debreczenben 1835-re kiadott Névtára szerint, áll 1026 lélekből. Díszes bálthajtásos kő Temploma új ízléssel épült, 's ennek keleti végén felnyúló kő tornyában három jeles harang van. Szépen virágzó Nemzeti Oskolájában az abba járó fiú gyermekek az Oskola Tanító által deák nyelvre is tanítódnak: sokszor egész a' Rhetoricáig 's Poësisig, 's számuk most 47-re megyen. A' Leány tanulók is külön Oskolában a' Kántor vezérlete alatt 47-n vagynak. Tulajdon sírkertjek az Orosz temető szomszédságában a' Város déli részén van.

4. Az Agostai Vallástételt követő Lelkek' száma benn a' Városban 70, a' Vidékieké 102;

kik Isteni tiszteletüket a' fellyebb előadott mód szerént Helv. Vallástételt követők Templomukban gyakorolják, 's halottjaikat is azoknak sírkertjekben temetik.

5. Az itt elszaporodott 'Sidók, lélek szám szerént vagynak 1230-an; két kőből épült 'Sinagógában imádják magok módjok szerént Jehovájokat. Gyermekeiket több Mesterek által taníttatják. Kőfallal kerített temetőjük a' Város 'napkeleti részén van.

A' Vallásos felvilágosodásnak csak gyengeségára hatott még mind eddig is az ősi szertartáshoz buzgón ragaszkodó Ábrahám' környülmett Ivadéka közzé. A' többi Vallásbeli Keresztény felekezetek köznépe között még ma is van valami nyoma a' kísértetekről, boszorkányokról 's egyéb effélékről való bal vélekedésnek; álombeli látásokból való jövendölésnek, a' criticus napok befolyásáról való sokat tartásnak 's a' t. ámbár mind ezek napról napra mind inkább vesztenek erejebbe és az idő szellemének engedve, szorosabb korlátok közzé szorúlnak *).

C) *Polgári szerkeztetésökre nézve*

Nemesek és Nemtelenek.

a) A' Nemes Családok egy Fő és Al-Hadnagy felügyelete alatt vagynak, 's ezeknek in-

*) Említést érdemel itt a' Vidéki Oroszok úgy nevezett Wampírok. Duchek Úrnak, Munkácsi és Sz. Miklósi Uradalmak volt Helytartójának, Schönborn Lotharius Grófhoz 1737-ben April 10-kén írt előterjesztése szerént, az érdeklött Oroszok, Wampírnak hívják az oly megholt embert, ki élteben bűbájosnak 's ördögi

tézeteik szerint vesznek részt az őket illető köteleztetésekben. Hajdan egy régi egyesség szerint, a' Nemesség is vett részt a' Város terheinek hordozásában. Nevezetesen 1556-n Suraklini Petrovics Péter Munkácsnak akkori Urá, a' Városban lakott nemesség és adó fizető polgárság között olyan egyezést szerzett, hogy a' Város' őltalmára fenntartására, bátorságának, csendességének 's köz javának előmozdítására öszvetett vállakkal kölcsönösön munkálkodjanak. De idővel ezen egyességre kevés figyelem fordítódott; és az újabb időkben tett többszöri próba tételek után sem olvadhatott úgy egygyé a' két fél, hogy az idegenkedés magva közzülők kiirtódván, a' közjót előmozdítani kívánó ügyekezettel sikeresitenék a' mindenik részt

mesterségeket üzőnek tartatik, 's feldőle azt hiszik, hogy annak varázsló ereje még halála után is kártékonykodhatik; nevezetesen, hogy éjjenként az élő emberekből a' vért kiszívja 's azokat halálra kínozza: az illetén módon kiszopott vért pedig benné nyersen és frissen képzelik megelni. Az efféle bűbájosságáról 's varázslásáról gyanús férfi vagy aszazony embert, ha annak holtja 's eltemetése után a' halál az emberek közt sűrű zsákmányozást tesz, három 's négy hónap múlva is felássák sírjából 's megegetik, hogy többé ne kínozhassa 's öldökölhesse az embereket. Említi továbbá, hogy egy illy történetről tudósítván, azt az akkori Orosz Püspöknek feljelentette legyen, ki ezen durva tett' megbüntetését, végbenviendő vizsgálát után megígérte. —

A' későbbi időkben is volt rá példa; hony nem csak akkor, midőn az emberek számosan lettek a' halál prédáivá, hanem akkor is midőn a' dögmirigy a' marha közt elhatalmazott, a' Wampirnak képzelt embert sírjából felásták 's szívét átszurdalván ismét eltemették. És így a' képzelődés e' részben is szelidült, mert a' Wampírt barmok vérével is megelegetve 's annak megegetése helyett általaszurdalását is elégségesnek vélik. Így 1817-ben a' marha dög elhatalmazván, 's az emberek is a' kopár élés miatt sokan elhalván, egy Munkácshoz közel eső Orosz Helységben egy 70 éves aszszdyt, sírjából minekutánna abban több hetekig feküdt, felásták, szívét hegyes karóval állatverték, 's fejét testétől elvágva 's lábai közé helyheztetve ismét eltemették; melly babonás tettekért a' Ns Megye által érdemek szerint megbüntettetettek: annyival is inkább, mivel azt Papjak tilalma 's ellentmondása ellen követték el.

egyformán érdekelhető Város bődögságát. —
A' Munkácson most élő Nemes Családok betű
rendben im ezek:

Andrássy	De'só	Kontz	Szathmáry
Baktsy	Diószegi	Kocsy	Szegedy
Balajthy	Döbrey	Kozma	Szende
Balog	Döbrönte	Kovács	Schöffman
Bacskey	Dúlházy	Kőszegi	Szóllóssy
Boda	Egry	Ladányi	Szűcs
Bodnár	Éva	László	Szúnyogh
Bolha	Freyseisen	Lehotay	Tárczy
Bolyos	Fogarasy	Lévay	Tüdös
Bozsár	Gecsey	Lórintzy	Ujhelyi
Böös	Görög	Mády	Zólyomi
Bornemisza	Hadar	Mikó	Jászai
Böszörményi	Hajdú	Milesz	Jászter
Buzinkai	Illés	Mititzky	Jóó
Csató	Katona	Novotta	Várady
Cseh	Kende	Patay	Váry
Cherszky	Kerekes	Papp	Varró
Csömörnyi	Kiss	Román	Vintze
Demeter	Komáromi	Ruzsák	
Dercsenyi	Komjathy	Szabó	

β) A' Nemtelenek vagy adófizető Polgárok,
a' Városi Tanács hatósága alatt vagynak, melly
áll egy Fő-Bíróból, 12 Tanácsnokból és egy
Jegyzőből. A' Fő-Bíró a' Tanácsnokokból min-
den évben újra választatik November 1-ő nap-
ján, midőn az egész Város polgárjai mind a' há-
rom toronyban, harang meghúzása által adott jel
adásra a' Város házába öszvegyülekeznek; 's a'
szavazatok többségénél fogva elválasztatott Bíró
feleskettetik 's az Uradalmi Főnök által híva-
talában megerősítettetik, és a' jelenlévők közt
czipó és bor osztogattatván, „éljen“ kiáltások-
kal egészségéért számos poharak ürítettnek ki;
ki nem rekesztődven az ezen alkalomkor meg-
jelent házas telekkel bíró Izraeliták is, kik kő-
ser bor ivással kívánnak jót az újonnan válasz-
tott Bírónak. Az ezt követő napon egybegyűjt-
ván az új Bíró a' Tanácsnokokat, azokkal egyet
értőleg rendeli el a' hivatalokat, 's az újonnan

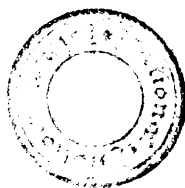
elválasztott vagy hivatalában megerősített Pénztárnok, adószedő forspont és katona lak intéző Biztos, Város Gazdája, Mező Bíró 'sa't. eskü által köteleztetik újra hivatala hű folytatására. A' Bíró felügyelete alatt van a' Sajgó nevű erdő, melly a' Városnak külön tulajdona; valamint a' Liget és Bolonya nevű erdők is, mellyek az Ó Bégányi Bégányi Ns. Családdal közösök. Nem különben az ő keze alatt vagynak a' Fornoszi Jobbágyok is.

A' Városi Tanács előtt folynak a' Bíró előlétele alatt minden polgári perek; és a' perlekedőknek a' hozott ítélettel való meg nem elégedések esetében az Úri Székre, innen a' Vármegyére és így felyebb vitetnek. A' Hegyi Törvényszékről pedig egyenesen a' Ns Vármegyére vitetnek minden perek.

A' mi a' Munkácsi piacztól illeti: annak mindenféle nemű árukkal ellátott 40 boltjai, melyek között fűszerszám, üveg, porcellán és vas árukkal rakottak is vagynak: valamint a' városi, úgy a' vidéki lakosok szükségeiket is kényelmesen kielégítik Meszsze terjedő vidékéről legalább is béhozódik ide 's eladódik 30 40,000 köböl szemes élet évenként, u.m. búza, gabona, árpa, zab, tengeri, krumplic vagy burgonya, lencse, borsó, köles, kása 'sa't. Hat Országos vásárjaiban sok szarvas marha, ló és sertés: valamint héti vásárjaiban is sertés, pálinka, gyapjú, bőrök 's egyebek. A' maga idejéhez képest vehetni itt mindenféle zöldséget, kerti veteményt, gyümölcsöt, tejet, vaját, túrót 'sa't. Árútatik búza lisztből sült kalács, kenyér és czipó, gabona és tengeri lisztből sült kenyér, nyers és sült sertés hús, hal sülve is, 's az Oroszok kedves bőjti eledelök hal, csík,

főve is. — Az ital dolgában sem szűkülhet itt meg sem a' honos sem az utazó, mert minden út-sza szegletén 's közepén talál boráruló székeket, 's mehet ha tetszik a' Csillaghoz, Szarvas-hoz, Hídhöz, Oroszlánhoz, Galambokhoz, Sas-hoz, Macskához, Halhoz, Medvéhez, Fehér-Ökörhöz, Fekete-Kakashoz, Utolsófillérhez, Fejérlóhoz, Zöld-fához, Magyar Koronához; 's ihat ezeken kívül a' Vásár állási töltés melletti 's Órállási korcsmákban is; vagy ha úgy tetszik, serrel, öt seráruló székekben enyhítheti szomját. Az úgy nevezett szabad Kántoron pedig, azaz Szt. Mihály napjától fogva Új-Eszteendőig, az említett bor székeken kívül, több polgár házakban mérődik a' bor és pálinka; 's a' piacon is több nő nem foglalatoskodik az égetett ital kínálgatásával 's méregetésével, kivált Országos és héti vásár alkalmával; midőn sok vidéki Orosz az élet nyommasztó terheit felejtven, kedvtelve 's nagyon is megelégedve tér vissza füst fogta lakába.

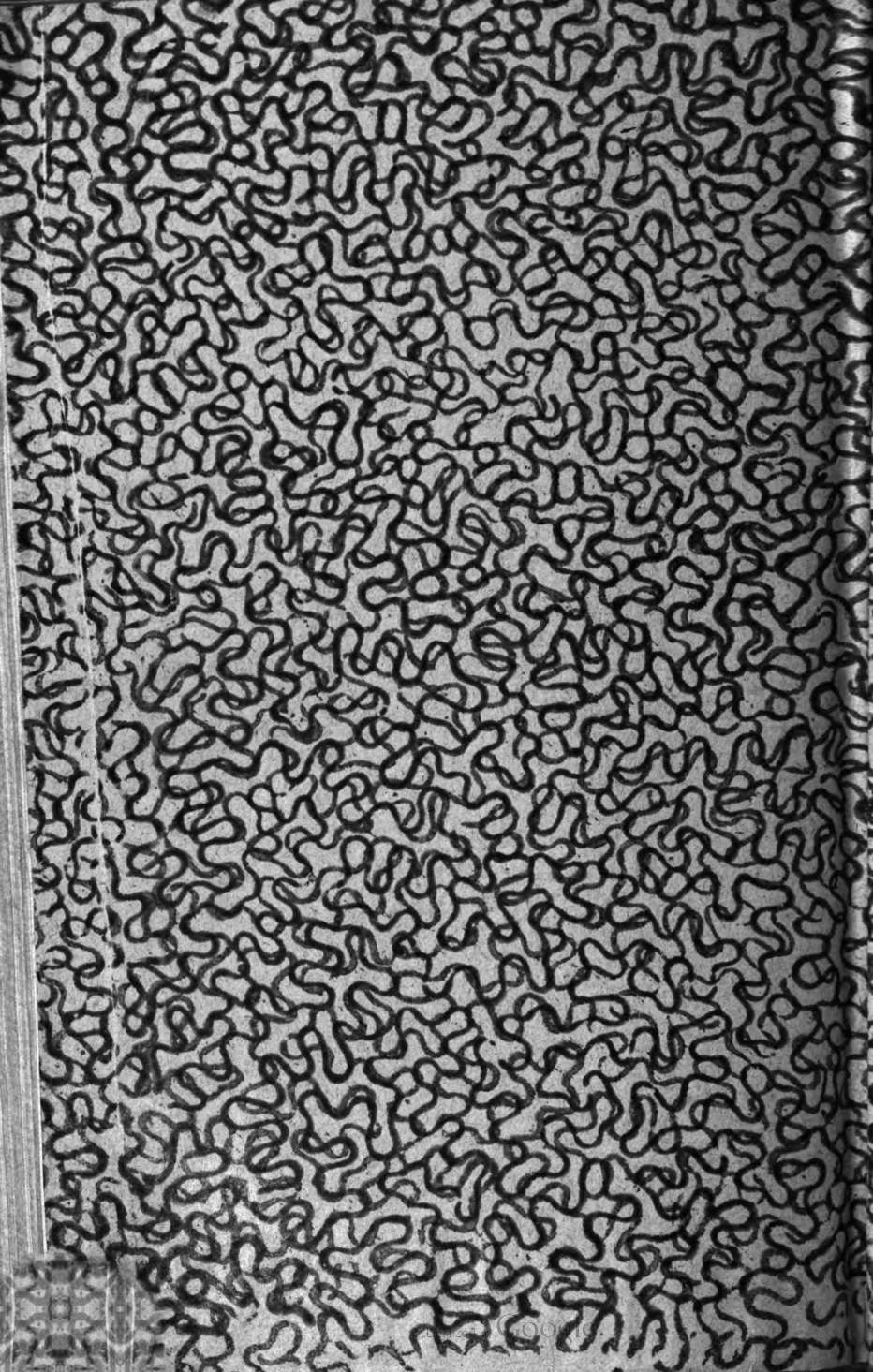
A' Városon létező 3 Vendégfogadók között, legnevezetesebb a' Csillag Vendégfogadó. Ennek tágas táncz teremében tartatnak, kivált a' farsangi napokban a' táncz mulatságok; 's ugyan csak az ezen teremben ollykor felállított Játékszínen mulattatják a' Közönséget a' Thália vándor papjai és papnéi. Itt nyitódott 1832-ben úgy nevezett Kávé-Ház; ámbár már ennekelőtte is volt a' felső emeleten egy szoba e' végre szánva, mellyben Billiard is volt; holott némelyek munkától üres óráikban magokat mulatták. —

Österreichische Nationalbibliothek

+Z155594908

Österreichische Nationalbibliothek

+Z155594908

